

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**DEMOKRASİ DÖNEMİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ
(1989 – 2011)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman KÖKSAL

MAYIS 2011

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**DEMOKRASİ DÖNEMİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ
(1989 – 2011)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman KÖKSAL

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

MAYIS 2011

TRABZON

ONAY

Süleyman Köksal tarafından hazırlanan Demokrasi Döneminde Bulgaristan Türkleri (1989–2011) adlı bu çalışma 17 Haziran 2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Hikmet Öksüz (Başkan-Danışman)

.....

Prof Dr. Hayati Aktaş

.....

Doç. Dr. Mehmet Okur

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ..../..../.....

Doç. Dr. Yusuf Şahin

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Süleyman KÖKSAL

..... /..... / .....

ÖNSÖZ

Osmanlı-Türk tarihinde Balkanların önemi büyüktür. Osmanlı devletinin çözülmesi ve daha sonra dağılma sürecine girmesiyle Balkanlarda bağımsız devletler ortaya çıktı. Bu durum Anadolu'ya göçleri de başlattı. Bölgedeki ülkelerden biri olan Bulgaristan'dan da bir asırı aşkın bir süredir yaşanan göç trajedileri meydana geldi. Sonuncu büyük göç dalgası 1989 yılında yaşandı. Aynı yıl Doğu Bloku'nun dağılması ile dünyada dengeler değişti. Doğu Bloku üyesi Bulgaristan'da komünizm rejimi, 10 kasım 1989 tarihinden itibaren yerini demokrasiye bıraktı. Ülkede çok partili bir dönem başladı.

Bu tez çalışmasında 1989 yılından sonraki demokrasi dönemindeki Bulgaristan'da etnik algı problemi ve Türk azınlığı, Bulgaristan Türklerinin kimlik mücadeleleri, sosyal ve kültürel hayatları, dinî yaşantıları, eğitimleri, Türkçe basın ve Türklerin siyasi faaliyetlerini Bulgaristan'da yaptığımız ikili görüşmeler ve yıllarca süren gözlemlerle incelemeye çalıştık. Önemli tespitlerin olduğu araştırma ve gözlemler neticesinde ortaya çıkan tezde Bulgaristan'da yaşanan gerçekler objektif bir gözle ele alınmaya çalışıldı.

Tez konusu seçiminde ve tez aşamasında beni yönlendiren, araştırmalarımın olgunlaşmasına katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e, tecrübeleriyle problemlerin giderilmesinde yardımcı olan Prof. Dr. Alaaddin Yalçinkaya'ya, yardımlarını gördüğüm KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ndeki hocalarıma, Bulgaristan'daki Türk aydınlarından İsmail Cambaz'a, Sabri Alagöz'e, yine Bulgaristan'daki Türk gazetecilerden Beynur Süleyman ve Nedret Lütfü ile tezin tashihinde ve düzenlenmesinde yardımcı olan arkadaşım Yılmaz İnce'ye, ayrıca Bulgaristan'da bulunduğum sırada görüştüğüm, tanıştığım, bilgi alışverişinde bulunduğum farklı kökenlerden insanlara teşekkür ederim.

Mayıs 2011

Süleyman KÖKSAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V-VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII-XIII
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ BULGARİSTAN'DA ETNİK ALGI

PROBLEMİ VE TÜRK AZINLIĞI	5-55
1.1. Tarihsel Süreç	5-8
1.2. Etnik Azınlığın Tanımlanması	8-9
1.2.1. Bulgaristan ile Yapılan Antlaşmalar ve Türk Psikolojisi	9-13
1.3. Kimlik ve Aidiyet Duygusunun Oluşum Süreci.....	13-15
1.3.1. Bulgaristan'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler ve Türk Nüfusu	15-18
1.3.2. Türk Nüfusunun Azaltılması ve/veya Asimile Edilmesi	18-21
1.3.3. Asimilasyonda Son Hamle: İsim Değiştirme ve Yüz Binlerin Göçü	21-22
1.3.4. İsim Değiştirme	22-24
1.3.5. Günümüzde Türkçe İsimlere Bulgarların Bakışı	24-26
1.3.6. Türklerde Endişe, Bulgarlarda Korku	26-28
1.3.7. Hoşgörülü Bulgarlar ve Değişen Fikirler	28
1.3.8. Bulgarların Rağbet Ettikleri Bir Dil: Türkçe	28-29
1.3.9. Türk Dizi Filmlerine Bulgarların İlgisi	29-30

1.3.10. İsimleri İçin Ölen Türkler, Niçin Bulgar İsimlerinden Vazgeçemiyor?	30–31
1.3.11. Bozulan Geleneksel Aile Yapısı, Parçalanmış Aileler, Karma Evlilikler	31–33
1.3.12. Doğu Bloku'nun Dağılması, Ahlâkî Bozulma ve Türklere Etkisi	33–34
1.3.13. Sosyal Çöküntü veya Değişim	34–37
1.3.14. Türklerin Bulgar Ekonomisindeki Yeri	37–41
1.3.15. Zihinlere İşlenen Geri Kalmış Bir Ülke: Türkiye!	41–43
1.3.16. Bülent Ecevit, Köykent Projesi ve Bulgaristan	43–44
1.3.17. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gizli Göç ve Ekonomik Sebepleri	44–45
1.3.18. Türkiye Dışındaki Eğitimsiz Türkler Gerçeği ve Bulgaristan'daki Türklerin Durumu	45–47
1.3.19. Bulgaristan Türkleri Bulgaristan'da Yaşamak İstiyor	47–48
1.4. Bulgaristan'da Eğitim ve Yabancılar	48–49
1.5. Bulgaristan Üniversitelerinde Okuyan Türkiyeli Türkler	49–50
1.6. Gurbetçi Türklerin Tehlikeli Virajı: Bulgaristan	50–52
1.7. Kaçak Türkler ve Bulgar Mafyası	52–54
1.8. Terör Örgütü PKK'nın Bulgaristan'daki Varlığı	54–55

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜREL HAYAT ...	56–107
2.1. Bulgaristan'da Türklerin Eğitimi ve Türkçe	56–58
2.1.1. Komünizm Döneminde Türkçe Üzerine Oynanan Oyunlar	58–59
2.1.2. Demokrasi Döneminde Türkçe Eğitimi ile İlgili Problemler Bitti mi?...59–63	
2.2. Bulgaristan Türklerinin Dini Hayatı	63–64
2.2.1. Osmanlının Bıraktığı Miras	64–65
2.2.2. Dinsizleştirme Faaliyetleri	65–67
2.2.3. Asimilasyon Faaliyetleri ve İnançların Bozulması	67–69
2.2.4. Müslüman Ülkelerin Ekonomik Yaptırımları: İslamî Öğretime Mecburi Dönüş	69–71
2.2.5. Demokrasinin Gelişiyle Dinî Kurumsallaşma ve İslamî Okullar	71–72

2.2.5.1. Bulgaristan Başmüftülüğü	72–77
2.2.5.1.1. Komünizmin Son, Demokrasinin İlk Başmüftüsü: Nedim Gencev	77–78
2.2.5.2. Yüksek İslam Konseyi (Şûrası)	78
2.2.5.3. İmam-Hatipler	79–80
2.2.5.3.1. Şumnu İmam-Hatip Lisesi (Nüvvab Mektebi)	80–82
2.2.5.3.2. Rusçuk İmam-Hatip Lisesi	82
2.2.5.3.3. Mestanlı İmam-Hatip Lisesi	82
2.2.5.4. Yüksek İslam Enstitüsü	82–85
2.2.6. Osmanlıdan Kalan Vakıf Malları	85–88
2.2.6.1. Yeni Kurulan Dinî Vakıflar	88
2.2.6.2. Yeni İbadethanelerin Açılması ve Eskilerin Tamiratı	89–90
2.2.7. Diğer Müslüman Ülkelerin Faaliyetleri	90
2.2.7.1. İran’ın Bulgaristan’daki Dinî Faaliyetleri ve Aleviler	91–93
2.2.7.2. Bulgaristan’da Hıristiyan Misyonerlerin Faaliyetleri	93–97
2.2.7.3. İslam’a Yapılan Saldırıları Karşısında Bulgaristan Yönetiminin Tutumu	97–98
2.3. Türklerde Sanat, Kültür, Örf, Adet ve Geleneklerle ilgili Faaliyetler	98–103
2.4. Bulgaristan’daki Türk Aydınlar, Sanatçılar, Siyasetçiler; Bunların Eserleri ve Yazıları	103–107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGARİSTAN’DA TÜRKÇE BASIN (GAZETE, DERGİ, RADYO, TELEVİZYON)	108–118
3.1. Demokrasi Dönemine Geliş Sürecinde Türkçe Basın	108–109
3.1.1. İlk Türk Gazetesi: “Tuna”	109–110
3.1.2. Bulgaristan Türklerinin Kaderini En Çok Etkileyen Gazete: “Yeni Işık	110–111
3.2. Demokrasi Döneminde Türkçe Basın	111–113
3.2.1. Bulgaria Zaman Gazetesi	113–114
3.2.2. Kaynak Dergisi	114

3.2.3. Müslümanlar Dergisi	114
3.2.4. Ümit Dergisi	115
3.2.5 Radyo ve Televizyon	115–118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK AZINLIĞIN BULGARİSTAN SİYASETİNDEKİ YERİ	119–135
4.1. Demokrasi Dönemi ve Çok Partili Hayat	119
4.2. Türklerin Siyasi Faaliyetleri ve Etkileri	120–121
4.2.1. Türk Partileri	121–122
4.2.2. Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)	122–123
4.2.2.1. HÖH Lideri Ahmet Doğan	123–124
4.2.2.2. Aldığı Oylarla Devamlı Yükselen Bir Parti: HÖH	124–126
4.2.2.3. HÖH Ayrılıkçı Bir Parti mi?	126–127
4.2.2.4. HÖH, ATAKA ve Irkçı Siyaset	128–129
4.2.2.5. Yerel Yönetimlerde HÖH'ün Elde Ettiği Başarılar	129–130
4.2.2.6. HÖH ve Yazılı ve Görüntülü Basın	130–131
4.2.2.7. Türklerin HÖH Sayesinde Elde Ettikleri	131–133
4.2.2.8. HÖH Karşısı Türkler	133–134
4.3. Siyasette AB Etkisi ve Türkler	134–135
SONUÇ	136–140
YARARLANILAN KAYNAKLAR	141–150
EKLER	151–170
ÖZGEÇMİŞ	171

ÖZET

Balkanlarda asırlarca kalan Türkler, kalıcı eserler vermiştir. Yüz yıllarca âdil bir yönetim sergileyen Türkler, bölge halkında olumlu etkiler bırakmış, Türk ve İslam kültürünü benimsemelerine vesile olmuştur. Balkanların her köşesine yerleşen Türkler, bölgede en yoğun olarak Bulgaristan'da görülmektedir. Osmanlıların toprak kayıpları ile başlayan süreçte bağımsızlık kazanan Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göçler yaşanmıştır. Bulgaristan'dan da Türklerin göç süreci bu ülkenin "Berlin Antlaşması" ile prenslik elde etmesiyle başladı. Bulgaristan ile yapılan antlaşmalar, azınlık olan Türklere haklar verdi ise de yapılan baskılar göçleri engelleyemedi. Her yeni yönetimde umutlanan Türkler, hep hayâl kırıklığı yaşamış, acı dolu yıllar geçirmiştir. Bulgaristan'da komünizm ile birlikte baskı ve asimilasyon daha da artmış ve 1980'li yıllarda Türk isimleri de değiştirilmiştir. Bir asırı aşkın yaşanan göç kervanına, 1989 yılında yaşanan zorunlu "Büyük Göç" de katıldı. Yüz binlerce Türk, Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. Aynı yıl içinde Doğu Bloku'nun dağılması ve 10 Kasım 1989 tarihinde Bulgaristan'da demokrasiye geçilmesi ile başlayan süreçte Türkler, demokratik haklarını elde etmeye başladılar. Safını değiştiren, çok partili hayatla tanışan Bulgaristan, bugün AB ve NATO üyesidir.

Demokrasi döneminde Türklerin hâlâ baskı yaşadığı ve yanlış algılandığı görülmektedir. Türkler, 1989 yılından itibaren kültürel hayatlarını demokratik bir ortamda yaşamaya çalışmaktadır. Dinî yaşantılarında bazı engellemeler olsa da Bulgaristan başmüftülüğünün çalışmalarıyla olumlu neticeler alınmaktadır. Türkçe basınla kendi kültürlerini yansıtmaya çalışan Bulgaristan Türkleri, bu dönemde birçok gazete ve dergi çıkardılar. Geçmiş yılların etkisini doğal olarak üzerlerinden atamayan Bulgaristan Türkleri, 1989 yılı sonlarından itibaren demokrasi ile tanışan Bulgaristan'da, çeşitli partilerde mücadele vermektedirler. Bunlardan biri olan ve çoğunlukla Türklerin desteklediği HÖH girdiği seçimlerde üçüncü büyük parti konumuna gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, göç, başmüftülük, Türkçe basın.

ABSTRACT

Turks have lived in the Balkans for centuries and have left permanent monuments. They adopted a just rule in the Balkans for centuries which left a positive effect on the people of the region and which led the people of the region to adopt Turkish and Islamic culture. Turks settled in all parts of the Balkans and they are seen most densely in Bulgaria. With the onset of land losses of the Ottomans, there have been migratory movements of huge amounts for more than a century from the newly independent countries in the Balkans to Turkey. The migration of Turks from Bulgaria started with its acquisition of princedom with the Berlin Treaty. Although the agreements between Turkey and Bulgaria in later periods secured some rights of minority Turks in Bulgaria, the pressures exerted on Turks encouraged migrations. With the communist regime, the pressures on, and assimilation of, Turks were elevated, and in 1980 the communist regime started to change the names of Turks into Christian names. The series of migration took place for over one century. “The great migration” was also added in 1989. Hundreds of thousands of Turks had to migrate to Turkey. In 1989, the communist bloc dissolved, and the communist regime was replaced by democracy in Bulgaria. In this process, Turks started to gain their democratic rights. Bulgaria, which changed sides and where multi-party system was introduced, has now been a member of the EU and NATO.

In the democratic period, Turks still experience pressures and are misperceived. Although Turks have some problems in their religious life, they have had some positive results through the works of the office of the head mufti of Bulgaria since the end of 1989. In this period, Turks have published several newspapers and magazines. Turks who naturally cannot get rid of the effects of the past experiences are represented in different parties since 1989. The MRF party, made up of mainly by Turks, has been the third biggest political party in Bulgaria.

Key Words: Bulgarian Turks, immigration, office of the head mufti, Turkish press

TABLolar LİSTESİ

Tablo No	Tablonun Adı	Sayfa No
1	Bulgaristan'da Etnik Dağılım	16
2	Farklı Amaçlarla Gelip Türkiye'de kalan Bulgaristanlılar	21
3	Bulgaristan'dan Gelen Göçmen Sayısı	24
4	Bulgaristan'dan Türkiye'ye Sığınma Amacıyla Gelenler ve Gidenler	26
5	Türlere Fanatik Dinci Diyen Bulgarlar	27
6	Bulgaristan'da Nikâhsız Dünyaya Gelen Çocuk Sayısı	35
7	HÖH'ün Genel Seçimlerde Çıkardığı Milletvekili Sayısı ve Aldığı Oy Oranı ...	125
8	HÖH'ün AP Seçimlerinde Çıkardığı Milletvekili Sayısı ve Aldığı Oy Oranı	125

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.b.	: adı geçen bildiri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.y.a.	: adı geçen yayınlanmamış anılar
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
bkz.	: bakınız
BKDK	: Bulgar-Kürt Dostluk Komitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BSP	: Bılgarska Sotsialistiçeska Partiya
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPS	: Dvijenie za Prava i Svobodi
Ed.	: Editör
GERB	: Grajdani za Evropeysko Razvitie na Bılgariya
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi (Partisi)
MRF	: Movement of Right and Freedoms
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NDSV	: Natsionalno Dvijenie za Stabilnost i Vızhod
PKK	: Partiya Karkerene Kurdistan (Terör örgütü)
s.	: sayfa
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

TDİ	: Türkiye Diyanet İşleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
t.y.	: tarih yok
YİE	: Yüksek İslam Enstitüsü

GİRİŞ

Osmanlılar, Anadolu'da küçük bir uç beyi iken, üç kıtaya hükmeden bir imparatorluk kurdu. Osmanlılar, bir yandan coğrafyasını genişletirken, bir yandan da Avrupa ile Anadolu arasındaki Balkanların önemine binaen buralara Anadolu'dan götürdüğü Türkmenleri yerleştirdi. Balkanlara yerleşen Türkler hem bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynadı hem de Avrupa'ya giden güzergahta İmparatorluğun güvencesi oldu. Asırlarca Balkanlarda kalan Türkler, nesiller boyu bölgede hâkim unsur oldular. Türkler, Balkan coğrafyasında kaldıkları süre boyunca bölgenin kalkınması için çalıştı. Gerek yeni kurulan beldelere gerekse eski beldelere yapılan eserler, Türklerin bölgeye yaptığı hizmetlerin bugün de anlaşılmasını sağlamaktadır.

Osmanlılar, hâkim olduğu sınırlar içerisinde adaletli bir yönetim sergiledi. Farklı dil, din ve kökenden gelen insanlar Osmanlı düzeni içerisinde huzurluydular. Balkanların geniş ve verimli alanlarına dağılarak hayatlarını sürdüren Türkler, bölge halkları üzerinde hemen her alanda etkili oldular. Osmanlı'nın engin hoşgörüsü ile bir arada yaşayan farklı kökenden insanlar, Türklerden ve onların inandığı din olan İslam'dan da etkilendiler. Böylece, Balkanlarda Müslümanlığı ve Türk kültürünü seçen bir kesim meydana gelmeye başladı. Günümüzde Bosna-Hersek ve civarında yaşayan ve Boşnak olarak adlandırılan bir kesim ile Arnavutların bir bölümü buna örnek teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra diğer etnik kökenlerden de azımsanmayacak bir grup Türk kültürünü ve İslam'ı seçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu çözülmeye başladıktan sonra içerden ve dışardan gelen etkiler sonucu dağılmaya başladı. Dağılma sürecinde birçok bölgede toprak kayıpları ve imparatorluktan bağımsız devletler oluşmaya başladı. Balkanlarda da meydana gelen bağımsızlık hareketleri sonucunda ortaya çıkan devletler arasında Bulgaristan'ı da görmekteyiz. Bu arada birçok cephede savaşan Osmanlı ordusunun yenilgileri ve kayıpları sebebiyle, kaybedilen topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman ahali de zor duruma düştü. 19. yüzyıl ortalarından itibaren Kafkaslardan Balkanlara kadar bir çok bölgeden Anadolu'ya göçler başladı.

Bulgaristan 1878 yılındaki “Berlin Antlaşması”yla muhtar bir prenslik oldu. 1908 yılında ise bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini aldı. Bu gelişmeler Bulgaristan’da bulunan Türk ve Müslümanların birçoğunun da Anadolu’ya yönelmesine yol açtı. Balkanlarda en yoğun Türk nüfusunun yaşadığı Bulgaristan topraklarından bir asrı aşkın süre göçler devam etti. Geride kalanlar ise acı ve ızdırap dolu bir hayat yaşadı. Bu olumsuz tablo iki dünya savaşı sırasında da devam etti.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada Batı ve Doğu Bloku olmak üzere iki kutuplu bir düzen meydana geldi. Sovyetler Birliği’nin başını çektiği Doğu Bloku ülkeleri arasında yer alan Bulgaristan’da, yüzyıl ortasında başlayan komünist rejime kadar gelen yönetimlerden hep rahatlama bekleyen Türk ve Müslümanların umutları, her yeni yönetimde hayal kırıklığıyla son buldu. Komünist rejimle birlikte Bulgaristan’da sadece Türk ve Müslümanlar değil, diğer etnik köken ve dinlere mensup olanlar da büyük eziyetler çekti.

Komünist rejimle birlikte artan baskı ve Türklere yönelik asimile süreci 50 yıl boyunca devam etti. Dili, dini, kıyafeti, yaşantısı, gelenekleri ve kültürü yok edilmeye çalışılan bir kesim olarak Türkler, var olma mücadelelerini sürdürdüler fakat buna rağmen gelişmeler Türkler üzerinde silinmesi zor etkiler bıraktı.

Komünizmin son günlerini yaşadığı ve Doğu Bloku’nun dağılmasından kısa bir süre öncesine kadar Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskı ve şiddet son haddindeydi. Bulgaristan’daki Jivkov yönetimi, zorunlu kıldığı göçlerle yüz binlerce Türk’ü, 1989 yılında apar topar Türkiye’ye gönderdi. O günlerde dünyanın gözü önünde, demokrasinin beşiği denilen Avrupa ülkelerinin sessiz kaldığı bir trajedi yaşandı. Turgut Özal yönetimindeki Türkiye, kapılarını Bulgaristan Türklerine açtı. Yüz binlerce insan Türkiye’nin farklı bölgelerine yerleştirildi. Geride evini, bağını, bahçesini bırakan ve asırlarca yaşadığı topraklardan ayrılan parçalanmış aileler, Türkiye’de yeni bir hayat mücadelesi içine girdiler.

Geçen yüzyılın son çeyreği, teknolojinin akıl almaz gelişmesiyle küresel dünyada sınırları kaldırdı. Bunun etkisiyle gelişen olaylar ve değişen dünya, 1989 yılında Doğu

Bloku'nun dağılmasına sebep oldu. Komünizmin kapalı ve baskıcı sisteminde yetişen insanlar, bir anda kendilerini özgür dünyanın ortasında buldular. Blok üyesi ülkelerin saflarını değiştirmesi, dünyada dengeleri de değiştirdi. Bir Doğu Bloku ülkesi olan Bulgaristan'da 10 Kasım 1989 tarihinde komünist rejimin sona ermesi, halkın kutlamalarıyla karşılandı. Özgürlük havasını teneffüs eden halk, rahatça ibadethanelere koşmuş ve dış dünyayı tanıma planları yapmaya başlamıştı. Türkiye'ye göç etmiş olan Türklerden bazıları bu ortamı da fırsat bilerek Bulgaristan'a geri döndüler. Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin büyük bir bölümü ise Bulgaristan'a geri dönmeyi tercih etmediler.

Bulgaristan'da başlayan demokrasi rüzgârı, ülkeyi doğudan batıya yöneltti. Ülke, AB ve NATO üyesi olma girişimleri başlattı ve bugün Bulgaristan, hem AB üyesi hem de NATO üyesi bir ülkedir. Bulgaristan'ın zorunlu göçlerle Türkiye ve diğer ülkelere yerleşenlere çifte vatandaşlık hakkı vermesi, ekonomik olarak zayıf ve yoksul olan halkın Bulgaristan pasaportu ile yeni imkânlar elde etmesini sağladı. Demokrasi sürecinin başladığı 10 Kasım 1989 tarihinden itibaren Türklerin yaşantılarında da değişiklikler meydana geldi. Tezimizde bu sürece geliş noktasında yaşananlar ve demokrasinin yirminci yılını geride bırakırken Türklerin Bulgaristan'daki varlık sebebinin ve mücadelelerini incelemeye çalıştık. 1997 yılından 2011 yılına kadar olan dönemde uzun süreli bir araştırma safhası geçirdik. Defalarca gittiğim Bulgaristan'da, yıllarca bölgede kalarak, bire bir konuştuğumuz insanlar aracılığıyla bölgedeki Türklerin sorunlarını yerinde tespit etmeye çalıştık.

Bulgaristan'da yaşayan değişik etnik kökenlerden insanlarla, farklı bölgelerde, toplumun her kesiminden vatandaşlarla görüşüp bilgi alışverişinde bulunurken olaylara objektif yaklaşmaya çalıştık. Türk aydınlarının demokrasi öncesi ve sonrası anıları ve eserlerinden yararlandık. Bu çalışmalarımız sırasında zaman zaman bazı kişilerin yanlış ve ön yargılı düşünceleri ile karşılaştık. Bulgaristan Türklerine geniş bir çerçeveden bakmaya çalıştığımız bu araştırma neticesinde dört bölüm olarak hazırladığımız tezin birinci bölümünde, değişim sürecindeki Bulgaristan'da etnik algı problemi ve Türk azınlığı hakkında sosyal ve ekonomik bilgilere yer verildi. İkinci bölümde, Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel hayatı incelenerek dinî yaşantıları ele alındı. Bu bölümde ayrıca Türklerde sanat ve geleneksel hayat ile Türk aydınlarının durumu anlatıldı. Üçüncü bölümde, demokrasi döneminde Bulgaristan'da Türkçe basın konusu işlenerek bunun

önemi ile basının gerekliliği vurgulandı. Günümüz dünyasında basının önemi ön plana çıkarıldı. Dördüncü ve son bölümde ise totaliter rejimden özgür dünyaya kavuşan Bulgaristan'da demokrasi ile birlikte çok partili hayatla tanışan Türklerin siyasi faaliyetleri ile ülkenin üçüncü büyük partisi olan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin mücadelesi ve elde ettiği başarılar ele alındı.

Bu araştırma neticesinde oluşturduğum tezimin, bu yönde yapılacak olan çalışmalara yol gösterici ve katkı sunacağını ümit ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ BULGARİSTAN'DA ETNİK ALGI PROBLEMİ VE TÜRK AZINLIĞI

1.1. Tarihsel Süreç

Batı Hun Hükümdarı Atilla 453 yılındaki ölümünden sonra yerine geçen oğlu İrnek'in başkanlığındaki Hun konfederasyonu içinde bulunan ve Ugor, Onogur, Şaragur kabileleri Tuna ve Volga arasındaki bozkırlarda yerleşik idi. Bizans kaynakları 482'de bu konfederasyonun en önemli kabilesinin Bulgarlar olduğunu belirtmektedir. Bu durum Bulgar adının tarihi belgelerde ilk defa zikredilişidir. Bizans İmparatoru Zenon (476–491) imparatorluğun Balkan sınırlarını güvence altına almak için Bulgar kavimlerini birbirlerine düşürmüş ve kendi hâkimiyetini kabul ettirmiştir. Bu kabilelerden bir kısmını 482 yılında batı Trakya'ya yerleştirmiştir. Buradaki Bulgarlar, bugünkü Çuvaşça'ya benzer, arkaik bir Türk lehçesi konuşuyordu. Bunlar Doğu Avrupa'nın ve Balkanların Türkçe konuşan ilk sakinleriydi.¹

İtil boylarından Kuzey Karadeniz yolu ile Balkanlara gelen Bulgarlar, bölgede etkili oldular. İlerleyen dönemde ise Slavların etkisinde kalarak Bulgar kimliğinden uzaklaştılar. Hıristiyan dinine geçerek tamamen kendi benliklerini unuttular. Bulgar devletini kuran Bulgarların Türk oldukları ve konuştuğu dilin Türkçe olduğu, bugünkü Çuvaş dili ile yakın bağı olduğu artık bilinen bir gerçektir.² Çuvaşların eski Bulgarların torunları olduğu kabul edilmektedir.³ 681 yılının güz aylarında Esperüh (Asparuh) ile Bizans imparatoru arasında imzalanan antlaşmayla resmen tanınan Bulgar Türk devleti

¹ Talat Tekin, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Ankara: TDK Yayınları, 1987, s. 1,2

² Hasan Eren, "Bulgarlar ve Türk dili", **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, 3. Baskı içinde (1–14), Ankara: TTK Yayınları, 1992, s. 2

³ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul: Ötüken, 2007, s. 209

ayrıca Slavlarla ilişki kuran merkezi teşkilata sahip ilk Türk devleti olma özelliğini de taşır. Oymak olarak yaşayan Slavları milletleştiren de Bulgar Türk devletidir.⁴

Günümüzdeki Bulgaristan’da Bulgarların bir kısmının Türk asıllı olduklarını kabul ettiklerini ve geçmişlerine sahip çıkmaya çalıştıklarını görüyoruz. Fakat Bulgarların Türk asıllı oldukları fikri Bulgarlarca asimile oluruz korkusuyla pek rağbet görmemektedir. Doğal olarak bu durum bazı yöneticilerce dinî, siyasî, kültürel farklılıklar öne sürülerek Türk ve Bulgarlar arasında asırlardan beri gelen ayrımcılığı canlı tutmaktadır. Buna rağmen Bulgar kaynaklarında ve Bulgarlardan bir çok kişi soylarının İtil Bulgarlarından olduklarına inanmaktadır. Araştırmalar neticesinde Bulgarların Türk asıllı oldukları inancı kesinlik kazanmıştır.⁵ Günümüz Bulgarcasının Slavcaya dönüştüğü ve eski Bulgarcadan çok az kelimenin bugünkü Bulgarcada kullanıldığını söyleyen birçok Bulgar olduğunu söyleyebiliriz. Sofya’dan yayın yapan ve popülerliği ile büyük bir dinleyici kitlesine sahip olan “Radio Tangra” adlı radyo kanalını örnek gösteren Bulgarlar “Tangra” (Tangrı/Tengri/Tanrı) kelimesinin eski Bulgarca olduğunu ve atalarının dili olduğunu övünerek söylemektedirler. Bulgarlar Hıristiyanlıktan önce tek yaratıcı Tangra (Tangry, Tanrı) inancında yaşıyordu.⁶ Günlük Bulgarcada kullanılan ve Rusçadan geçen “bog” (Tanrı) kelimesinin ise Slavca olduğunu özellikle belirtmektedirler. Bulgaristan’da yaşayan Türklerin, Osmanlının bölgeye yerleşme sürecinde Müslümanlığı kabul eden Bulgarlar, Bulgarların da Türk kökenli oldukları karşılıklı tezlerle savunulmaktadır. Bu konudaki tartışmalar günümüze kadar gelmiş; konuyla ilgili akademik seviyedeki araştırmalar devam etmektedir.

14. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı’nın Balkanlarda hüküm sürmeye başlamasıyla birlikte bölge asırlarca Türk ve İslam kültürünün hâkimiyeti altında kaldı. Bunun sonucu olarak karşılıklı etkileşimler oldu. Türklerin bu coğrafyada etkili olmasında kolonizatör dervişlerin lisan-ı hal ile yaptıkları hizmetler, bölge halklarının Türklere ve İslam dinine yakınlaşmalarını sağladı. Türkler Osmanlı ile birlikte bölgede yaptığı adaletli yönetim sayesinde asırlarca hüküm sürdü. Kendisi de Bulgar olan Osmanlı Tarihçisi Antonina Jelazkova, Osmanlının Balkanlarda zorla İslamlaştırma yaptığı tezlerinin

---

⁴ Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1999, s. 46

⁵ Kafesoğlu, a.g.e., s. 197

⁶ Kafesoğlu, a.g.e., s. 206

uydurma olduğunu belgelerle ispatlamıştır.⁷ Rumeli'nin büyük kısmı İslam ya da Türkçenin etkisiyle eriyip yok olmadı. Bölge halkının Hristiyanlığından vazgeçmemesi gibi, dil olarak da Türklere yabancı bir unsur olarak kalması⁸ Türklerin geçmişteki adil yönetimi düşüncesini desteklemektedir.

Osmanlının dağılması ve Balkanlarda bağımsızlığını kazanan ülkelerin Türklere yönelik baskıları Anadolu'ya göçleri başlattı. Balkanlardan göç eden kabilelere, Bulgaristan'ın bağımsız olmasıyla buradaki Türkler de katıldı. Kafkaslardan da göç edenlerle birlikte Türkiye nüfusu millî tamlanma sürecine girdi. Bir kısım insanlar göç etmeyi tercih etmediler ve böylece parçalanmış aileler ortaya çıktı. “Bulgaristan Türkleri Tarihi”, uzun bir göç tarihidir. Anadolu'dan Rumeli'ye yerleşen ve beş yüz yıl bölgeyi koruyan “Evlad-ı Fatihan” neslidir. Türkler, Balkanlardan çekilirken dalga dalga Anadolu'ya göçe zorlandılar; ancak Türk nüfusu bu coğrafyada tüketilemedi.⁹

Osmanlının dağılmaya başlaması ile Türk hâkimiyetindeki topraklar bir bir elden çıktı. 1878 yılında “Berlin Antlaşması”yla muhtar bir prenslik olan Bulgaristan, 1908 yılında bağımsız bir devlet olmuştur. Bağımsızlığını kazanan Bulgaristan'da her yeni yönetim ezilen, zulüm ve işkenceye maruz kalan Türkler için bir umut olduysa da sonuç hüsrana dolu hatıralarla devam etti. İkinci Dünya Savaşına kadar süren krallık döneminde, az da olsa Türkler açısından bir rahatlık olduğu söylenebilir.¹⁰ Komünizm ile Doğu Bloku saflarına geçen Bulgaristan'daki rejim, Türklerin ellerindeki hakları acımasızca aldı ve akla hayale gelmeyecek baskılar uyguladı. Türk azınlık dilini konuşamıyor, dinini yaşayamıyordu. Geçen son yüzyıl içinde yapılan devamlı göçler ile Bulgaristan'daki Türklerin artan nüfusları azaltılmaya çalışıldı. Bu durum ekonomik anlamda sıkıntılara da yol açtı. Bu göçler Bulgaristan'da zaman zaman problemlere sebep oldu. 1884 tarihli bir Fransız raporunda Türklerin bölgeden göçü ile ekonomik bir darbe yaşandığı, yabancı işçilerin ise bu boşluğu dolduramadığı belirtilmektedir.¹¹

---

⁷ Daniela Gorçeva, “1989 Mayıs'ında Türklerin Direnişi ve Aydınların Başkaldırışı”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 39, (2009), s. 9–10.

⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), III. Edisyon, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2008, s. 8.

⁹ Bilal N. Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, 3. Baskı içinde (47–66), Ankara: TTK Yayınları, 1992, s. 47.

¹⁰ Hamza Eroğlu, “Bulgaristan'da Türk azınlığı Sorunu” **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, 3. Baskı içinde (15–46), Ankara: TTK Yayınları, 1992, s. 25.

¹¹ Şimşir, a.g.m., s. 52.

Değişen dünyada Doğu Bloku'nun dağılması öncesinde Türklere uygulanan baskılar iyice arttı. 1989 yılında “Büyük Göç” (Gulam Ekskurtziya) başladı. Türkiye kapılarını açtı ve yüz binlerce insan Türkiye'ye göç etti. Bütün dünyanın gözleri önünde yaşanan bu trajedi, insanlık tarihine kara bir leke olarak yazıldı. Türkler, Bulgaristan'da etnik bir azınlık olarak haklarını kullanamamanın verdiği bir hayat sistemine itilmiş ve kendi kaderlerine terk edilmişti. Ya sisteme entegre olup asimile olmalıydılar ya da yeni bir göç mevsiminde(!) Türkiye'ye gitmeliydiler.

1.2. Etnik Azınlığın Tanımlanması

Etnik azınlıklar, bir kültür içinde fizyonomi, dil, örf ve âdetler, kültürel örnekler açısından farklılaşma nedeniyle hâkim gruptan ayırt edilebilen alt gruplardır. Bunlar hâkim gruba ait olmayan olarak kabul edilirler. Bilinçli ya da bilinçsiz dışlanırlar.¹²

Etnik azınlıklar, hâkim unsurlar tarafından sistemli bir şekilde ve ön yargılı olarak kendileriyle ilgili olumsuz ve bazen de olumlu düşüncelerle göçe zorlanmışlar; kendi içlerine kapanmak zorunda kalmışlar ya da erimişlerdir.¹³ Türkler, Bulgaristan'da bu kaderi, 1878'den itibaren her 10 yılda bir göçe zorlanarak yaşadılar.

Azınlık problemlerinde etnik grubun büyüklüğü de önemlidir. Bir kaç kişinin topluma uyum sağlaması ya da sağlayamaması problem olmaz; ama grup büyük ise bu korkutucudur ve hâkim unsur tarafından tehlikeli düşünülerek tedbir alınmasını gerektirebilir. Romanya'da Türkler komünizm döneminde Bulgaristan Türkleri kadar problem yaşamadıklarını söylemektedirler. Bu ülkede Türk nüfusu yaklaşık 100 bin civarındadır. 25 milyon civarında bir nüfusu olan Romanya için bu rakam korkutucu bir sayı değildir. Ama Macar nüfusu Romanya'da bir buçuk milyon civarında olduğu için onlara karşı uygulamalar ve tedbirler daha farklı yapılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin “Etnik Azınlıklar 2002 Raporu”na göre İran'da Azeri Türk nüfusu 30 milyondur. İran'daki diğer Türkleri de bu rakama eklersek sayı oldukça yüksek bir rakam olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴ Bu konuda İran'a dinî açıdan bakılmalıdır. Türklerle Farsların aynı dinî

¹² Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998, s. 22.

¹³ Fredrik Barth, (der.) **Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu**, (Çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s. 7.

¹⁴ (Gülara Yenisey, **İran'da Etnopolitik Hareketler (1922-2004)**, İstanbul: Ötüken, 2008, s.191.

görüŖe sahip olmaları ordaki etnik yapıya bakış açısını farklı kılmaktadır. Bu bağlamda Farsların yönetime hâkim olmaları yadırganmamaktadır. Hatta etnik olarak azınlık olabilirsiniz ama hâkim unsur olarak yöneten de olmanız mümkündür. Yahudilerin birçok ülkede azınlık olmalarına rağmen ülke yönetiminde etkili olmaları veya Güney Afrika’da hâkim olan beyazların durumu buna örnek gösterilebilir; ama bu durum farklı bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etnik gruplar kendilerini muhafaza etmek zorundadırlar, diğere grup ya da gruplara karşı kendi kültürlerini korurlar. Kültürel farklılık, coğrafi ve toplumsal yalıtılmışlıkta etnik gruplar arasındaki ilişkiler devam ederken bu süreçte hâkim olan ise karşıdakini eritmeye ve etkilemeye çalışır. Etnik farklılıklar gruplar arasındaki iletişimi veya toplumsal etkileşimi yok etmez ancak bu iletişim ve etkileşim yavaş da olsa belli bir süreçte devam eder. Biyolojik olarak varlığını devam ettiren, ortak temel kültürel değerleri olan, etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratanlar etnik grup olarak adlandırılmaktadır.¹⁵

Etnik azınlıkların birçoğu problem çıkartan, terör olaylarıyla gündem oluşturan ve hâkim unsurdan ayrılma propagandaları yapanlar olarak bilinmektedir. Türkler ise azınlık olarak buldukları coğrafyalarda hiçbir zaman dünyanın farklı bölgelerindekiler gibi bölücü, isyan çıkartan, tehdit unsuru bir grup olarak görülmemektedir.

1.2.1. Bulgaristan ile Yapılan Antlaşmalar ve Türk Psikolojisi

Bulgaristan, Türklerin Avrupa’dan ve Balkanlardan atılması düşüncesi olan “Şark Meselesi”nin en önemli aşamalarından biri kabul edilen “Berlin Antlaşması” sonucu ortaya çıkmıştır. Bulgaristan’ın bir prenslik olarak ortaya çıktığı ve varlığının kabul edildiği 13 Temmuz 1878 yılında yapılan “Berlin Antlaşması” Osmanlı Hükümeti ile Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında yapıldı. Sofya başkent olmak üzere bir Bulgar Prenslığı oluşturuldu. Prenslık içişlerinde serbest dışişlerinde Babıâli’ye bağlı olacak ve vergi verecekti.¹⁶ Yapılan ilk görüşmelerde

---

¹⁵ Barth, a.g.e., s. 12, 13.

¹⁶ Hakkı Dursun Yıldız (Redaktör), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, 12, İstanbul: Çağ yayınları, 1993, s. 146.

Bulgaristan Prensliği bünyesindeki Türklerin haklarının verileceği, din ve eğitim hürriyetlerinin korunacağı sözü verilmiştir.¹⁷

“Berlin Antlaşması (1878)”ndan 1908 yılına kadar 30 yıl prenslik olarak kalan Bulgaristan, Krallık oldu. Osmanlı Hükümeti ve Bulgaristan arasında imzalanan 19 Nisan 1909 tarihli “İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi”nde, “Berlin Antlaşması”nda Türklere verilen haklar tekrar edilmiştir. 1909 tarihli “İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi”nde Bulgaristan ülkesindeki Türkler için bazı hakları taahhüt etmiştir. Protokole göre Azınlık Türkler, Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklara sahip olacaklar, camilerde halife-padişah adına hutbe okutabilecekler, vakıfların korunması amacıyla bir komisyon kurabileceklerdir. Protokolle aynı gün yapılan sözleşmede ise müftülükler düzenlendi. Müslüman cemaatinin hakları ve vakıf malları ile ilgili hükümler gündeme getirildi. Müftülükler, Türk azınlığın temsilcisi konumundaydı. Sözleşmede, başmüftünün Sofya’da bulunması ve Bulgaristan’daki müftüler arasından seçilmesi ele alındı. Başmüftü seçimle gelse de Şeyhülislamdan tasdik alması gerekiyordu. Böylece diğer müftüleri belirleyerek görev verecektir. Sözleşmede müftülerle ilgili detaylı bilgiler ele alındı.¹⁸

Daha sonra yapılan, “1913 Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme”, ikili bir antlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu antlaşma 1912–13 Balkan Savaşları’nın arkasından imzalanmıştır. Antlaşmada, Bulgaristan topraklarında yaşayan Türklerin isterlerse Bulgaristan vatandaşı olabileceği, istemezlerse 4 yıl içinde Türkiye’ye göç edebilecekleri yer alıyordu. Türklerin mal varlıkları ile ilgili hükümler de antlaşmada belirlenmişti. Türkler, Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanabileceklerdi. Din hürriyeti vardı. Mal varlıklarına kısıtlama gelmeyecek, mallarını istedikleri gibi kiraya vereceklerdi; hatta göç etseler bile bunları üçüncü kişiler vasıtasıyla işletebileceklerdi.¹⁹

1925 tarihli “Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi”, Osmanlı Devleti’nin sona ermesi ve yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile Türkiye ve Bulgaristan arasında her iki ülke tarafından önceki antlaşmalar gözden geçirilerek yeniden ele alındı. Bazı sorunların yanı sıra Türk azınlığın durumu tekrar incelendi. Bu amaçla 18 Ekim 1925 tarihli “Barış Antlaşması” ile bir protokol ve iskân antlaşmasının oluşturduğu

¹⁷ İbrahim Kamil, **Bulgaristan’daki Türklerin Hakları**, Ankara: YÖK Matbaası, 1989, s. 6.

¹⁸ Kamil, a.g.e., s. 17-19.

¹⁹ Kamil, a.g.e., s. 21-23.

ekler imzalandı. İlerleyen yıllarda Bulgaristan, bazı sorumluluklardan kaçmak için 1925 Antlaşması'nı bir arşiv belgesi gibi görme eğilimine girdi, fakat antlaşmada süre konusunda bir kısıtlama yoktu. Yani antlaşmanın hükümleri devam etmekteydi. Bu antlaşmada da Türklerin statüsü ele alınmıştı. Bulgarların antlaşmayı arşiv değerinde görme sebebi devletlerin siyasi rejimlerinin değişmesinden kaynaklanıyordu. Bu durum antlaşmanın iptaline yol açamazdı. 1978 Viyana Sözleşmesi'nde de açıkça belirtildiği gibi ülkeler antlaşmaları miras yoluyla almakta idiler. Ancak bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler antlaşmaları yürürlükte tutmayabilirdi.²⁰

1925 tarihli antlaşmada Türklere tanınan azınlık hakları: 1925 tarihli protokolün ilk paragrafında Bulgaristan'daki Müslümanların Neully Antlaşması'ndaki tüm haklardan ve Türkiye'deki Bulgar azınlığın da Lozan antlaşmasındaki azınlık haklarıyla ilgili tüm hükümlerden yararlanması şeklinde bir mutabakattır. Burada dikkat çeken husus "Bulgaristan Türk azınlığı" değil "Bulgaristan Müslüman azınlığı" ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Amaç muhtemelen ilerleyen dönemlerde "Türk yok Müslümanlaştırılmış Bulgar var." iddiası ortaya atmak olacaktır. Böylece madem "Türk yok Türkiye'yi ilgilendiren bir durum da yok." denilecektir. Fakat aynı tarihli sözleşmenin ikinci maddesinde "Antlaşmayı yapan taraflar, Bulgaristan Türklerinin veya Türkiye'deki Bulgarların istekleri doğrultusunda göç etmelerine engel çıkartmamakla yükümlüdür." denilerek Türk azınlığı tanımamıştır. 22 Mart 1968 tarihli "göç antlaşması" da karşılıklı diplomatik notalarla ortaya çıkmış ve Müslümanlardan kastedilenlerin Türk azınlıklar olduğu görülmüştür. Günümüzde de "Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" söylemi dile getirilmektedir. "Neully Antlaşması"na göre, azınlıklar, Bulgar çoğunluğu ile eşit olma güvencesindeydi. Yani, yaşama hakkı, medeni hak ve siyasi haklara sahiptiler. Din, dil, ırk ayrımı gözetilmeksizin antlaşma yapıldığı andan itibaren bu ülkede bulunanlar ve daha sonra doğanlar, bu ülke vatandaşlığı kazanacak ve hakları güvence altına alınacaktır. Antlaşmaya göre diğer bir hak ise din ve inanç icrasının özel veya toplu yapıma hakkıdır. Dillerinin kamuya açık yerlerde, dinî icralarda, ticari işlerde veya basın-yayın aracılığıyla kullanılabilme hakkıdır. Devletin resmi dili de vardır. Ancak azınlıklar isterlerse mahkeme önünde kendi dillerini kullanabileceklerdir. Azınlıklar masraflarını karşılamak suretiyle hayır kurumu veya okul açabileceklerdir. Bu haklar "1925 Protokolü" ile Türk azınlığa da tanınmıştır. 1878'de

---

²⁰ Hüseyin Pazarıcı, "İkili Antlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında-Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", **Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (35-48), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 37-48.

Bulgar Prenslığı'nin kurulmasından itibaren yapılan antlaşmalar ve uygulamalar, Türk azınlığın korunması amacıyla, Türkiye ve Bulgaristan arasında bir örf ve âdetin yerleştiğini göstermektedir.²¹

Bulgaristan, Türkiye'ye göçleri genelde Türkiye'nin ekonomik durumuna, iç ve dış siyasi yoğunluklarına göre belirlemiştir. Çok partili döneme geçilen ve Demokrat Parti iktidarının yeni başladığı 1950–51 tehciri aynı zamanda Kore Savaşı sebebiyle sıkıntılı olan Türkiye'nin karşılıklı verilen notalarla Bulgaristan'daki Türklerin göçleriyle neticelenmiştir.

Bütün bu yapılanlarla öncelikle Türk aydınlarının göçe zorlanması, geride kalan Türklerin kolayca asimile edilmesi, dinin ve Türklük bilincinin zayıflatılması amaçlanmıştır. Komünizmin baskıcı yönetimi Türkleri çok zor şartlar altında yaşamaya mecbur ediyor, ellerindeki mal varlıklarını da alıyordu. Nüfus olarak da devamlı artan Türkler bu vesile ile göç ettirilmeliydiler. 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgaristan Türkiye'ye verdiği sert bir nota ile 3 ay içinde Türklerin bir kısmının alınmasını istedi. Karşılıklı notalarla halledilmek istenen anlaşmazlıklar, Türkiye'nin verdiği vizelerle azar azar göçmen kabul etmesi ile ekonomik ve sosyal açıdan zorluk çıkarmak istememe amacıyla çözümlenmeye çalışıldı. Bulgaristan'ın verdiği bir nota ile 250 bin Türk'ün derhal alınmasını istemesi hesapları alt üst etti. Bulgaristan bir yandan Türkiye'nin göçmenleri alması gerektiğini savunurken diğer yandan da ülkesindeki Türklere yönelik propaganda yaparak Türkiye'nin göçmen kabul etmeye yanaşmadığını söylüyordu. Böylece göç arzusunu nispeten kırmak istemişti. Fakat kısa zamanda yüz binlerce kişi göç etmek için müracaatta bulundu.²² Bu durum, Bulgar ekonomisini ayakta tutan Türklerin gitmesi ile Bulgaristan ekonomisinin sekteye uğraması demektir. 1950–51 yıllarında 154 bin Türk göç etti.²³

İlerleyen dönemlerde de göçler yaşandı. 1989 yılındaki “Büyük göç” ise son yapılan en kapsamlı göç oldu. Osmanlı Devleti'nin, Balkanlardan çekilmeye başlamasıyla buradaki Türklerin de devamlı göçe zorlandıkları görülmektedir. Balkan devletlerinin izlediği politika, Türk ve Müslüman ahalinin devamlı göçe zorlanmasıyla sonuçlanmıştır.

---

²¹ Pazarıcı, a.g.b., s. 37-48.

²² Kamil, a.g.e., s. 29-33.

²³ Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunları”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 15, 1997, s. 18.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkler bölgede etnik bir ayrımcılık yapmamış, terör veya silahlı bir harekete girişmemişlerdir. Türklerin medeniyetçi tavırları bu hareketleri yapmalarını önlemiştir.

Türkiye’de yaşayan insanlarımızdan bazıları, Iraklı Türkmenlere karşı yürütülen baskılarda, Bulgaristan’daki isim değiştirme sırasındaki zulümlerde işkence görmelerine rağmen Türklerin niçin şiddetli bir şekilde tepki vermediklerini düşünebilirler. Bu durum buralarda yaşayan Türklerin etnik kimliklerinde bir eksiklik olmasından kaynaklanmamaktadır. Onlar Osmanlı bakiyesi olarak oraların etnik sahipleriydiler. Bu sahiplik duygusu ile yanı başlarında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne olan güven ve sevgilerinin davranışlarına olan yansımından kaynaklanmaktadır.²⁴ Tarihçi Ali Ahmetbeyoğlu da “Dünya’da anadili Türkçe olan 300 milyona yakın insan var. Türklerin psikolojisi üç aşağı beş yukarı aynıdır ve hemen hemen aynı şekilde ortak tepki verirler” demektedir.²⁵ Tarih boyunca Türklerde görülen topluluk psikolojisi, özellikle Irak Türkmenlerinin ruh hali, Türklerin kardeş kavgasına yatkın, başka toplumlara kolay uyum sağlayan, yüksek bir hoşgörüyü sahip olduklarını göstermektedir.²⁶

1.3. Kimlik ve Aidiyet Duygusunun Oluşum Süreci

Türkler Balkanlar’da Osmanlı’dan önce görülmeye başladı. Osmanlı ile birlikte Balkanlara tamamen yerleşen Türkler, asırlardan beri burada Avrupa’ya karşı hem Balkanların hem de Anadolu’nun güvencesi konumunda idiler. Osmanlı Devleti’nin çözülüp dağılmaya başlamasıyla bir bir bağımsızlığını kazanan Balkan Devletleri’ndeki Türkler de kitleler halinde Anadolu’ya göç etmeye başladı. Bu göçler neticesinde Balkanlardaki Türk nüfusu azalırken, Türkiye’deki Balkan kökenli nüfus ile birlikte doğal olarak Türk nüfusu da arttı. Türkiye’nin nüfusunun artması iyi gibi görünüyorsa da Balkanlardaki Türk nüfusunun azalması, Türklerin bölgedeki nüfuzu açısından kötüye işaret etmekteydi. Bulgaristan’daki Türklerin göçlerine devamlı zemin hazırlanması ve Türk nüfusunun burada azaltılmasının 1990’lara kadar devam etmesi, Bulgarların zaman içinde değişen yönetimlerinin izlediği politikalarının bir neticesi olarak görülmektedir. Bu göçler zaman zaman Bulgar ekonomisine de olumsuz etki yapmıştır. Demokrasinin ilk

²⁴ Erol Göka, **Türklerin Psikolojisi**, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s. 48-51.

²⁵ Fatih Altaylı, (Yapımcı), **Teke Tek**, İstanbul: HaberTürk, 31 Ocak 2010.

²⁶ Göka, a.g.e., s. 52.

dönemlerinde birkaç defa sekteye uğrayan ekonomi, halkı bunaltmıştır. 1989 göçünden sonra yaşanan krizlerle Bulgaristan'da 3 ay içinde sadece Başkent Sofya'da 300'e yakın mağazanın kapanması²⁷ göçlerin dalga etkisiyle irtibatlı olduğunu düşündürmektedir. 1995 ve 1996 yıllarındaki araştırmalara göre Bulgaristan'daki ekonomik krizin ülke ve toplumda büyümesi göçlerden kaynaklanmaktadır.²⁸

19. yüzyıl sonlarında Tuna vilayeti'nde Bulgar ve Türk nüfusu yarı yarıya idi. Tuna vilayetinde kurulan Bulgaristan'ın işlenebilir topraklarının yüzde 70'i Türklerin elindeydi.²⁹

Bulgaristan'dan göçler yaklaşık 120 yıldır devam etmektedir. 1878–1912 yıllarında 350 bin, 1913–34 yıllarında 12 bin, 1940–44 arasında 15 bin, 1950–51 yıllarında 155 bin, 1968–78 arasında 130 bin, 1989 yılında ise 360 bin kişi göç etti. Bunun bir kısmı geri döndü ise de 240 bin civarında göçmen Türkiye'de kaldı. Bu arada 1990–97 yılları arasında turist vizesi ile 30–60 bin kişi iş amacıyla Türkiye'ye gitti.³⁰ Aslında yasa dışı yollardan Türkiye'ye göç amacıyla ya da çalışma amacıyla gidenlerin birkaç yüz bin daha fazla olduğu Bulgaristanlı Türkler ve Bulgarlar tarafından ifade edilmektedir. Türklerin veya Bulgarların göç etmeleri ülke ekonomisine darbe vururken, doğal olarak nüfusun düşmesine de sebep olmaktadır. Göçler zaman zaman ülkede protesto edilmiştir. 1989'daki zorunlu göç ve arkasından gelen demokrasi süreci ile başlayan siyasetteki yumuşama döneminde sadece Türklerin değil, diğer Bulgar vatandaşlarının da göç ettiğini görüyoruz. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımlar bu durumu tetiklemekteydi. Bu süreçte 500–700 bin kişi ülke dışına çıkmıştı. Ocak 1997'de öğrencilerin eylemindeki slogan "Bulgaristan'da yaşamak istiyoruz" idi. İnsanlar Yunanistan, İtalya ve Avusturya konsolosluklarında vize kuyruklarındaydı.³¹

Demokrasi sürecinde insanlar özgürlüğün, her toplumun hakkı olduğunu savunuyorlardı. Bulgarlar içinde ise demokrasi gereği ülkedeki farklı kökenden

²⁷ "Satış yapamayan mağazalar kapanıyor", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 29 Ocak–4 Şubat 1997, s. 3.

²⁸ Tsvetana Georgieva, "The Motivation of Bulgarian Turks to Migration", **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey**, (45–75), (ed. Antonina Zhelyazkova), Sofia: İmir, 1998, s. 65.

²⁹ Şimşir, a.g.m., s. 48.

³⁰ Antonina Zhelyazkova, "The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey", **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey**, (11–44), (ed. Antonina Zhelyazkova), Sofia: İmir, 1998, s. 11,12.

³¹ Georgieva, a.g.m., s. 45.

toplulukların haklarını almalarının demokrasinin gereği olduğunu söyleyenlerin sayısı az değildi. Sofya'daki tek ibadet edilen cami olan Banyabaşı Cami önünde ezan sesini duyunca tramvay durağında bekleyen 60 yaşlarındaki bir Bulgar'ın 'Tove e demokratsiyata!' ('İşte demokrasi bu!') demesi halkın demokrasiye olan bakışını ironik bir şekilde göstermektedir.

1.3.1. Bulgaristan'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler ve Türk Nüfusu

Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanan Balkan ülkelerindeki Müslümanlara karşı yapılan acımasızlıklar sonucunda Türkiye'ye göçler başladı. Türk nüfusunun en fazla olduğu Balkan ülkesi olan Bulgaristan'dan da yüz binlerce göç oldu. Sistemli bir şekilde yapılan göçler günümüzde de devam etmektedir. 1989 yılının sonlarına doğru Doğu Bloku'nun dağılmasıyla dengelerin değiştiği dünyada saf değiştiren Bulgaristan, bugün NATO ve AB üyesidir. Türkler, bu ülkedeki resmi rakamlara göre yaklaşık bir milyon nüfusu ile en kalabalık azınlık grubunu oluşturmaktadır. Gerçekte ise Müslüman nüfusun iki milyondan az olmadığı ve yaklaşık olarak nüfusun yüzde 30'unu meydana getirdiği belirtilmektedir.³²

Bulgaristan özerk bir prenslik statüsü kazandığında buradaki Türkler azınlık konumuna geldi. 1878'de Berlin'de imzalanan antlaşma ile Türklerin hak ve çıkarları ayrıntılı olarak ele alındı ve korunacaktı. Bulgaristan devlet olarak ortaya çıkarken Osmanlı Devletine karşı sorumluluk almıştı ve ülkesindeki Türk azınlığın hak ve özgürlüğüne karşı saygı göstermeyi kabullenmişti.³³ Birinci Dünya Savaşı sonrasında ikili ve çoklu antlaşmalarda daha çok azınlıklar meselesi gündeme gelmişken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu durum Birleşmiş Milletler sisteminin daha da yaygınlık kazanması ile "insan hakları" şeklinde gündeme gelmiştir. İnsan hakları üzerinde devletlerin iç hukuk ve milletler arası hukuka göre kabul ettikleri norm ve ilkeler vardır. Bu norm ve ilkeler yönetime katılma, eşitlik, hak arama, baskıya karşı gelme, hürriyet, mülkiyet hakkı, yaşama garantisidir. Hangi devlet ve rejim olursa olsun bu hakları yerine getirmek zorundadır. 26 Haziran 1945 tarihinde Türkiye, 50 ülke ile birlikte Birleşmiş Milletler

---

³² Selami Çalışkan, "Başmüftü Mustafa Hacı: Yönetim Müslümanlara Baskı Uyguluyor", **Kırcaali Haber Gazetesi**, Haziran 2009, s. 2.

³³ Terzioğlu, a.g.e., s. 225.

antlaşmasını tasdik etmiştir. 28 Eylül 1945 tarihinde Türkiye, 14 Aralık 1955 tarihinde ise Bulgaristan bu antlaşmaya taraf olmuştur.³⁴

Azınlıkların dışlandığı veya öyle görüldüğü toplumlarda azınlıkların da kendini hâkim unsurdan farklı görerek, kültürel zıtlıkların kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz. Bulgaristan'daki azınlıkların arasında bulunan Çingenerin çoğunluk tarafından dışlanması, onların göçer karakterde olması sorumluluk, ahlâk gibi değerleri pek önemsemediklerinden kaynaklanmaktadır.³⁵ Türklerin ise yerleşik hayatta ve asırlardır aynı bölgede bulunması azınlık olarak farklı bir yapı arz etmektedir.

Türkler ülke genelinde; ama toplu bir şekilde Bulgaristan'ın hemen hemen her yerinde yaşamaktadır. Özellikle Türk nüfusun bulunduğu bölgeler ise Kuzey, Doğu ve Güney bölgelerinde bulunan Rusçuk, Pleven, Razgrad, Silistre, Dobriç, Şumnu, Tırgovişte, Veliko Tırnova, Gabrovo, Varna, Sliven, Burgaz, Pazarcık, Kazanlık, Blagoevgrad, Velingrad, Kırcaali, Filibe, Haskova gibi şehirlerdir. Rodoplarda yaşayanlar çoğunlukla Türklerdir. Aralık 1992'deki sayıma göre Bulgaristan'ın toplam nüfusu: 8 milyon 487 bin 317 kişidir.³⁶

Tablo 1: Bulgaristan'da Etnik Dağılım

Etnik Kökenler	Sayıları	Yüzde Oranları
Bulgarlar	7.271.185	85,67
Türk	800.052	9,42
Çingene	313.396	3,69
Tatar	4 515	0,05
Gagauz	1 478	-
Çerkez	573	-

Kaynak: Stoyanov, 1998: 241

³⁴ Kamil, a.g.e., s. 41.

³⁵ Barth, a.g.e., s. 34.

³⁶ Valeri Stoyanov, *Turskoto Naselenie V Bilgariya Mejdu Polüsitate Na Etničeskata Politika*, Sofiya: 1998, s. 241.

Bu rakamlarda Türkçe konuşmayan Müslümanlar (özellikle Pomaklar) Bulgar nüfusu içinde gösterilmektedir. T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından da aynı bilgi verilmektedir.³⁷ Müslümanların toplam nüfusunun yüzde 12 (1992 nüfus sayımına göre) olduğu görülürken, ülkenin en büyük şehri başkent Sofya'da ise 1 milyon 192 bin 979 kişinin yaşadığı belirtilmektedir.

Ülkeden göçlerin devam etmesi Bulgaristan nüfusunu da etkilemektedir. Vatandaşların çeşitli amaçlarla yurt dışına gittiği ve doğum oranının özellikle Bulgar kökenlilerde az olması nedeniyle nüfusun düştüğü bilinmektedir. Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre, Bulgaristan nüfusu bir yandan azalırken; diğer yandan da yaşlanmaktadır. 2009 sonu itibari ile ülke nüfusu 7 milyon 563 bin kişidir. Nüfus bir önceki yıla göre 2009'da yaklaşık 43 bin kişi (yüzde 0,6) azalmıştır. Bu azalışta ölümlerin yanı sıra göçler de etkili olmuştur. 2009'da resmi olarak göç edenlerin sayısı 19 bin olarak belirlenirken, bunların yüzde 52'si 20 ila 39 yaşları arasındaki genç kesimden oluşmaktadır.³⁸

Bazı şehirlerde yaşayan nüfus hakkında bölge halkının verdiği rakamlar ile resmi rakamlar pek uyuşmamaktadır. Örneğin, ülkenin en büyük ikinci kenti Filibe'de, 120 binin üzerinde Müslüman'ın olduğu ve Bulgaristan'da en fazla Müslüman'ın yaşadığı şehir olarak belirtilmektedir. Filibeli Türkler, nerdeyse tamamına yakınının Türkler ve kendini Türk olarak tanımlayan Çingenerin oluşturduğu Şeker, Yeniköy ve Hacı Hasan mahallelerinin nüfusunun yüz binin üzerinde olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu mahallelerden sadece Yeniköy'ün nüfusu 80 bin civarındadır.

Türklerin yoğun yaşadığı şehirlerinden bir diğeri olan Silistre'nin 1992 sayımına göre nüfusu 161 bindir. Şehirde Hristiyanlar yüzde 63.1, Müslümanlar ise yüzde 46.3 oranındadır. 1975 yılı sayımında nüfus 174 bin idi. Nüfus, Türklerin göç etmesi, Bulgarların ağır yaşam koşulları yüzünden batılı ülkelere gitmesi ile düşmüştür. Bölgenin etnik yapısı ise Bulgar, Türk, Tatar, Çingene, Kırım Türkü, Ermeni, Rus, Yahudi ve

---

³⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 22–23 Mart 1999 tarihli Cumhurbaşkanlığı basın merkezi raporunda da Bulgaristan ile ilgili aynı bilgiler verilmiştir.

³⁸ “Ülkede nüfus yaşlanmaya ve azalmaya devam ediyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 29 Mart–3 Nisan 2010, s. 6.

Rumlardan oluşmaktadır.³⁹ Buğday ambarı olarak bilinen Razgrad ise 170 bin nüfusludur. Bu şehirde Türk, Bulgar ve Çingeneler yaşamaktadır.

Başmüftü Mustafa Alish Hacı, “Bulgaristan’da Müslümanlar yüzde 25’ten az değil, 2 milyon civarında Müslüman var. Resmi rakamların üzerinde bir Müslüman sayısı var. Türk, Pomak, Makedon, Tatar, Çingenelerden oluşan büyük bir Müslüman topluluğu var.” demektedir.⁴⁰ Başkent Sofya’da “Kaynak Dergisi”ni çıkaran Sabri Alagöz,

Bulgaristan’ın 8 milyon 250 bin nüfusunun, bir milyonu Türkiye’de, bir milyonu batılı ülkelerde, kalanın 1 milyon 500 bini Türk (Tatar, Pomak, Çingene hariç)’dür. Jivkov, 1989 yılındaki olaylar başlamadan önce ‘bunları sürelim yoksa 15 yıla kadar biz yok oluruz’ dedi. Yani kısaca 8 milyon 250 bin olan toplam nüfusun 3 milyonu Türk’tür.

diyor.⁴¹ Görüştüğümüz birçok kişi Türk nüfusunun resmi rakamın çok üzerinde olduğunu savunmaktadır. 1980 sayımına göre ise Müslüman nüfusu yüzde 17 idi.⁴²

1.3.2. Türk Nüfusunun Azaltılması ve/veya Asimile Edilmesi

Avrupa’da Türk kelimesi Müslümanlıkla eşanlamdadır ve Müslüman olan biri için “Türk oldu” denilir.⁴³ Batı’da ilk başlarda azınlıkların dinî olarak ayrıldığını görüyoruz. Daha sonraları ise bu kapsam genişledi; etnik ve dil olarak da azınlıklardan söz edilmeye ve iki taraflı yapılan antlaşmalar çok taraflı yapılmaya başlandı. Azınlıklarla ilgili gelişmeler güçlü devletler tarafından yönlendirilmiştir. Her ülkeye bu yaptırımlar uygulanmamış, güçlü devletler başka devletlerin iç işlerine müdahale olarak azınlık haklarını gerekçe gösterir olmuşlardır. Herhangi bir ihlal durumunda uygulanacak bir yaptırım da yoktu. Birinci Dünya Savaşı sonrası değişen sınırlar, yeni azınlıklar doğurdu. Bu durum azınlık haklarını gündeme getirdi. 10 Ocak 1920 tarihinde 26 maddeden oluşan “Milletler Cemiyeti Misakı” yürürlüğe girdi ve “Milletler Cemiyeti” kuruldu. “Milletler Cemiyeti Misakı”nda azınlıkların korunmasını içeren bir hüküm yoktu. “Milletler Cemiyeti” sisteminin etkinliği sınırlı oldu.⁴⁴ Ne Milletler Cemiyeti, ne de 1945’de kurulan

³⁹ “İl İl Bulgaristan, Silistra Sancağı” **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 13, (1997), s. 30–33.

⁴⁰ Çalışkan, a.g.h., s. 2.

⁴¹ Sabri Alagöz ile kişisel görüşme, 2 Ağustos 2009.

⁴² Dr. Javid Iqbal, “İkili anlaşmalar ışığında, Bulgaristan’daki Müslüman-Türk azınlığı sorunu”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (25–34), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 25.

⁴³ Lewis, a.g.e., s. 20.

⁴⁴ Terzioğlu, a.g.e., s. 19.

BM ve bunun kabul ettiği “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” Bulgaristan Türkleri için beklenen faydayı verdi. 1975’te imzalanan “Helsinki Nihai Senedi”nden de umulan olmadı. Böylece 1980’lerde ortaya çıkan asimilasyon ve göç süreci işledi.

Zorunlu göçlerle azaltılmaya çalışılan Türk nüfusunun özellikle, aydın kesiminin sürgün edilmesi ile geride kalanların daha kolay idare edilebileceği ve asimile olacağı düşünülmekteydi. Komünizm döneminde Jivkov’un karma evlikleri teşvik etmesi, asimile düşüncelerinin bir türü olarak görülmektedir. 1989 yılındaki göç ile yüz binlerce insanın yerinden ve yurdundan edilmesi, bu nüfus planlamasındaki düşünceyi pekiştirmektedir. Demokrasi ile birlikte göçe zorlananların büyük bir kesiminin geri dönmemesi de bir derecede Bulgar düşüncesi için olumlu görünebilir. Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkedeki Bulgar nüfusunun arttığını görmekteyiz. Sınır komşularından Bulgar asıllı olan insanlar göçlerle Bulgaristan’a yerleştiler. İlerleyen dönemlerde Türk nüfusu bazen artmakta bazen de azalmaktadır. Buna bağlı olarak Türkiye’ye devamlı göçlerin yaşandığı bilinmektedir. Komünizm döneminde özel olarak yetiştirilen ve kendi köklerinden uzaklaştırılan farklı etnik unsurların, Bulgarlaştırma sürecinde eridikleri görülmüştür. Demokrasi öncesinde görülen ve Bulgarlar dışındaki etnik unsurlara bakışın olumsuz olduğu devletin en üst düzeyinde bugün bile aynı olumsuzluğun devam ettiği Bulgaristan’da, “Türkler, Çingeneler ve emekliler Bulgaristan’ın kötü malzemesi” diyen Boyko Borisov 2009 yılında yapılan genel seçimlerin sonucunda başbakan olunca Türk asıllı Vecdi Raşidov’ u Kültür Bakanlığı’na getirdi. Devlet yatılı okulunda yetişen ve Ortodoks eksenli bir eğitim alan bakanın, torunlarının Türkçe konuşup konuşamadıkları⁴⁵ tartışması, etnik unsurların hâkim unsur içinde eritildiklerini göstermektedir.

Yalnızca Türkler değil diğer etnik unsurlar da erime potası içinde yerlerini almışlardır. Sofya’da önceleri Makedon Evi olarak kullanılan bir bina, Komünist Partisi tarafından Bulgaristan’da Makedon olmadığı ilanıyla kapatıldı.⁴⁶ 1965 yılında Bulgaristan’ın Pirin bölgesindeki tüm Makedonyalı uyruklar, Bulgar olarak tescil edilmiş ve Makedon dilinin öğretilmesi kararname ile yasaklanmıştır. Baskı, Ülkenin yüzde 10

---

⁴⁵ Terzioğlu, a.g.e., s. 19-20.

⁴⁶ İsmail Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, Blagoevgrad: Davutoğlu Yayınları, 2005, s. 15.

nüfusuna sahip olan Türk azınlığa da uygulanmış ve 1970'lerin başında Türkçe öğretimi yasaklanmıştır.⁴⁷

Yunanistan'ın da benzer bir şekilde Türkleri eritme amacıyla böldüğü bilinirken, Batı Trakya'da Slav dilinde Pomakça bir sözlük ve dilbilgisi kitabı yayınlatması Bulgaristan'ın tepkisiyle karşılandı. Bulgarlar, Pomakçanın Bulgarcanın bir şivesi olduğunu ve ayrı bir toplum yaratılmasına şiddetle karşı çıktılar.⁴⁸ Bulgarlar diğer ülkedeki Bulgarların haklarını da yeri geldikçe ulusal ve uluslararası platformlarda dile getirmektedir.

Ağırlıklı olarak Moldova'da yaşayan Gagavuz Türkleri, doğal yayılma alanı olarak coğrafi yakınlığı sebebiyle asırlardır Ukrayna ve Romanya'nın yanı sıra Bulgaristan'da da bulunmaktadır. Bulgaristan'da sayıları çok az olan Gagavuz Türkleri özellikle, Doğu ve Kuzey Bulgaristan'da yaşarlar. Türkçe konuşan ama Müslüman olmayan bu topluluk "iki arada bir derede" tabirini en iyi şekilde açıklar bir nitelikte gün geçtikçe asimile olmaktadır. Kendi aralarında Türkçe konuşan; ama yabancı birisinin (özellikle Türk olmayan) yanında Türkçe konuşmaktan kaçınan bu topluluk, Hristiyan olmaları sebebiyle Müslüman Türklere de uzak durmaktadırlar. Bu yüzden dillerini unutmaya başladılar. Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan Gagavuzlar, çeşitli zamanlarda Yunan ve Rusların asimile çalışmaları ile karşı karşıya geldiler. Bugün ise Bulgarların asimilesi ile karşı karşıyadırlar.⁴⁹ Yaşlı Gagavuzların kendilerini korumaya çalışmalarına karşın, genç nesil gitgide Gagavuz kimliğinden uzaklaşmaktadır.

Bugünkü Bulgaristan'da nüfusa baktığımızda farklı gelişmeler yaşanmaktadır. Aslında geçmiş dönemde olduğu gibi Türk nüfusu devamlı artış gösterirken, Bulgar nüfusunun aynı artışı göstermediği açıktır. Buradaki farklılık demokrasi ile birlikte, Bulgaristan'dan yaşanan gönüllü göçler ve AB üyesi olan Bulgaristan vatandaşlarının göçe yönelik davranışlarıdır. Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre gençlerin ülkeyi terk

---

⁴⁷ W. Percy Grieve, "Türlere Yönelik Bulgar Zulmünün Milletlerarası İnsan Hakları Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (9-18), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 10.

⁴⁸ "Sofya'dan Atina'ya Pomakça Tepkisi", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 12-18 Şubat 1997, s. 2.

⁴⁹ Atanas Manov, **Gagauzlar (Hristiyan Türkler)**, (Çev. Türker Acaroğlu), Ankara: TTK Yayınları, 2001, s. 3.

ediyor olması⁵⁰ ve bunun üniversite mezunları arasında yüzde 65 oranında yer alması, son 10 yılda 300 bin üniversite mezunun yurt dışına gitmesi⁵¹ bu düşünceyi desteklemektedir. Buna, genç neslin nikâhsız yaşaması ve evlilik kurumuna sıcak bakmaması sebebiyle doğum oranının azalmasını da eklersek; bunun eğitime ve sosyal hayata olan etkisi net bir şekilde görülecektir. Bazı bölgelerde olduğu gibi Burgas’da da 17 okulun kapatılması⁵² nüfusun azalmasının toplumda bu gelişmelerle sonuçlanmasına sebep olmaktadır. Yasa dışı bir şekilde Türkiye’ye gelen ve Bulgaristan’a dönmeyenlerin yüz binin üzerinde olduğu belirtilirken resmi rakamlarda bu sayı çok aşağılarda görülmektedir.⁵³

Tablo 2: Farklı Amaçlarla Gelip Türkiye’de Kalan Bulgaristanlılar

Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Sayısı	841	494	1 516	636	643	753	1 097	21.734

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, Ocak 1996: 129

Batılı ülkelere giden Bulgaristan vatandaşlarından Bulgarların çoğunluğunun dönmeyi düşünmedikleri, buldukları ülkede de aynı dinden olmaları yüzünden kolayca eridikleri belirtilmektedir. Türklerin büyük kesiminin ise Bulgaristan ile bağıını sürdürdükleri ve belirli aralıklarla Bulgaristan’a geldikleri gözlenmektedir. Her dönemde olduğu gibi Türk nüfusunun Bulgarlardan daha fazla artması Bulgar yöneticilerini endişelendirmekte ve bunu önleyici tedbirler aranmaktadır. Günümüzde de durum çok farklı değildir. Bulgaristan’ın genelinin tersine Türk bölgesi Kırcaali’de doğum oranında artış gözlenmektedir.⁵⁴

1.3.3. Asimilasyonda Son Hamle: İsim Değiştirme ve Yüz Binlerin Göçü

Bulgaristan bağımsız bir devlet olduktan sonra, başa gelen yönetimlerin izlediği politikalar, ülke nüfusunu Bulgarlaştırma yönünde olmuştur. Yaşanılan göçler bunun en

⁵⁰ “Gençler ülkeyi terk ediyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 23–29 Ağustos 2002, s. 1.

⁵¹ “Üniversite mezunlarının yüzde 65’i Bulgaristan’ı terk etti”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 18–24 Ekim 2002, s. 1.

⁵² “Burgas’da 17 okul kapatılıyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 29 Mart-4Nisan 2002, s. 3.

⁵³ **Türkiye İstatistik Yıllığı 1995**, Ankara: DİE Matbaası, Ocak 1996, s. 129.

⁵⁴ İzzet Naim, “Bulgaristan’ın tersine Kırcaali’de doğum oranı artıyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1–7 Şubat 2002, s. 3.

açık göstergesidir. Asırlarca nesilden nesile bu ülkede yaşayan Türkler göçlerle parçalanmış ve farklı ülkelerde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Bulgaristan'da iktidara gelenlerin komünizm ile birlikte halka olan baskıları iyice artmış, yaşanan göçlerin neticesinde geride kalanları eritme politikaları da bu baskılarla dünya tarihinde unutulmaz dramalara sahne olmuştur. Dini, dili, kültürü ve kendine özgü ne varsa ellerinden alınan etnik azınlıkların, yönetimin son bir hamlesiyle isimleri de değiştirilmeye başlandı. İsim değiştirme, demokrasinin hemen öncesinde değil çok daha önceden başladı. İlk önce Pomak ve Çingenelerin adları değiştirildi. Daha sonra sıra Türklere geldi. Kimlikleri ellerinden alınan insanlar, dünyanın gözü önünde yok edilmeye çalışıldı. Bulgar Hükümeti 1984 sonlarına doğru başlattığı etnik temizlik hareketi ile 900 binin üzerindeki Türk'ün tehdit ve vahşet yolu ile isimlerini değiştirmeye zorlamıştır. Her türlü haktan mahrum edilmek istenen Türklere karşı geniş kapsamlı bir kampanya yürütülmüştür.⁵⁵ Bu baskı, işkence ve zulüm zorunlu göç ile neticelenmiştir.

1.3.4. İsim Değiştirme

Bulgaristan'ın kuruluşundan itibaren yönetimlerin eline geçen gücü kullanarak kendisi açısından varlığını sürdürebilmek için, ülkede tek bir Bulgar toplumu yaratmaya çalışması sürecinde uyguladığı zulüm, işkence, sürgün ve asimilasyon siyaseti, komünizm döneminde had safhaya ulaştı. Türklerin, Balkanlarda adalet ve hoşgörü içinde yönettiği Türk ve Müslüman olmayan topluluklar, Osmanlı yönetimindeyken kendilerine gösterilen bu hoşgörünün aksine olumsuz anlamda farklı güçlerin güdümüne girerek kullanıldılar. Bulgarlar da Osmanlı'dan ayrılıp bağımsızlığını kazandıktan sonra Batılı güçler ve Slavların etkisiyle hareket ettiler. Aslında Bulgarlar her zaman güçlüden yana bir siyaset izlediler ve izlemektedirler. Bugün de NATO ve AB bünyesinde olmaları geçmişten beri izledikleri siyasetin izlerini taşımaktadır. Bulgar aydınları ve siyasetçileri arasında geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumun farklı kesimlerine eşit ve hoşgörülü yaklaşanlar bulunmaktadır. Eski Cumhurbaşkanılarından Jelu Jeleu'ın Sofya'da büyük bir caddeye Atatürk adının verilmesini teklif etmesi bu hoşgörüyü göstermektedir.⁵⁶ Bulgar

---

⁵⁵ Seymour J. Rubin, "İnsan hakları ve Bulgaristan'daki Türk Etnik Azınlık", **Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (71-76), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 72.

⁵⁶ "21. Yüzyıla Girerken Türk-Bulgar Dostluğu Gelişiyor", **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 23, (1999), s. 5.

tarihinin önemli şahsiyetlerinden Vasil Levski'nin 19. asırda (1869 yılında), Türklere yönelik şu sözleri bu hoşgörünün güzel örneklerinden birisidir:

Allah sizi ve bizi bir arada yaşamaya mahkûm etmiştir. Biz sizleri aynı vatanda, aynı güçlüklerle katlanan kardeşlerimiz olarak görüyoruz. Sizden dinî hesap aramak istemiyoruz. Dini ile mutlu olana imrenirim. Kardeşlerim, camilerinize gidiniz, Allah'a dua ediniz. Serbest Bulgaristan'da eşit haklı olarak yaşamınıza kesinlikle engel olunmayacaktır.

Maalesef, Levski'nin torunları dedelerine ihanet ettiler. 20. yüzyılın sonunda Bulgar ırkçılarının Türklere uyguladığı soykırım politikasını, bugün ATAKA partisinde birleşenler tekrar yürütmek istemektedirler.⁵⁷

Komünist rejimin uygulamaları sonucu Bulgaristan'da bütün azınlıkların katılımıyla bir "Tek Bulgar Sosyalist Ulusu" oluşturulmaya çalışıldı. 1970'li yıllarda önce Pomakların isimleri değiştirildi. Gazeteler buna hiç ses çıkarmadı. Lehte veya aleyhte tek bir satır yazılmadı. Sıra Müslüman Çingeneleere geldi ve yarım milyondan fazla Türk Çingenesinin adı da değiştirildi. Sıra Türklere ve Tatarlara geldi.⁵⁸ Pomakların adlarının değiştirilmesi felâketini Türkler kayıtsızca izlemek zorunda kaldı. Belki içlerinden bir şeyler yapmak geliyordu ama; rejim buna imkân tanımıyordu. Müslüman Çingenelerin felâketine de aynı şekilde seyirci kalındı. Hasan ismi Asen, İsmail ismi İvaylov oldu. İsimlerin değiştirilmesi sırasında ilginç olaylarla da karşılaşıyordu. Bulgaristan'ın ilk Türk pop şarkıcısı Mustafa Çavuş, isminin "Demir" ile değiştirilmesini biraz tebessüm biraz da şaşkınlıkla karşılamıştır. "Mustafa Türkçe değil Arapça ama 'Demir' Türkçe" diyerek şaşkınlığını ifade etmek istediğinde, sert bir şekilde "sen işine bak!" cevabını aldığını anlatırken Bulgar tarihinde "Demir" isimli bir kahraman olduğunu daha sonra öğrenir.⁵⁹ Ülke genelindeki bu olaylardan gazetelerde hiç bahsedilmezken Türkçe yayınlanan "Işık" gazetesi de aynı duyarsızlığı gösterir. Masum yavruların kurban verildiği, kadın ve erkek birçok direnişçinin tutuklanarak işkence masalarına yatırıldığı, sakatlandığı veya öldürüldüğü Aralık 1984'te, gazeteler tamamen suskundur.⁶⁰

Bu dönemde acımasızlıklar sınır tanımıyordu. Todor Jivkov'un 29 Mayıs 1989 tarihinde her ülkeye gidebilecek şekilde hazırlanmış pasaportları isteyenlere vererek ülke dışına gidebileceğini televizyonda açıklamasından sonra Türkiye'nin de aynı yılın 3

⁵⁷ Cambazov, **Bulgaristan'da Gazetecilik Yazgım**, yayınlanmamış anıları.

⁵⁸ Cambazov, a.g.y.a.

⁵⁹ Mustafa Çavuş ile kişisel görüşme, 16 Ağustos 2009.

⁶⁰ Cambazov, a.g.y.a.

Haziran tarihinde Bulgaristan sınır kapısını açarak yüz binlerce Türk'ün Türkiye'ye girişine izin verdi. 1984–85 yıllarındaki Bulgarlaştırma politikası ve isimleri değiştirilen Türklere uygulanan baskılar bu büyük göçü hazırladı.⁶¹ Dini ve dili yasaklanan, isimleri değiştirilen, kimlikleri ellerinden alınan, asırlardır yaşadıkları ve ait oldukları topraklardan göçe zorlanan yüz binlerce insan, anavatan bildikleri Türkiye'ye sığınmak mecburiyetinde kaldılar.⁶²

Tablo 3: Bulgaristan'dan Gelen Göçmen Sayısı

Yıllar	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Hane	1	64.295	16.846	7 464	2 676	114	89
Nüfus	7	225.863	52.643	17.950	3 092	220	166

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, Ocak 1996: 128

1.3.5. Günümüzde Türkçe İsimlere Bulgarların Bakışı

Bugün Türkiye'ye göç etmeyen, hatta göçü düşünmeyen ve hayatlarını kendi memleketleri gördükleri Bulgaristan topraklarında devam ettiren Türkler, isimleri yüzünden kısmen de olsa baskı görmeye devam etmektedirler.

Komünist dönemin kapanması ve kapıların açılmasıyla birlikte Türkiye'den Bulgaristan'a yüksek öğrenim amacıyla giden binlerce Türk öğrenci bulunmaktadır. Türkiye'de üniversite kontenjanlarının yetersiz olması yüzünden bu ülkeye giden öğrenciler, Bulgaristan ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bulgaristan üniversitelerinin rektörleri zaman zaman yaptıkları toplantılarla Türkiye'den öğrenci beklediklerini ve kontenjan ayırdıklarını belirtmektedir. Çifte vatandaşlara yüzde 50 indirimli olan eğitim, Türkiye vatandaşlarına ise birçok ülkeye göre daha cazip gelmektedir. Bu öğrenciler 3 ya da 4 bin Amerikan doları karşılığında istedikleri eğitimi alabilmektedirler. Bu amaçla Türkiye'den Bulgaristan'a giden 10 bin civarında öğrenci olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de ise Bulgaristan üniversitelerine yönelik onlarca yurt dışı eğitim danışmanlığı hizmeti verilmektedir. Bulgaristan'daki üniversiteler için

⁶¹ Donka Dimitrova, "Bulgarian Turkish Immigrants Of 1989 In The Republic Of Turkey" **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey**, (76–139), (ed. Antonina Zhelyazkova), Sofia: İmir, 1998, s. 78.

⁶² **Türkiye İstatistik Yıllığı 1995**, s. 128.

Türk öğrencilerin kimliği değil, parası önemli olduğundan isim baskısı yaşanmamaktadır. Yine de Türk öğrenciler eğitimleri süresince devlet işleyişinden kaynaklanan (bürokratik engeller, rüşvet vs.) birçok problem yaşamaktadır.⁶³

Türk olduğu için baskı görenlerden Mümün İsov, tarih alanında doktora yapan biri olarak inşaatlarda işçilik yapmaktadır. Çeşitli televizyon programlarına çıkan, yazılarıyla Bulgaristan yönetimini eleştiren İsov'un yayınlanmış eserleri de bulunmaktadır. İsov, oğlunun adının "Okan" olması yüzünden, okuduğu okulda baskı gördüğünü, hatta bu yüzden Bulgar öğrenciler tarafından dövüldüğünü anlatmaktadır. Bu tür problemler, okula başlama yıllarında pek görülmemekle birlikte, ilerleyen yıllarda milliyetçi Bulgar çevreleri tarafından yönlendirilen gençler tarafından çıkarılmaktadır. İsov, bu problemlerin ortaya çıkmasına tepki göstermeyen öğretmenlerin ve müfettişlerin de suçlu olduğu düşüncesindedir. Bulgar ismini değiştirmeyen ve kendisini böyle daha rahat hissettiğini söyleyen karısına hoşgörülle yaklaştığını belirten İsov, çeşitli üniversitelerde doktora yapan ancak Türkçe isimlerini kullanamayanların olduğunu, bunların Türkçe isimlerini kullanmaları halinde akademik kariyerlerini tamamlamalarının mümkün olmayacağını söylemektedir. Bulgaristan tarihinde Türk kökenli doktoralı kişilerin çok az sayıda olduğunu da belirten İsov, bunun sebebini sistemli baskıya bağlamaktadır.⁶⁴

Bazı Müslüman müteahhitler büyük ihaleler almalarının önünde engel olmaması için Bulgar isimlerini değiştirmemeyi tercih etmektedirler. Türkler, bugün de baskıların devam ettiğini söyleyerek bunun psikolojik bir yaklaşım değil bir realite olduğunu belirtmektedirler. Türklere yapılan baskılar uluslararası gözlemciler tarafından da kabul edilmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) izleme raporunda Bulgaristan, Türk azınlığa uyguladığı baskı yüzünden eleştirilmiştir. Bu raporda, Bulgaristan'dan Türklerin sorunlarına yönelik somut adımlar beklendiği ve bazı ırkçı parti üyelerinin azınlık üyelerine sözlü ve fiziki saldırıda buldukları belirtilerek, camilere yapılan saldırılara ilişkin soruşturma başlatılması istenmiştir. Raporda ayrıca, 1984 ile 1989 yılları arasında yaşanan baskılara da dikkat çekilmiştir.⁶⁵ Bu tespitler Bulgaristan Türklerine yapılan baskıların uluslar arası kamuoyu tarafından da tepkiyle karşılandığının ve hoş görülmediğinin göstergesidir.

⁶³ "Ülkemizde yabancı öğrenciler şikâyetçi", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 8-14 Ağustos 2000, s. 4.

⁶⁴ Mümün İsov ile kişisel görüşme, 17 Ağustos 2009.

⁶⁵ "Brüksel'den Sofya'ya Türk azınlığı eleştirisi", **Sabah Gazetesi**, 1 Mayıs 2010, s. 16.

Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra buradaki Türklerin göçe zorlandıkları görülmektedir. Geçmiş dönemlerdeki baskılar sebebiyle Bulgaristan'dan Türkiye'ye sığınanlar olduğu gibi Türkiye'den bu ülkeye sığınanlara da rastlanmaktadır.⁶⁶

Tablo 4: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Sığınma Amacıyla Gelenler ve Gidenler

Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Gelen	66	61	7	51	28	15	-	2
Giden	13	8	3	38	14	1	-	-

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, Ocak 1996: 128

1.3.6. Türklerde Endişe, Bulgarlarda Korku

Baskı rejiminden kurtulan ancak psikolojisinden kurtulamayan Türklerin bir kısmı endişelerini hâlâ ifade etmektedirler. Gelecekle ilgili endişe taşıyan Türklerin bir kısmı, sığınacakları tek limanın Türkiye olduğunu söylemekle birlikte Türkiye Türklerinin bazı konularda Bulgaristan Türklerine kötü örnek olduklarını da söylemekten geri durmamaktadırlar. Bulgaristan'da bir il müftüsü, yalan, dolandırıcılık, sahtekârlık gibi bazı olumsuz davranışların Türkiye'ye gidenler tarafından Bulgaristan'a getirildiğini üzümler ifade etmektedir. Aynı kişi ayrıca Türkiye'nin Bulgaristan'dan göçen Türk aydınlarının geri dönmesine de öncülük etmesi gerektiğini söylemektedir. Ama yine de kendisinin de zora düşmesi durumunda sığınacağı ilk ülkenin Türkiye olduğunu açıkça belirtmektedir. Aslında, zorunlu da olsa göçler Bulgaristan Türklüğünün varlığı açısından pek de olumlu değildir. Bazı Türk aydınları da bu duruma dikkat çekmektedir. Göçlerle Türkiye'ye gitmenin doğru olmadığını anlatan aydınlardan Enver Osman "Şimdi AB içinde Bulgarlar da bir azınlık konumundadır. Herkesin dilini de dinini de korumalıdır. Ben Bulgaristan'ın evladım, Bulgarlar bunu kabul etmeli, Türkler de Türkiye'ye gitmemeli." demektedir.⁶⁷ AB'ye girilmeseydi Türklerin işi zorlaşır düşüncesinde olanların her ihtimale karşı bir ayaklarını Türkiye'de bulundurmaları zorunluluğu, geçmişten gelen baskı psikolojisinin varlığını devam ettirmesinden kaynaklanmaktadır.

⁶⁶ Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, s. 128.

⁶⁷ Enver Osman ile kişisel görüşme, 7 Ağustos 2009.

Günümüzde, Türk nüfusunun da artış göstermesinin etkisiyle Rodopların irtica yuvası ve Türkistan yapılacağı söylentisi yayılarak bu bölgedeki insanlara baskı uygulanmakta ve huzursuz edilmektedir. Kırcaali’de 4 sivil polisin bir Türk’ün evine zorla girerek fuhuş yapıyor gerekçesiyle ev halkına şiddet uygulaması tepkiyle karşılanmış; ancak yetkililer gereken sorumluluğu göstermemişlerdir.⁶⁸ Yanlış anlama sonucu böyle bir olayın yaşandığı açıklanmasına rağmen psikolojik bir baskının olduğu gözlenmektedir. Rodopların bazı köylerinde de “irticai faaliyetler yapılıyor” bahanesiyle özel yaşamla ilgili alanlara baskınlar yapılmaktadır. Hatta, baskına giden güvenlik güçlerinin bölge halkı tarafından misafirperverlikle karşılanması baskın yapanları mahcup etmektedir.

Bulgar güvenlik güçlerinin bu tutumu Bulgar basınına farklı şekillerde yansıtıldığı için, Bulgar halkı tedirgin olmakta ve Türklere karşı olumsuz tavır içine girmektedirler. Aslında Bulgarların Türklere ilgili olumsuz düşüncelerinin yapılan araştırmalarda azaldığı gözlenmekte, çıkar peşinde olan kişilerin bir takım kışkırtıcı ve asılsız haberlerle farklı etnik unsurları karşı karşıya getirmek istedikleri de görülmektedir.

Bulgarlar arasında yapılan bir araştırmada Türklere karşı olumsuz etnik bir önyargının, zaman içinde azalmasına rağmen, kısmen de olsa varlığını devam ettirdiği gözlenmektedir. Araştırmanın dinî kısmında Türklere fanatik dinci oldukları görüşü yıllara göre şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:⁶⁹

Tablo 5: Türklere Fanatik Dinci Diyen Bulgarlar

Yıllar	1992	1994	1997	2005
Yüzde Oranı	84	72	63	59

Kaynak: Kanev, 2007: 85

Komünizme karşı mücadelede inancın verdiği güç ile kendilerini korumaya çalışan Türklere, Bulgarlar tarafından bu şekilde anlaşılmasının isabetli bir araştırma olduğu

⁶⁸ “Bulgaristan’da Türk aileye polis şiddeti”, **Zaman Gazetesi**, 29 Temmuz 2010, s. 17.

⁶⁹ Krasimir Kanev , “Muslim Minorities and the Democratisation Process in Bulgaria ”, **Minority Issues In The Balkans And The EU**, (79–88), (Ed. Mehmet Hacısalihoğlu and Fuat Aksu), İstanbul: OBİV, 2007, s. 85.

zannedilebilir. Fakat gerçekte komünizmin inanç ve kültürlerini acımasızca yasakladığı ve hayat hakkı vermediği Türklerin bugün fanatik dinci olmaları bir yana, normal dinî bir hayat tarzlarının olduğu bile şüphelidir. Zaten oranların yıllara göre düşmesi de Bulgarların düşüncelerinin değiştiğini göstermektedir. Bütün bu değişmelere rağmen Türkiye'nin büyüyen nüfusu ve ekonomisi Bulgarlarda endişeye yol açmaktadır. Türkiye'nin AB'ye girmesiyle Türklerin Bulgarları ve Yunanlıları yutacağını ve yok edeceğini savunan birçok Bulgar, bundan dolayı Türkiye'nin AB üyesi olmasını istememektedir.

1.3.7. Hoşgörülü Bulgarlar ve Değişen Fikirler

Osmanlı'nın fethettiği yerlere yaptığı binlerce vakıf eserinin birçoğu bugün ya yıkılmış, tahrip edilmiş ya da aslından farklı şekillere sokularak kullanılmaktadır. Coğrafi keşiflerle farklı yerlere giden Batılı güçlerin sömürgeci zihniyeti ise bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Başkent Sofya'daki ibadet edilen tek cami olan Banyabaşı Camii şehrin en işlek caddesindedir. Önündeki tramvay durağında bekleyen 60 yaşlarındaki erkek yanındaki 70 yaşlarındaki kadınla sohbet ederken o sırada ikinci ezanı okunmaya başlar ve dışarıya verilmesi yasak olan ses yine de yakın yerlerden duyulur. Erkek yanındaki kadına "Tova e demokrasiya (İşte demokrasi bu)." der. Sistemleri yönetenlerin insanları birbirine mesafeli tuttuğu; ama halkların, bütün olumsuzluklara rağmen, bir arada ve hoşgörülü yaşadığı, yaşayabildiği görülmektedir. Konuştuğumuz kişilerin anlattıkları ve şahit olduğumuz olaylarda özellikle yaşlı Bulgarlar "Türkler iyi insanlar, Müslümanlar büyüklere, yaşlılara saygılılar, ailelerine bağlılar." demektedirler. Türkiye ile ticari ilişkisi olan, yakınlığı sebebiyle turizm bölgelerine gezi yapan, turlara katılan ve İstanbul'u mutlaka görmek isteyen ve gelen Bulgarların düşünceleri değişmektedir. Bu insanlar Türkiye'nin Batılı ülkelerden farksız olduğunu görmekte, insanların sıcakkanlı olduğunu ve kendilerine çok benzediğini fark etmektedirler.

1.3.8. Bulgarların Rağbet Ettikleri Bir Dil: Türkçe

Bulgaristan'da, Türkler ve Türkiye, zihinlere çok kötü olarak işlenmiştir. Bu durumu değiştirmek kolay değildir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında özellikle komünist yönetim döneminde yapılan propagandaların oldukça etkili olduğu açıktır. Bu siyasi anlayış sonucu zaten ezilen bir azınlık olan Türkler, sosyal olarak da geri bırakılmıştır.

Doğu Bloku'nun dağılması ile zorunlu ve gönüllü olarak farklı ülkelere giden Bulgar kökenliler, Bulgaristan'a çok yakın olan İstanbul'a da gelmeye başladılar. Özellikle bavul ticareti ile yoğunlaşan seyahatlerle, Bulgarların zihinlerine işlenen Türkiye, karşılığında çok farklı olarak çıkmıştır. Bütün bunlara rağmen demokrasinin onuncu yılında bile Bulgarlar sınır komşusu olan Türkiye'de İran veya Arap ülkelerine benzeyen bir hayat tarzı olduğunu düşünmektedirler. Her şeye rağmen Türkiye imajı, yavaş da olsa değişmekte ve iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmektedir. Bu gelişmeler, Bulgarların Türk diline ve Türk televizyon dizilerine gösterdikleri ilgiden de anlaşılmaktadır.

Türkiye'de 1990'lı yılların ortalarında çıkarılan bir kanunla kumar oyunlarının yasaklanması, bu sektörün yönünü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ve İstanbul'a çok yakın olan Bulgaristan'ın Sofya, Filibe ve kıyı şehirlerine çevirdi. Türkiye'den giderek oyun sektörünü buralara taşıyan Türkler sayesinde Bulgaristan'da Türkçe öğrenmek cazip hale geldi. Bavul ticareti ve bununla birlikte gelişen farklı ticari ilişkiler, Antalya, Alanya, Marmaris, Kuşadası başta olmak üzere Akdeniz ve Ege'deki turizm sektörünün Doğu Bloku'nda gözde yerler arasına girmesi de Türkçe bilenlerin ön plana çıkmasını ve ilgili iş alanlarında aranılan eleman olmasını sağladı. Bu gelişmeler sonucu Bulgaristan'da Türkçe öğreten dil merkezleri açıldı. Bugün Sofya'da Türklere ait bir dil merkezinde Türkçe öğretilirken, bazı dil merkezlerinde de Türkçe dersler verilmektedir.

Otel ve gazino müşterilerinin Türklere oluşması Türkçeye olan ilgiyi arttırmış ve sektör çalışanlarını da Türkçe öğreten dil merkezlerine yöneltmiştir. Türkçe öğrenmenin getirisinin iyi olduğunu görenler, Türkçelerini ilerletmek için Türkiye'ye gidip gelmeye başladılar, hatta bunların bir kısmının Türkiye'de kısa süreli çalışmaları da görülmektedir.⁷⁰

1.3.9. Türk Dizi Filmlerine Bulgarların İlgisi

Bugün, aile içi sapık ilişkiler, nikâhsız beraberlikler, karşılıklı ihanetlerle dolu ve sürekli sevgili değiştirenlerin yer aldığı Türk dizi filmleri, Bulgar televizyonlarında izlenme rekorları kırmaktadır. Gerçekte Türk halkının inanç ve kültür yapısına ters düşse de, bazı televizyon dizilerinin Bulgaristan'da ilgiyle izlenmesi, Bulgarların hem Türkiye'deki hem de Bulgaristan'daki Türklere bakışlarını değiştirmektedir. Türkiye ve

---

⁷⁰ E. Hristova ile kişisel görüşme, 29 Ocak 2000 ve V. Kamenova ile kişisel görüşme, 10 Nisan 2000.

Türkler hakkında yalan yanlış bilgilere sahip olan Bulgarlar, bu dizileri seyrettikten sonra çevrelerindeki Türklere Türkiye'nin modern bir ülke olduğunu gördüklerini anlatmaktadırlar. Bulgaristan'da Türk dizlerinin büyük ilgi görmesi akademik çalışmalara konu olmakta ve bu konu Bulgar televizyonlarında da açık oturumlarda tartışılmaktadır. İzleyicilerin dizileri şiddetle savunduğu programlarda bazı Bulgar milliyetçisi düşünürlerin bu yayınlara karşı çıktıkları görülmektedir.⁷¹ Bulgar siyaset bilimcisi Kaloyan Metodiyeve ise Türk dizilerine ağır eleştirilerde bulunarak yeni Osmanlı zihniyetinin yayılmak istendiğini iddia etmektedir.⁷²

1.3.10. İsimleri İçin Ölen Türkler, Niçin Bulgar İsimlerinden Vazgeçemiyor?

Demokrasiye geçişin üzerinden 20 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen isimleri yüzünden baskı görenlerin çileleri bugün de devam etmektedir. İsimleri Bulgar olmayanlar hemen her alanda birçok problem, hakaret ve aşağılanma ile karşılaşmaktadır. Komünizm döneminde isimlerinin değiştirilmesine şiddetle karşı çıkanlar olmasına rağmen bugün Türkiye'de ve Bulgaristan'da yaşayan bir kaç yüz bin kişinin hâlâ Bulgar isimleri taşımaları manidardır ve bu durum birçok Türk tarafından şiddetle eleştirilmektedir.

1989 yılında başlayan “Büyük Göç” ile birlikte Türkiye'ye yüz binlerce kişi akın etti. Bir müddet sonra göç edenlere bir sınırlama getirilmesi ve vizesiz giriş yapılamaması Bulgaristan vatandaşlarını farklı arayışlara itti. Bulgaristan Türkleri Türkiye açısından potansiyel göçmen olarak görüldükleri için genellikle vize alamıyorlardı. Bu arada Türkiye'ye göç edip tekrar dönenlerin olması, sınırların açılması ve Doğu Bloku vatandaşlarının diğer ülkeleri tanınması bavul ticaretini de geliştirdi. Türkler bu fırsatı değerlendirdiler. Türkçe isimlerle vize alamayanlar Bulgar isimleriyle rahatça vize alıyor ve istediği zaman Türkiye'ye giriş yapabiliyorlardı. Bu durumdan yararlananlar oldukça iyi para kazandılar. Bu arada kaçak gelenler ve vize ile gelip geri dönmeyenlerin oranı da oldukça fazla idi.

Çifte vatandaşlık hakkı kazandıkları halde Türkçe isimlerini geri almayan Türklerin yanı sıra Bulgaristan'dan Bulgar isimleri ile aldıkları vize ile Türkiye'ye gelip ticaret

⁷¹ İsmail Çavuş ile kişisel görüşme, 18 Ağustos 2009 ve Resmiye Mümün ile kişisel görüşme, 16 Ağustos 2009.

⁷² Turgut Gözen (Haber Müdürü), **Ana Haber**, İstanbul: Cine5, 27 Nisan 2010.

yapan Bulgaristan Türkleri de daha önce zorla değiştirilen Türkçe isimlerini tekrar almamaktadırlar. Kolay iş bulma ümidiyle Hristiyan adlarını değiştirmeden Avrupa ülkelerine giden Bulgaristanlı Türkler, kullandıkları Bulgar isimlerinin bir getirisinin olmadığını bizzat yaşayarak görmektedirler.⁷³

Bulgaristan'ın AB üyesi olmadan önce kazandığı serbest dolaşım hakkı Bulgaristan'daki Türklerin bir kısmını Batılı ülkelere yöneltti. Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin bir kısmının tekrar geriye dönmesinde de bu durum etkili oldu. Hatta Batılı ülkelere gitmek isteyenler, Bulgar adı ile rahat edebileceklerini düşünerek, Türkiye'den geri dönüp Bulgar adları ile pasaport çıkartmaya başladılar.⁷⁴ İsimleri yüzünden ölümü göze alanlar ekonomik çıkarlar sebebiyle isimlerini rahatlıkla göz ardı etmekteydiler.

Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin bir kısmının Bulgarca isimlerini muhafaza etmeleri bazı Türk aydınlarında rahatsızlık yaratmaktadır. Bu aydınlar, Bulgaristan'ın ilerleyen dönemlerde Türkiye'de etnik Bulgarlar iddiasını gündeme getireceğini düşünmektedir. Bulgar isimleri ile Türkiye'de yaşayan ve genelde ekonomik rahatlık için böyle davrandıkları varsayılan birkaç yüz bin Türk asıllı kişinin Türkiye'de olduğu düşünülürse ve Bulgar isimlerini değiştirmeden hayatlarını sürdürmeye devam ettikleri göz önünde bulundurulursa ileriki yıllarda Bulgaristan'ın bunların Bulgar kökenli oldukları iddiasına zemin hazırlayacağı endişesi ortaya çıkmaktadır.

1.3.11. Bozulan Geleneksel Aile Yapısı, Parçalanmış Aileler, Karma Evlilikler

Osmanlı'dan sonra Balkanlar'da kalan, yönetilen ve ezilen bir toplum haline getirilen Türklerin çektikleri acı, yaşantıları boyunca derin izler bıraktı. Buldukları ülkeler ve değişen sistemler Türkleri kendi kök ve geleneklerinden uzaklaştırmayı amaçlamıştı. Komünist yönetimler, gelişen ve değişen dünyada kapalı bir topluluk olan Doğu Bloku insanlarını olumsuz yönde etkiledi.

Komünizm dönemindeki Bulgaristan'da Türklere yönelik utanç verici insan hakları ihlalleri söz konusuydu. Bu dönemde Türkler asimile edilmeye çalışılmıştır. Yapılan

---

⁷³ Mehmet Serbest, "İstemediğimiz adların tutsağı olmayalım", **Kırcaali Haber Gazetesi**, Şubat 2009, s. 2.

⁷⁴ Aptikadir Aptişev, "İnsanın adı şeref meselesidir", **Bulgaria Zaman**, 8-14 Ağustos 2000, s. 5.

işkence ve zulümler aslında uluslararası antlaşmalara aykırı idi. Buna rağmen Türkçe adına her şey yasaklandı, radyolar kapatıldı, okullar kapatıldı, Türkçe konuşmak yasaklandı ve Türkçe konuşanların işe girmeleri engellendi. Türk giyimi ve kıyafetlerini yansıtan her şey yasaklandı. Sünnet yasaklandı ve yaptırımların ailelerine ceza verildi. Cenaze yıkanması, Kur'an yayınlamak veya ithal etmek, hac görevini yerine getirmek yasaklandı. Oruç tutanlar mahkûm edilerek camiler restore edilme bahanesiyle kapatıldı ve daha sonraki yıllarda kültürel anıt ilan edilerek müzeye çevrildi.⁷⁵

Bu yaşananlardan kurtulabilenler, göçlerle Türkiye'ye gelip kendi kültürlerini devam ettirir ve özlere dönüştürür bir problem yaşamadılar. Geride kalanlar ise zaman ilerledikçe Türkiye ile bağlarının zayıflaması sonucu inanç ve kültür hayatlarında geriye gittiler. Demokrasi ile birlikte hızlı bir şekilde Batılı kültürle tanışan Doğu Bloku toplulukları, inanç ve kültür hayatlarının olumlu bir şekilde değişeceğini zannettiler. Ekonomik sebepler başta olmak üzere insanlar geçim sıkıntısı veya rahat ve serbest yaşama düşüncesiyle inanç, kültür, geleneklerini bırakarak bu yeni sisteme geçiş yaptılar. Aslında bu tavır aile birliğinin parçalanmasına sebep oldu. Dolayısıyla başta umulan olumlu gelişmeler pek elde edilemedi.

Türklerin en yoğun olduğu bölgelerden Kırcaali'de, aile yapısı, gurbet ve geçim sıkıntısı nedeniyle boşanmaların artması sonucu, bozulmaktadır.⁷⁶ Aile bağlarının güçlü olduğu bilinen Deliorman bölgesindeki Türklerden Batılı ülkelere gidenlerin çok az bir kesiminin ailelerini götürebildiği, bazılarının ise belli bir süre çalıştıktan sonra geriye döndükleri görülmektedir. Bu durum aile kurumuna sıkı sıkıya bağlı olan bu Türkler arasında bile boşanmaların artmasına sebep olmaktadır. Güçlü aile yapısının bozulma sürecine girdiği, bazı kişilerin ailesini terk etmeye başladığı bu durumun önüne geçilmezse ileride daha vahim sonuçların ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir.⁷⁷ Ahlakî yaşantının kötüye gittiğini belirtenlerden biri de, Bulgaristan'ın ilk Türk pop sanatçısı Mustafa Çavuş'tur. Çavuş, bu yüzden kendisi gibi sanatçı olan kızına menajerlik yapmanın yanı sıra korumalık yaptığını da ifade etmektedir.⁷⁸

---

⁷⁵ Jerome J. Shestack, "Bulgaristan'ın Türk-İslam Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlali", **Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (91-106), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 91-96.

⁷⁶ "Kırcaali bölgesinde aile yapısı dağılıyor", **Bulgaria Zaman**, 17-23 Mayıs 2002, s. 3.

⁷⁷ Şevket Şevket ile kişisel görüşme, 6 Ağustos 2009.

⁷⁸ Mustafa Çavuş ile kişisel görüşme, 16 Ağustos 2009.

Demokrasi öncesi sistemli bir şekilde teşvik edilen karma evliliklerle Türklerin kendi köklerinden uzaklaşmaları sağlandı. Todor Jivkov, karma evlilikleri özellikle teşvik etti.⁷⁹ Bulgaristan’da karma evlilikler neticesinde doğan çocuklar ve eşlerin nerdeyse tamamı Müslümanlığa yakın olmaktadır. Bunlar Türk kültürüne de sıcak bakmaktadırlar; ancak karma evliliklerden doğan çocuklar, sistem gereği Türkçe öğrenememekte ve Türk kültürüne yabancı yetişmektedirler. Bunlar bir nesil sonra da tamamen Bulgar kültürü etkisine girmektedirler. Aydınlar arasında, eski ve yeni HÖH milletvekilleri arasında da bu tür evlilik yapanlar bulunmaktadır.

1.3.12. Doğu Bloku’nun Dağılması, Ahlâkî Bozulma ve Türklere Etkisi

Doğu Bloku’nda yaşayan insanların rejimin verdiği yasaklardan kurtulmasıyla tanıştıkları Batılı ülkeler ve yakınlığı sebebiyle tercih ettikleri Türkiye, gerek Türkleri gerekse bu ülkelerden gelenleri olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

Gerek Türkiye’ye çalışma, bavul ticareti veya turistik gezi için gelen Bulgaristan vatandaşlarının ihtiyaç hissetmesi gerekse Bulgaristan’da çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren Türk firmalarının varlığı sebebiyle Türkçe ve Türkiye, Bulgarların ilgi odağı haline gelmiştir. Uydu alıcılarıyla Türk televizyonlarının rahatlıkla izlenmesi ve internetin yaygınlaşmasıyla sınırların ortadan kalktığı bir dünyada insanlar rahatlıkla haberleşme imkânına kavuştular. Hatta bazı Bulgaristanlı kadınların internet ortamında tanıştıkları birçok Türkiyeli Türk’ü dolandırdığı da bilinmektedir. Aralarında Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının da bulunduğu kadınlar tuzağa düşürdükleri erkekleri evlenme vaadiyle kandırıp para istemektedirler.⁸⁰ Benzer şekilde telefonla cevapsız aramalarla kendilerine dönen Türkleri de aynı şekilde tuzağa düşürenler son zamanlarda artmıştır.

Bulgaristan Türklerinin daha çok Türk televizyonlarındaki izdivaç programlarına ilgi göstermesi ise bu ülkedeki muhafazakâr Türk aydınları tarafından eleştirilmektedir. Bu programların etkisiyle bazı ailelerin dağılma noktasına geldiği belirtilmektedir. Türk

⁷⁹ “Jivkov’un Türklere ilgili sözleri iki ciltlik kitap oldu”, **Hürriyet Gazetesi**, 27 Şubat 2010, s. 13.

⁸⁰ Kamil Elibol, “Türk erkeklerine Bulgar gelin tuzağı”, **Bugün Gazetesi**, 24 Eylül 2010, s. 4.

televizyonlarının eğitici programlar yayınlanması istenirken Balkan Türklerine yönelik eğitici yayınların azlığından şikâyet edilmektedir.⁸¹

1.3.13. Sosyal Çöküntü veya Değişim

Kırsal kesimde dışa kapalı olarak hayat sürenler, düşünce sistemlerine ters gelebilecek olumsuzluklara karşı daha dirençli olabilirler. Bulgaristan'daki Türkler, genel olarak böyle bir hayat sürdükleri için kendilerini nispeten korumuşlardır. Buna rağmen, komünizm dönemindeki gelişmeler kırsal kesimi de etkilemiş, bu sebeple Türklerin yaşantısını da az veya çok değiştirmiştir. İnancını yaşayamayan, kendi köklerine bağlılığını kültürel anlamda dışa vuramayan baskı altındaki insanlar, rejimin keskin kılıcını hep boyunlarında hissetmişlerdir. Şehirlere gidenler, eğitim alıp gelenler veya yönetimin denetiminde yetiştirilip görev yapanların değişen hayatları, doğup büyüdüğü beldelere veya görev yaptıkları yerlere de yansımıştır. O günkü yönetimin yaptırımları ile serbest hareket edemeyen ülke vatandaşları, mecburi olarak, kendi inanç ve kültürlerine ters olsa da yaşam tarzlarına giren değişiklikleri bugün de devam ettirmektedirler. Dinî hayatın zayıflaması, ahlakî bozulmanın teşvik edilmesi ve nikâhsız birliktelikler demokrasinin gelmesi ile hemen değişmedi. Batılı kültürle tanışan ülke vatandaşları, farklı bir yaşam tarzı bulamadılar. Türklerin ise inanç ve geleneklerine bağlılıkları ve Türkiye'nin desteği ile ve ancak yeni bir neslin oluşması ile öz kültürlerine dönebilecekleri düşünülmektedir. Çünkü Batı kültürünün Doğu Bloku ülkelerine vereceği inanç veya ahlakî bir artışı yoktur. Gerçi Hristiyan misyonerler, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde yoğun bir şekilde çalışmaktadır ve yeni kiliseler inşa etmektedirler ancak başarılı olup olamamalarını zaman gösterecektir.

Uyuşturucunun uluslar arası geçiş yolu üzerinde bulunan Bulgaristan'da, hemen her gün yüksek miktarda uyuşturucu yakalanmaktadır. Bu durum ülke insanının hayatına da yansımış ve uyuşturucu kullanma yaşı da düşmüştür. Ülkede 13 yaşa kadar sigara içme oranı yüzde 9, 16 yaşa kadar olan nüfusta ise sigara ve diğer zararlı alışkanlıkların oranı yüzde 33'tür. Bulgaristan'da 13 ile 15 yaş arasındaki çocukların sigara içme oranı dünya

---

⁸¹ Sabri Alagöz ile kişisel görüşme, 17 Ağustos 2010.

genelinde birinci sıradadır. Her iki çocuktan birinin sigara bağımlısı⁸² olduğu Bulgaristan’da 14 yaş üzeri gençlerin yüzde 43’ü sigara kullanmaktadır.⁸³

Komünizm dönemindeki verilerin pek sağlıklı olmadığı düşünülen Doğu Bloku ülkelerinden Bulgaristan’da, demokrasi sonrası yapılan araştırmalar da resmi rakamlara göre 1991 yılından itibaren nikâhsız dünyaya gelen çocuk sayısında artış olduğu görülmektedir. Artış oranlarına baktığımızda rakamların yüksekliği nikâhsız birlikteliklerin korkutucu yüzünü ortaya koymaktadır. 2009’da dünyaya nikâhsız gelen bebeklerin yüzde 66’sının babasının ismi belirtilirken % 18,2’sinin babasının ismi belirtilmemiştir. Ülke genelindeki bu durum Türkleri de etkilemektedir.⁸⁴

Tablo 6: Bulgaristan’da Nikâhsız Dünyaya Gelen Çocuk Sayısı

Yıllar	1992	2001	2008	2009
Yüzde oranı	18,5	42,1	51,1	53,4

Kaynak: Bulgaria Zaman Gazetesi, 29 Mart–3 Nisan 2010: 6

Göçle Türkiye’ye gidenlerden bazılarının geri dönmesi, yönetimdeki belirsizliklerin netleşmeye başlaması ve Türkiye’nin Doğu Bloku’na yönelik ticari faaliyetleri İstanbul’u ve Türkiye’yi cazibe merkezi haline getirdi. Bavul ticareti ile başlayan para kazanma fırsatı komünizmin dar ve kısıtlı imkânlarında yaşamaya alışmış insanları harekete geçirdi. Türkiye’de akrabaları, tanıdıkları ya da kendi bölgelerinden, önceki dönemlerde göç edenlerin vasıtasıyla iki ülke arasında yoğun bir ticari faaliyet yaşanmaya başladı. Böylece insanlar, para kazanmaya ve harcamaya başladı. Teknolojik gelişmelerin hız kazandığı bir zamanda her geçen gün yeni bir ürünün piyasaya çıkmasıyla cep telefonu, bilgisayar ve internet artık bir ihtiyaç haline geldi. Bugün Bulgaristan’ın köylerinde yaşayan Türklerin bile nerdeyse birçoğu internet kullanmakta, cep telefonlarının bir üst modeli çıktığında hemen değiştirmektedirler. Bu durumun gözle görünür bir şekilde arttığı, hatta yaşları çok küçük çocukların dahi günlük kullandığı bu aletlere harcanan paranın aileler tarafından

⁸² “Bulgaristan’da her iki çocuktan biri sigara bağımlısı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 6–12 Eylül 2002, s. 3.

⁸³ “14 yaş üzeri vatandaşların yarısı sigara kullanıyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4–10 Nisan 2011, s. 4.

⁸⁴ “Ülkede nüfus yaşlanmaya ve azalmaya devam ediyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 29 Mart–3 Nisan 2010, s. 6.

rahatlıkla temin edilmesi, beldelerdeki okul veya cami gibi yerlere istenilen oranda yardımların olmadığı göz önüne alındığında toplumun olumsuz bir değişikliğe uğradığı aşikârdır.

Komünizm döneminin yıpratıcı etkisine Bulgaristan Türkleri çeşitli faaliyetlerle karşı koymaya çalışmışlardır. Ancak demokrasinin getirdiği rahatlık, toplum hayatında bir rehavet oluşturmuş ve insanlar fikir yönünde mücadele etme düşüncesini bırakarak ekonomik rahatlık ve özgürce yaşama düşüncesine kapılmışlardır. Doğal olarak dış dünyanın kapılarının açılmasıyla Bulgaristan'da yaşayan etnik toplulukların da dışarıya yönelmesi bu etkilenmeyi getirmekte sonuç olarak içeride ahlakî yaşantıda olumsuzluklar gözlenmektedir.

Bulgaristan Türklerinin hayatında Türkiye'nin hep olumlu bir rol ile karşımıza çıktığı düşünülürken, Bulgaristan'da yaşayan bazı Türkler ise farklı düşünmektedirler. Bu insanlar, Türkiye'ye giden gençlerin Bulgaristan'a ahlakî bozulma ile döndüklerini belirtmektedirler. Türkiye'ye gidip gelenler arasında gerek dinî anlamda olsun gerekse günlük hayatta olumsuz davranışların gözle görünür bir şekilde arttığını belirten bu Türkler "Sahtekârlığı, dolandırıcılığı, yalanı, Türkiye'den öğrendik." demektedirler. Türkiye'ye gidip gelenlerdeki bu değişikliklerin, Türkiye'de buldukları ortamların sonucunda meydana geldiği düşünülmektedir.⁸⁵

Bulgaristan'dan Batılı ülkelere de çok sayıda insan farklı sebeplerle göç etmiştir. Bulgar asıllıların çoğunluğu gittikleri ülkelere geri dönmemektedirler. Bu ülkeler Batılı ülkeler oldukları için dinî birliktelik sebebiyle kolayca uyum sağlamaktadırlar. Çingenerin birçoğu kazandıkları parayı Bulgaristan'a getirerek lüks konutlar yaptırmaktadır. Türklerde de Batılı ülkelere gidenler oldukça fazladır. Demokrasinin ilk dönemlerinde Batıya ve Türkiye'ye göç edenler yüz binlerle ifade ediliyordu. İlerleyen yıllarda göç yollarının kapanması ve vize gibi bazı yaptırımların uygulanması Türkleri farklı şekillerde dışarıya gitme yollarına itti. Bulgar isimleriyle Türkiye veya Batılı ülkelere değişik yollarla alınan vizelerle gizli göç yaşanmaya başladı. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne kabul edilmesi sürecinde vatandaşlarına AB ülkelerine vizesiz seyahat etme imkânı sağlanması ikinci bir göç dalgası doğurdu. Bu aşamada veya öncesinde Batılı

---

⁸⁵ Fehmi Ömer Hacı Fettah ile kişisel görüşme, 10 Ağustos 2009.

veya Türkiye gibi ülkelere giden birçok Türk, 6 ay veya bir yıl gibi sürelerde kazandıkları parayla Bulgaristan'a dönüyorlar ve ülkenin ekonomik yaşam standardının düşük olması sebebiyle oldukça rahatlıyorlardı. Ancak ilerleyen zamanlarda, özellikle Deliorman bölgesinden Avrupa ülkelerine giden erkeklerin kendilerinde ve geride bıraktıkları ailelerinde ahlakî bir çözüme gözlenmektedir. Komünizm döneminde iyi ya da kötü bir sistem vardı ve herkes kendini ona göre ayarlıyordu. Serbestlik Müslüman toplum için de Hristiyan toplum için de ahlakî bozulmanın hızlanmasına yol açmaktadır. Demokrasinin verdiği gevşeklik ve para kazanma hırsı insanların bazı duygularını yok etmektedir.⁸⁶

HÖH'ün koalisyon ortaklığı ile elde ettiği bakanlıklar ve bazı kurumlara aldığı Türkler, büyük şehirlere yerleşmekte ve bu durum kırsalda yaşayan birçok Türkün de şehirlere göç etmesine sebep olmaktadır. Bunlar içerisinde eğitim amacıyla büyük şehirlere giden ve mezun olduktan sonra özel şirketlerde çalışmaya başlayan, hatta, kendi şirketlerini kuranlar da vardır. Türkler kendilerine gelen güven duygusuyla Bulgaristan sosyal hayatında etkili bir rol oynayabileceklerini ve ekonomik olarak da belirli standardın üzerinde yaşamaya başladıklarını hissetmektedirler. Asker ve polis sayısının azaltıldığı ve profesyonel askerliğe geçilen ülkede Türklerin polis ve subay olabilmelerinin yolunun açıldığı ve değişimin her alanda kendini hissettirdiği görülmektedir.

1.3.14. Türklerin Bulgar Ekonomisindeki Yeri

Genelde tarım, hayvancılık, orman işleriyle uğraşan ve doğal olarak kırsal alanda yaşayan Türkler, yaşadıkları coğrafyanın şartlarına uygun hayat sürmektedirler. İnşaat işlerinde de yine Türkler çalışmaktadır. Müslüman Çingenerler ise toplumun en fakir kesimidir. Onlar için yaşanılacak yer önemli değildir; şehir de köy de olabilir. Çingenerler eğitim seviyeleri düşük, geniş ailelere sahip, sağlık problemleri olan bir grubun fertleri olarak yaşarlar.⁸⁷

Etnik azınlık olmaları Türkleri büyük şehirlere uzaklaştırmış, içine kapalı, kendi insanları ile irtibatlı bir topluluk haline getirmiştir. Merkezden uzak olmaları, ülke siyasetinde etkilerini azaltmış, Bulgaristan tarihi boyunca etnik azınlıklara uygulanan

---

⁸⁶ Şevket Şevket ile kişisel görüşme, 6 Ağustos 2009.

⁸⁷ Kanev, a.g.m., s. 82.

baskılar bunun nedenlerinden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıllarca ezilen ve yok edilmeye çalışılan bir kesim olarak gözden uzak bir hayat süren Türkler, demokrasi ile birlikte büyük şehirlere yönelmektedirler. Azınlık olmaları ve Bulgaristan sosyal hayatına uyum sağlayamamaları yüzünden, genelde inşaat alanlarında işçi olarak görülen bir kesimi temsil etmektedirler. Büyük şehirlerde inşaatta çalışanların hemen hepsi Türk, Pomak, Çingene gibi Müslümanlardan oluşmaktadır. Öte yandan bu durum olumlu bir gelişme olarak büyük işler yapan müteahhit Türkleri de doğurmuştur.

Çok partili hayat ile tanışan Bulgaristan'da HÖH partisi Türklerin büyük desteğini alırken, azınlık olarak devamlı şiddet gören bir kesim olan Türkler kendilerini bu sayede ifade etme imkânına da kavuştular.

Komünizmin baskısı sonucu toprakları ellerinden alınan ve çoğunluğu Türklerden oluşan kırsal kesimdeki insanlar, neredeyse karın tokluğuna hayatlarını devam ettirdiler. Demokrasi sürecinde Cumhurbaşkanı Jelu Jeleu komünizm döneminde ellerinden toprakları alınanları uyararak, sahte kooperatiflerle toprakların tekrar gasp edildiğini ve resmi yerlere müracaat edilmesini tavsiye ederken⁸⁸ önceki dönemin acımasızlığını da ortaya koymaktadır.

Göçle birlikte tarım sektörü çökerken, bunun yansıması diğer alanlarda da görülmüştür. 1995–96 yıllarındaki araştırmalara göre Bulgaristan'daki ekonomik krizin ülke ve topluma etkisi göçlerden kaynaklanmaktadır.⁸⁹ Göç edenlerin yüzde 60'ı 40 yaşın altında, yüzde 40'ı ise 40 yaşın üstündedir. Göç eden kadın ve erkek sayısı hemen hemen eşittir. Bölgeye göre göçler, Razgrad'tan 57 bin, Kırcaali'den 55 bin, Şumen'den 20 bin, Haskova'dan 21 bin, Silistre'den 15 bin, Varna'dan 11 bin, Tırgovişte'den 10 bin, Rusçuk'tan 7 bin, Filibe'den 7 bin, Pazardık'tan 2 bin civarındadır.⁹⁰ Göçmenlerin çoğunluğunun tarım sektöründen olduğu düşünülürse Bulgaristan ekonomisinin sekteye uğraması normal karşılanmaktadır.

Bulgaristan konserve gıdalarda Doğu Bloku dağılmadan önce bu safta yer alan ülkelerde iyi bir pazara sahiptir. Bu durumu Doğu Bloku ülkelerindeki gıda satışı yapan

⁸⁸ Nedim Kuşat, "Toprak iadesine Jeleu çağrısı", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 28 Şubat–5 Mart 1996, s.2.

⁸⁹ Georgieva, a.g.m., s. 65.

⁹⁰ Dimitrova, a.g.m., s. 82-83.

mağazalarda veya halk pazarlarında görmek mümkündür. 1990'lı yılların ortalarına kadar bu sektörde Bulgar etkisi devam etti; ancak 1989 yılındaki büyük göç Bulgaristan ekonomisindeki gıda sektörünü de vurdu. Günümüzde bazı Rus işadamları Bulgaristan'ın önceki dönemdeki gıda alanındaki faaliyetlerine tekrar başlaması için çalışmalarda bulunmaktadır. Böylece Türk çiftçisinin önemi bir kez daha ortaya çıkacak ve bu alanda yapılacak yatırımlar bölgeye katkıda bulunacaktır. Tarım Bakanı Ventsislav Vırbanov, toprak sahibi olmayanlara toprak ve faizsiz kredi verileceğini, makine ve hayvan almaları için göçe maruz kalan vatandaşların geri dönüp tarlalarını işleyebileceklerini açıklarken "Bulgaristan tarım ülkesi idi; ama komünistler sanayi ülkesi olmaya zorladılar, şimdi tekrar tarıma dönüyoruz. Eskiden tarımda söz sahibi idik; ama son 10 yıldır üretim yarı yarıya düştü." demektedir.⁹¹

Türklerden topraklarını satanlar, küçük arazi parçası ile geçinenler vardır ve demokrasi sürecinde az sayıda da olsa, binlerce, hatta on binlerce dönüm arazi sahibi olan Türkler de bulunmaktadır. On binlerce dönüm arazi sahibi olanlardan birisi de Bulgaristan'ın tek ağası unvanına sahip olan Süleyman Ağa'dır. Türkiye'ye de gelen Süleyman Ağa Türk televizyonlarına Bulgaristan ekonomisi ile ilgili bilgiler de vermiştir.⁹²

Demokrasi, AB üyeliği, değişim, Bulgaristan halkının dünyanın değişik coğrafyalarıyla yakın irtibata geçmesini sağladı. Çiftçiler de bu avantajlardan yararlanmaktadır. Tarım alanlarında kullanılan Avrupa fonlarından genelde büyük çiftçiler faydalanıyor. Zaten zengin olan bu kesim daha da zenginleşmektedir. Genelde fakir ve küçük arazi işleten Türkler, proje sunarak almak zorunda oldukları fonlardan çoğunlukla faydalanamamaktadır. Aralarında bu fırsattan yararlanmasını bilenler de vardır. Bu arada büyük arazi sahibi olup, buldukları şehir merkezlerinin sebze, meyve, hayvancılık, süt ürünleri gibi gıda maddelerini karşılayan ve bu alanda söz sahibi olan Türk çiftçileri de vardır.

Bulgaristan'da Türkiye Türkleri de birçok alanda piyasaya girmiştir. Özelleştirmeler yapıldıkça Türk firmalarının sayısı da artmaktadır. Otoyol ve baraj inşaatları, özelleştirilme sonucu alınan birçok fabrika, büyük oteller ve gazinolar,

⁹¹ Niyazi Küçük, "Tarımsal Problemler ve Çözüm Yolları", **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 31, (2000), s. 4-12.

⁹² "Süleyman Ağa Türk medyasında", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 25-31 Ocak 2002, s. 2.

bankacılık sektörü gibi alanlarda, irili ufaklı birçok Türk firması iş yapmaktadır. Türkiye Türklerinin işlettiği bu firmalarda çalışmak amacıyla veya kendi işlerini yapmak maksadıyla son yıllarda, -özellikle 1989'dan sonraki ikinci on yılda- Başkent Sofya başta olmak üzere, Filibe gibi büyük şehirlerde Bulgaristan Türklerinin yerleştiği görülmektedir. Ekonomik sebeplerin etkili olduğu bu durum, aslında Bulgaristan'ın AB'ye girmesi, Türkiye ile ilişkilerin verdiği iyi neticeler, İstanbul-Sofya yolunun üzerinde bulunan yerleşim birimlerinde ticaretin canlanmasına ve bu bölgelerde nüfusun artmasına da sebep olmaktadır. Bulgaristanlı Türkler, temininin kolaylığı, ucuz ve kaliteli olması nedeniyle Türk mallarını, İstanbul-Sofya yolu üzerindeki bütün Bulgaristan şehirlerinde açtıkları işyerlerinde pazarlamaktadırlar.

Bulgaristan Türklerinin sahip oldukları fabrikalar ve büyük iş merkezleri de bulunmaktadır. AB üyeliği ile birlikte farklı alanlarda iş yapan Türklere de rastlanmaktadır. Büyük şehirlerin imkânı ve batılı ülkelerle ilişkiler Türklerin değişik alanlara yönelmesini sağlamıştır. Rüzgâr enerjisi alanı ile reklâm gibi bazı alanlarda sadece Bulgaristan'da değil diğer Avrupa ülkeleriyle bile iş yapan, çok uluslu firmalarda çalışan üniversite mezunu Türkler bulunmaktadır. Büyük şehirleri yeni tanıyan bu kesimden, Batılı bilgisayar yazılım şirketlerinde çalışan önemli sayıda Türk genci bulunmaktadır. Yavaş da olsa devlet ve özel sektör kapısı Türklere de açılmış ve Türkler bu fırsattan yararlanmaya başlamışlardır.

Özellikle AB ülkelerine çalışma amacıyla giden Türklerin izin ve bayramlarını Bulgaristan'a gelerek yakınları ile kutladıkları ve bu arada yüklü miktarda döviz getirdikleri de belirtilmektedir.⁹³

Başkent Sofya'da on binlerce Türk yaşamaktadır. Bu sayı her geçen gün artmaktadır. Resmi sayı olarak ülke genelinde yaklaşık yüzde 10 gösterilen Türkler, Başkent Sofya'da da yüzde 10 olarak düşünüldüğünde 100 ile 150 bin arasında bir nüfusa sahip oldukları varsayılabilir. Aslında bu kitle, Bulgaristan'ın demografik yapısına, ekonomisine, uluslararası ilişkilerine demokratik görüntüler verebilecek ve etkili sonuçlar

---

⁹³ "Gurbetçiler bayramda Kırcaali'ye bir milyon Euro döviz getirdi", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 31Ocak -6 Şubat 2005, s. 4.

getirebilecek bir rakamdır. Fakat Türkler, kendi aralarındaki iç çekişmeler neticesinde pasifize olmuş durumdadır.

1.3.15. Zihinlere İşlenen Geri Kalmış Bir Ülke: Türkiye!

Devamlı dışlanan, eritmeye çalışılan ve öteki olarak gösterilen Türkler hakim unsur olan Bulgarlar tarafından eğitimsiz, cahil, medeniyet ve kültürden uzak; toplum içine giremeyen bir kesim olarak görülmüş ve Türkiye Türkleri de aynı şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre Türkiye Devleti de geri kalmış bir ülke olarak zihinlere işlenmiştir. Bulgaristan'da bugün bile bazı kesimlerce Türkiye, teknolojiden yoksun, Afrika veya Arap ülkesi gibi görülmektedir.

Sınır komşumuz olan Bulgarlar Türkiye hakkında pek birşey bilmezken, bildikleri tek şey Türklerin geri kalmışlığı ve medeniyetten uzak bir toplum olduğudur. Bu yargılar geçmişten gelen bazı faaliyetlerin etkisiyle oluşmuştur. Türkiye'yi aşağılamak, karalamak için komünizm döneminde İstanbul, Ankara gibi merkezlerde yayın yapan gazetelerde çıkan yazılar Bulgaristan'da alıntılar yapılarak yayımlandı. O yıllarda Bulgaristan'da yayınlanan "Yeni Işık" gazetesi, Türkiye'deki "Cumhuriyet", "Vatan", "Hürriyet" gazetelerinde çıkan, "Türkiye battı, batacak" iddialarını haber yaparak çarşaf çarşaf yayınladı. O yıllarda burjuva Türkiye'sine, kapitalist Türkiye'ye düşmanlık vardı. Gerçekte ise Türkiye ve Türklük bütünüyle hedef idi. Kara propagandalar öyle gülünç, inandırıcılıktan uzak bir hal almıştı ki yalancılık, uydurmacılık herkesin anlayacağı şekilde sırtıyordu. Bu durumun örtbas edilmesi, daha inandırıcı olması için "Yeni Işık" gazetesinde Türkiye kastedilerek "Görenler Anlatıyor" başlıklı ayrı bir köşe açıldı. Burada birinci kaynak, Türkiye'ye az da olsa, gidip gelen Bulgaristan Türkleri idi. Dönenlerin izlenimleri anlatıldı ve saptırarak yazıldı. İkinci kaynak ise artık Sofya'ya sıkça gelen Aziz Nesin, İlhami Soysal, Demirtaş Ceyhun, Fakir Baykurt, Şükran Kurdakul gibi gazeteciler ve yazarlardı. Onlar da Bulgaristan'daki Türk okuyuculara Türkiye'de emekçilerin ne kadar ağır, zor, sefil bir hayat yaşadıklarını anlattılar.⁹⁴

Türkler hakkında birçok yanlış bilgiye sahip olan sadece Bulgarlar değil, hemen bütün Doğu Bloku, hatta Batılı ülke vatandaşları ve Amerika Birleşik Devletleri gibi son

---

⁹⁴ Cambazov, a.g.y.a.

yüzyılın en gelişmiş ülke vatandaşları da aynı şekilde yanlış bilgilere sahiptir. Aslında bu durum gerçekleri yansıtmaktan ziyade ağırlıklı olarak ülkelerin izlediği ve vatandaşlarını yönlendirme siyasetinden kaynaklanmakta ve etkili de olmaktadır.

Doğu Bloku'nda olduğu gibi gelişmiş, dost bildiğimiz batı ülkelerinde ve Amerika'da 21. yüzyılın içinde bulunduğumuz şu günlerde Türkiye, Saddam'ın Irak'ı, Humeyni'nin İran'ı, veya Talibanlı Afganistan gibi düşünülmektedir. Sanki birileri bu görüntüyü zihinlere böyle işlemektedir. Develerle seyahat eden Türkler, çadırlarda yaşar, erkekleri sakallı, kadınları ise kara çarşaflıdır. Ancak bu düşünceler Türkiye'ye gelen ve gözleri ile gördüğü manzara karşısında şaşkınlıklarını gizleyemeyen yabancılar tarafından ilginç karşılanmakta ve fikirleri değişmektedir. Farklı ülkelerde karşılaştığımız insanların hemen hepsinin kafasında Türk imajı böyle şekillenmektedir.

Komşumuz Bulgarlar da Türkiye hakkında hala yanlış bilgilerle doludur. İnsanlar arasındaki iletişimsizlik, bu yanlış bilgilerin düzeltilmesine de bir nebze engel teşkil etmektedir. Sofya'da tanıştığımız Tıp Fakültesi'nde okuyan bir kız öğrencinin "Türkiye'de kadınlar nasıl giyiniyorlar, serbest bir şekilde sokakta dolaşabiliyorlar mı, eğlence yerleri var mı ve buralara gidebiliyorlar mı?" şeklindeki sorularına karşılık Türkiye ile ilgili bilgilerinin yanlış olduğunu anlattığımızda inanmakta zorlanması sistemin bir sonucuydu.⁹⁵ Daha sonra doktor olan bu kişi 2008 yazında Türkiye'ye gelerek tatilini İstanbul, Trabzon, Adana ve Ankara'yı gezerek geçirdi. Türkiye'nin gelişmiş, modern bir ülke olduğunu gördüğünü ve yanlış bilgilerle yetiştiklerini anlattı.⁹⁶

Doğu Bloku'nda benzer durumlar yaşanırken batılı ülkelerde de anlayış farklı değildi. Türkiye, tanımayan ve görmeyenler için inanılmaz derecede geri kalmış bir ülke idi. Hırvat asıllı bir Fransız olan ve işi sebebiyle Türkçe öğrenen Olivier ise bir Fransız firmasının Sofya merkezli Balkanlar distribütörlüğünü yapıyordu. Türkler hakkında Fransa'da iken eksik bilgilerle donanmış ve Türkiye'ye yalnız gitmekten çekiniyordu.⁹⁷

Bu durum, Türklere ve Türkiye'ye karşı olan düşüncedeki ülkelerin siyasetinden kaynaklanmaktadır. Aslında Türkler hakkında böyle düşünülmesinin haklı tarafları da

⁹⁵ İ. Krumova ile kişisel görüşme, 13 Aralık 1999.

⁹⁶ İ. Krumova ile kişisel görüşme, 12 Temmuz 2008.

⁹⁷ Olivier Filipoviç ile kişisel görüşme, 21 Aralık 1998.

vardır. Bu görüşü destekleyen ve görünüşte de olsa büyük oranda haklı çıkartan sebep, 1960'lı yıllardan beri Avrupa ülkelerine çalışma amacıyla giden eğitim düzeyi son derece düşük gurbetçilerimizin ve Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra bu ülkelere çalışma ve iş amacıyla giden Türklerin negatif davranış ve tutumlarıdır. 2011 Mayıs'ında Avusturya gezisinde T.C. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e Avusturyalı vekillerin "Türkiye'de televizyon var mı?" sorusu ise Türkiye'nin hâlâ yanlış tanındığının açık bir göstergesidir.⁹⁸

Komünizm döneminde ise az da olsa Türkiye'ye gelip gidenler vardı. Bunlar yaptıkları alışverişlerde aldıkları eşyaların Bulgaristan'dakilerden kaliteli ve çok çeşitli olmasını baskılardan dolayı anlatamıyorlardı. İlerleyen yıllarda demokrasi ile birlikte gerçekler ortaya çıktı ve Türkiye'ye gelen Bulgar veya Türkler iki ülkeyi karşılaştırırken fakir ve zengin diye kıyaslamaya başladılar.⁹⁹ Eski rejimde Türkiye'yi çok kötü anlatanlar karşısında Türkiye'yi görenler şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı. Günümüzde Bulgaristan'dan gizli göç ile gelerek Türkiye'de yaşayan yüz binin çok üzerinde insanın yaşadığı bilinmektedir. Bunlar arasında sadece Bulgaristan Türkleri değil, diğer etnik kökenlerden insanlar da bulunmakta hatta yasadışı yollardan Türkiye'ye giriş yapmaktadırlar.

1.3.16. Bülent Ecevit, Köykent Projesi ve Bulgaristan

1970'li yılların ortalarından itibaren Bülent Ecevit, siyaset sahnesinde sıkça "Köykent Projesini" kullanmaya başladı. Köykent Projesi ile tarımsal bir kalkınma hedefleniyordu. Doğu Bloku'nun lideri konumundaki eski Sovyetler Birliği'nde ise devletleştirilen arazilerde "kolhoz ve sovhoz" diye adlandırılan bir sistemle tarımsal çalışmalar yapılıyordu. 1989 sonrasına da yansıyan bu çalışma, eski SSCB topraklarında, verimsiz olduğu gerekçesiyle terk edilmektedir. Çiftçiler günümüzde kendi tarım arazilerinde üretim yapmaya başladılar. Bulgaristan'da ise komünizm ile birlikte tarım arazileri ellerinden alınan çiftçiler, devletleştirilen bu alanlarda çalışmak zorunda kaldılar. "Emekçi Kooperatif Ziraat İşletmesi" adı altında birleştirilen arazilerde çalışan köylüler, geçimlerini bu şekilde sağlıyordu. Bülent Ecevit CHP Genel Sekreteri iken, partisi ile yapılan dış gezilere de katılmaktaydı. Bulgaristan'da komünist rejimin uyguladığı köy

---

⁹⁸ Seyit Arslan, "Türkiye'de televizyon var mı?", **Zaman Gazetesi**, 5 Mayıs 2011, s. 21.

⁹⁹ Georgieva, a.g.m., s. 48.

kalkınma projelerini bu sayede görme imkânını buldu. Ecevit, Mayıs 1972 yılında CHP Genel Başkanlığı'na seçilmeden kısa bir süre önce, henüz parti genel sekreteri iken yaptığı gezilerden birinde, uğradığı Bulgaristan'ın Burgaz civarındaki Rusakastro (Rus Kasrı) köyünde incelemelerde bulundu. Türk heyeti arasında bazı bakanlar ve parti ileri gelenleri de vardı. Bülent Ecevit buradaki zirai sistemden muhtemelen etkilenmiş olabilir. Köyün Türk ahali ile de sohbet imkânı bulan Ecevit, 1946 doğumlu olan ve 1967 yılında başka bir Türk köyünden gelerek buraya yerleşen çiftçi Niyazi İsmail Mehmet ile kısa bir sohbetin ardından, çalışmalar hakkında bilgi aldı. Üzerinde kartvizit olmadığından adını ve görevini yazdığı bir kâğıdı Niyazi İsmail Mehmet'e veren Ecevit: "İstedğin zaman mektup yazabilirsin." dedi. O dönemin aksine bugün çocuklarıyla modern bir tarım anlayışı ile ziraatla uğraşan Niyazi İsmail Mehmet, Burgaz piyasasında yetiştirdiği ürünleri toptan satışla pazarlamaktadır.¹⁰⁰ Komünizm sonrası modern çiftçilik yapan bu köylüler kullandıkları tarım aletlerinin Türk malı olduğunu gururla anlatmaktadırlar. Tarım aletlerinin ünlü bir Türk markası olduğunu ve Bulgaristan çiftçileri tarafından tercih edildiğini ayrıca belirtmeliyiz. Günümüzde Bulgaristan çiftçisi komünizmden sonra Türkiye'den alınan modern ziraat aletleriyle tarım üretiminde daha fazla verim almanın hesabını yapmaktadır.

1.3.17. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gizli Göç ve Ekonomik Sebepleri

Büyük Göç ile birlikte yüz binlerce Bulgaristan Türk'ü, Türkiye'ye gelmek zorunda kaldı. Doğu Bloku'nun dağılması ve demokrasi rüzgârlarının estiği bu ülkelerde insanlar özgürce seyahat etmenin rahatlığını yaşamaya başladılar. Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilen Bulgaristan Türkleri, ilk önce geriye dönmediler; ancak daha sonra bir kısmının geri döndüğü görülmüştür. Hatta, Türkiye'de kendilerine verilen eşyaları satarak tekrar Bulgaristan'a dönenler olduğu da belirtiliyor. 1989 yılında, açılan sınırlardan giriş yapan herkes Türkiye'ye alındı. Bir süre sonra ise serbest geçiş durduruldu ve sadece vizeli geçişlere izin verildi. Bunun üzerine Bulgaristan'daki Türkler farklı yollara başvurdular. Türk adı taşıyanların potansiyel göçmen olacağı düşüncesi, Türk konsolosluklarında vize zorluğu yaşandı. Bulgaristan Türkleri de Bulgar isimlerini kullanarak bu zorluğu aştılar. Hatta Bulgar isimleri ile Batılı ülkelere de kolayca vize alabilen Bulgaristan Türkleri bu ülkelere gitmeye başladılar.

---

¹⁰⁰ Niyazi İsmail Mehmet ile kişisel görüşme, 10 Ağustos 2009.

Gizli göç ile gidenler arasında sadece Türkler değil, farklı etnik unsurlar da vardı. Zihinlerine daha önce Türkiye'nin geri kalmışlığı işlenen bu insanlar, bu durumun yanlışlığını öğrendikten sonra, göç için Türkiye'yi seçiyorlardı. Türkiye'ye gelen Bulgar veya Türkler iki ülkeyi karşılaştırırken fakir ve zengin diye kıyaslıyorlardı.¹⁰¹ Eski rejimde Türkiye'yi çok kötü anlatanlara karşı Türkiye'yi görenler şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı.

Yasal olarak seyahat eden fakat vize süreleri dolduğu halde Bulgaristan'a dönmeyen ve kaçak çalışmaya devam eden Bulgaristan vatandaşlarının, kısa bir süre içinde dönmeleri halinde cezadan muaf tutulmaları¹⁰² ve sonrasında ise yüz bin civarındaki bu kişilerin Türkiye'de kalış sürelerinin uzatılması,¹⁰³ gizli göçün dolaylı olarak teşvik edilmesine de yol açmıştır.

Bulgaristan'da gizli göç nedeniyle boşalan Türk köylerini jandarmaların korumaya alması ve boşalan Kırcaali bölgesindeki köylerde artan hırsızlık olayları,¹⁰⁴ doğal olarak gizli göçün en fazla Türkler arasında olduğunu açıklamaktadır. Gizli göçün en fazla Kırcaali bölgesini etkilediği, bu yüzden 50 kadar köyün tamamen terk edildiği görülmektedir. Bu köyler belediye kayıtlarından silinmektedir.¹⁰⁵ Günümüzde Türkiye'de gizli göç ile yüz binin çok üzerinde insanın yaşadığı belirtilmektedir. Bunlar arasında sadece Türkler değil Bulgaristan'daki diğer etnik kökenden insanlar da vardır. Bu kişiler çalışmak ve daha iyi bir hayat sürmek için yasa dışı yollardan Türkiye'ye gelmektedirler.

1.3.18. Türkiye Dışındaki Eğitimsiz Türkler Gerçeği ve Bulgaristan'daki Türklerin Durumu

Dünya medeniyetine katkısı, binlerce yıllık tarihi ile Asya, Avrupa ve Afrika'da kurdukları devletlerle adını tarihin altın sayfalarına bir mühür olarak vuran Türkler, buldukları coğrafyalarda yaptıkları eserlerle ve adil yönetimleriyle sömürgecilik anlayışlarının olmadığını göstermişlerdir. Son Türk imparatorluğu olan Osmanlı'nın dağılması ile Türklerin bıraktığı izler sistemli bir şekilde silinmeye çalışılmaktadır.

¹⁰¹ Georgieva, a.g.m., s. 48.

¹⁰² "Soydaşlara geri dönün çağrısı", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 19–25 Şubat 1997, s. 1.

¹⁰³ "Soydaş krizinde mutlu son", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 5–11 Mart 1997, s. 1.

¹⁰⁴ "Boşalan Türk köylerini jandarmalar koruyacak", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 26 Mart–1 Nisan 1997, s. 2.

¹⁰⁵ "Türkiye'ye gizli göç her geçen gün artıyor", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4–10 Nisan 2000, s. 1.

Türklerin medeniyetten, gelişmişlikten ve modernlikten uzak bir millet olduğu izlenimi vurgulanmaktadır. Batılı siyaset anlayışı ile bu planlı uygulama, neticelerini göstermektedir.

Özellikle 1980 sonrası Türkiye dışına çıkarak farklı ülkelere gezi, ticaret veya değişik maksatlarla giden eğitim seviyesi yüksek Türkler, Türkiye’de yaşayan Türklerin develerle seyahat ettiklerini, çadırlarda yaşadıklarını, erkeklerinin sakallı, kadınlarının çarşafli olduklarını düşünen insanlarla karşılaşmışlardır. Bu anlayışın gerçek dışı olduğunu anlatmakta güçlük çekmişlerdir. Türkiye dışındaki yazılı ve görsel basının, yayınların, bilinçli üretilen söylentilerin etkisiyle, Türkiye’nin çok geri bir ülke, Türklerin ise modern hayattan uzak bir yaşantı sürdürdükleri propagandası maalesef Batılı ve Doğu Bloku ülke vatandaşlarının kolay değiştirilemeyecek düşünceleri olarak günümüze kadar gelmiştir. Bizzat şahit olduğumuz örneklere Bulgaristan’da da rastlamaktayız. Türk olduğumuza inanamayan Bulgar dostlar edindiğimizde, bu olumsuz düşüncelerin nasıl işlendiğini üzülenek gördük. Aslında yurt dışına giden Türkiye vatandaşlarının büyük çoğunluğunun eğitimsiz ve vasıfsız olmaları Türklerle ilgili olumsuz düşüncelerin ana sebebinin oluşturmaktadır. Bu aleyhte gelişen duruma karşı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bir çözüm üretememesi ise üzerinde düşünülmesi gereken vahim bir durumdur.

Batılı ülkelere ilk giden gurbetçilerimizin eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Almanya ve Fransa’da yaşayan Türkler arasında yapılan bir araştırma sonucuna göre Almanya’da yaşayanlardan ortaokul mezunu olanlar yüzde 32,9, İlkokul mezunu yüzde 60,3, hiç okul bitirmemişler yüzde 2,2 ve okuma yazması olmayanlar ise yüzde 1,7’dir. Fransa’daki Türklerde ise ortaokul mezunu yüzde 14,5, ilkokul mezunu yüzde 36,3, okul bitirmemişler yüzde 3 ve okuma yazması olmayanlar ise yüzde 2,5 şeklindedir.¹⁰⁶

Gurbetçi Türklerin çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olması da Türk imajını olumsuz etkileyen sebeplerdendir. Almanya’da yaşayan Türklerin yüzde 52’si, Fransa’da yaşayan Türklerin ise yüzde 41’i alt-orta sınıftadır.¹⁰⁷ Doğu Bloku’nun dağılması ile bu ülkelere birçok T.C. vatandaşı gitmiştir. Batılı ülkelere giden Türkler gibi eğitim seviyesi çok düşük olan bu kişiler de Türk imajını olumsuz etkilemektedir.

¹⁰⁶ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, **Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?**, 1. Baskı İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 162.

¹⁰⁷ Kaya ve Kentel, a.g.e., s. 67.

Avrupa ülkelerinde ikinci ve üçüncü nesilde bu durum olumlu bir ivme ile değişmekte; fakat bu defa da yeni nesil, Türk kültürünün etkisinden çıkarak, buldukları ülkelerin kültürü etkisine girmektedir. Bugün birçok ülkede, her alanda Türkleri görmek mümkün olmaktadır. Buldukları ülkelerde bir kısım Türkler artık gariipsenmemektedir. Son zamanlarda AB yurttaşları tarafından cazip hale gelen Türkiye, Avrupa'da yaşayan Türklerin de yatırım amaçlı olarak Türkiye'ye gelmelerini sağlamaktadır.

Bulgaristan'da da Türkiye geri kalmış bir ülke olarak görülürken, Türkler eğitimsiz ve kültürsüz olarak değerlendirilmekteydi. Zaten kırsal kesimde yaşayan, Bulgarca'yı iyi konuşamayan, şehir hayatına yabancı olan Türkler, eğitimsiz ve modernlikten uzak olduklarından dolayı Türkiye Türklerinin de aynı olduğu düşünülmekteydi. Demokrasi ile birlikte birçok Türk başta ekonomik olmak üzere çeşitli sebeplerle büyük şehirlere gitmeye başladı. Bazı Türkler de farklı amaçlarla büyük şehirleri tanımak istiyordu. Gerçi demokrasinin ilk on yılında komünizm döneminden kalma bir uygulama ile ikametgâhınızın olduğu beldeyi terk etmemeniz gerekmekte idi. Aksi halde ceza ile karşı karşıya kalılabiliyordu. Bu durum hemen bütün Doğu Bloku ülkelerinde uygulanan bir sistemdi. Buna rağmen başkente yoğun bir nüfus akışı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Nüfusun artması, inşaat sektörünü ve ev kiralalarını da etkilemiştir. Türkler ev bulmakta zorlanırken Bulgarlar eğitimsiz ve kültürsüz olarak gördükleri bu kesimi kolay kolay kiracı olarak görmek istememektedir.

1.3.19. Bulgaristan Türkleri Bulgaristan'da Yaşamak İstiyor

Bulgaristan Türkleri asırlardan beri burada yaşayan atalarının zaman içerisinde gelişen olaylar neticesinde acı dolu yıllar yaşamıştır. Göçlerle parçalanmış ailelerin anıları tazeliğini korumaktadır. Osmanlı döneminde hâkim unsur olan atalarının adaletli yönetimi bölgede varlığını asırlarca sürdürdü. Türkler farklı inanca mensup kişileri aldatmadı. Türkler hayırseverdi, sevdikleri Hristiyanların Türk, yani Müslüman olmasını isterlerdi.¹⁰⁸ Bölgedeki Türkler, Osmanlı'nın gücünü kaybetmesi ile alt kimliğe düştü ve yönetilen olarak hep dışlandı. Yok edilmeye çalışılan bir kesim olarak komünizm döneminde, en şiddetli ve acımasız saldırılara maruz kaldılar. Türk kimliğini yok etmeye çalışanlar

---

¹⁰⁸ Turan, a.g.e., s. 440.

dünyanın gözü önünde bir insanlık ayıbı işlediler. Asimilasyon sürecinde yaşananlar akla hayale gelmeyecek derecede idi.

Gerçekte, Bulgaristan toplumunun bir parçası olarak ülke için, ülke insanı için, hayatlarını feda eden Türkler, haksızlığa uğramalarına rağmen baş kaldırmadılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında 11 binin üzerinde Türk, Bulgaristan için savaşarak şehit oldu.¹⁰⁹ Türk kimliğini inandıkları dava uğruna korumaya çalışan Türkler, kimliksiz bir hayat tarzını yok edilme olarak görmektedirler. Kimlik, kişiye ve topluma nitelik kazandıran, öteki konumundan ayıran bir karakter yapısıdır. Kimlik sorunu ise ferdin bir grup içinde kaybolmasına set çeken bir mobilizasyon gücüdür. Kimliğin silinmesi, dışlanması; insanı insan yapan evrensel değerlerden soyutlanması demektir. Sovyet Komünizminin ulusal kimliklerin silinmesine yol açma girişimi ise¹¹⁰ Türkler tarafından bilinmektedir.

Kendilerini hep Bulgaristan toprağının bir parçası olarak gören Türkler “Türkiye, Türklük, Türkçe bizim için vazgeçilmez; ancak bütün yaşadığımız olumsuzluklara rağmen Bulgaristan’ı terk etmemeliyiz, biz buralara aidiz.” demektedirler. Bulgarların Türk varlığı ve İslam dini gerçeğini artık görmeleri gerektiğini ve herkesin kendi kültürel değerleri etrafında Bulgaristan için yaşamaları gerektiğine inanılmaktadır.

1.4. Bulgaristan’da Eğitim ve Yabancılar

Bulgaristan’da yabancı dil ve normal eğitim yapan okullar vardır. Doğu Bloku’nun dağılması ve Batılı ülkelerle işbirliği, İngilizce başta olmak üzere diğer batı Avrupa dillerine olan ilgiyi artırdı. Bu yönde eğitim veren birçok okul açıldı. Türkiyeli bir grup işadammının desteğinde, Bulgar-Türk Demokrasi Vakfı tarafından kurulan bir Türk okulu da 1999 – 2000 eğitim ve öğretim yılında faaliyete geçti. Başkent Sofya’da açılan “Drujba Dil Lisesi”nin Müdürü Özkan Ersoy sınavla öğrenci aldıklarını belirtirken, sınavın ülke genelinde 7. sınıf müfredatına göre yapıldığını anlatmaktadır. Okulda 5 yıllık bir eğitim verilmektedir. İngilizce ve Türkçe dil dersleri de vardır. Fen ve sosyal olmak üzere iki

---

¹⁰⁹ Mümün İsoy ile kişisel görüşme, 17 Ağustos 2009.

¹¹⁰ Orhan Türkdoğan, **Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri**, 1. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2007, s. 53.

alandaki eğitim verilmekte, bazı ana dersler İngilizce olarak okutulmaktadır.¹¹¹ Okul başarılı olduğunu göstermiş olacak ki 2005–2006 yılında Filibe’de de bir şubesi açılmıştır.¹¹²

Yüksek öğretim alanında Bulgaristan’da Avrupa ülkelerinden bazı üniversitelerin şubeleri bulunmaktadır. İngiliz üniversitelerinin bu alanda biraz daha etkili oldukları görülmektedir. Soros desteğiyle Yunanistan ve Makedonya sınırlarına yakın Blagoevgrad şehrinde açılan “American University in Bulgaria” en popüler üniversitelerden biridir. Bulgaristan bazı alanlarda kaliteli eğitim vermektedir. Doğu Bloku ülkelerinin hemen hepsinde kaliteli eğitim veren üniversite ve bölümler vardır. Bunlar belli şehirlerdedir. Ama bütün şehirlerde eğitimin tamamı istenilen kalitede değildir. “American University in Bulgaria” kadrosunun Türkiye Türk’ü öğretim elemanının yanı sıra mütevelli heyetinde de Türkiye Türk’ü olması dikkat çekicidir. Bu üniversitede aralarında Türk Cumhuriyetleri’nin de olduğu Doğu Bloku ülkelerinden birçok öğrenci eğitim almaktadır.

1.5. Bulgaristan Üniversitelerinde Okuyan Türkiyeli Türkler

Doğu Bloku’nun dağılmasıyla Bulgaristan yönünü tekrar batıya çevirdi ve batı ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başladı. Demokratikleşme çabaları, batılı ülkelerin baskısı ile ülkede yavaş da olsa olumlu değişiklikleri zorunlu hale getirdi. Farklı ülkelerle yapılan anlaşmalarla Bulgaristan’da, Avrupa ve Amerikan üniversiteleri açıldı. Rektörlerin yetkilerinin oldukça fazla olduğu Bulgaristan’da öğrenci çokluğunun ve özellikle yabancı öğrencilerin getireceği avantajlar göz önüne alındığında, Türkiye’nin, iyi bir pazar olduğu anlaşıldı. “Büyük Göç” ile Türkiye’ye gelenlerden Bulgaristan doğumlu olanlara, Bulgar vatandaşı gibi üniversitelere kaydolması imkânı verildi. 1990’lı yıllarda Türkiye’de üniversite eğitimi almak amacıyla her yıl yaklaşık bir milyon civarında öğrenci sınava girmektedir. Belli başlı fakültelere 150 bin kişinin ancak girebildiği bu dönemin Türkiye’sinde, bunu değerlendirmek ve yüksek öğrenim görmek isteyen birçok öğrenci adayı Bulgaristan’a gitti.

---

¹¹¹ “Bizi Öğrencilerimize Sorun”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 31, 2000, s. 13.

¹¹² “Özel Drujba okulu Plovdiv’de şube açıyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 5–11 Eylül, 2005, s. 1.

İlk zamanlarda çoğunluğunu çifte vatandaşların oluşturduğu ve az sayıda Türkiye doğumluların olduğu öğrenci adaylarının sayısı, binleri geçerek bugün on bine yaklaştı. Başta Sofya, Filibe, Varna, Razgrad şehirlerinde olmak üzere, binlerce öğrenci istediği fakültelere yazılarak üniversite ve çevresine farklı bir canlılık getirdi, ekonomiye ise oldukça katkı sağladı. Bulgaristan’da T.C. Devletinin elçilik bünyesinde eğitim müşavirliğinin olmaması, Türkiye’den bu ülkeye eğitim amaçlı giden birçok öğrencinin karşılaştığı problemlerin çözülememesine sebep olmaktadır. Din ataşeliğinin bile çok geç kalınarak 2008 yılında açılabilirdi Sofya’da, birçok öğrenci yanlış yönlendirilmelerle mağdur olmuştur. Aslında, Bulgaristan ve diğer Doğu Bloku ülkeleri farklı ülkelerden öğrencilere yabancı değillerdi. Çünkü Doğu Bloku içinde yer alan ülkeler, 1989 yılından önceki dönemde kendi ideolojilerinin doğrultusunda Blok ülkeleri arasında ekonomik, siyasi, kültürel, işbirliğinin yanı sıra eğitim işbirliği ile birçok öğrenci değişimi uygulamıştı. Bu uygulama günümüzde de devam etmektedir. Bunun sonucu olarak Arap ülkelerinden gelip farklı nedenlerle tekrar ülkelerine dönmeyen oldukça fazla bir nüfus Bulgaristan’da yerleşmiş ve Bulgaristan ekonomisinde etkili bir noktaya gelmişlerdir. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki eğitim ilişkilerinin gelişmesi, iki ülke yetkililerinin ortak üniversite projesi üzerinde çalışmalar yapabileceği fikrini de gündeme getirmektedir. Filibe ve Edirne’de yapılması uygun görülen ortak üniversite projesinin, ilerleyen dönemlerde ele alınarak gerçekleşmesi bekleniyor.¹¹³ Eğitim ilişkilerinin ilerlediği bu dönemde Bulgaristan üniversitelerinde okuyan öğrencilerin kurduğu “Türk-Bulgar Öğrenci Derneği”nin etkinlikleri de öğrenciler arasında ilgi görmektedir.

1.6. Gurbetçi Türklerin Tehlikeli Virajı: Bulgaristan

Komünizm döneminde, belirli noktalarda mola vermek zorunda kalan gurbetçilerin, Bulgaristan’da yaşayan Türklerle irtibata geçmemesi için gerekli tedbirler alınmıştı. Bulgar yönetimi uyguladıkları cezalarla bu durumu engellemişlerdi. Sistemin değişmesi ile bu güzergah, gurbetçiler için tehlikeli bir viraj haline geldi.

Türkiye’de yaşayan hemen herkesin Avrupa’ya açılan kapı olarak bildikleri Bulgaristan sınırı, gurbetçilerimizin çok sık kullandıkları geçiş noktasıdır. En kısa yoldan

---

¹¹³ Duygu Güvenç, “Atina’dan sonra Sofya ile de stratejik ittifak”, **Sabah Gazetesi**, 21 Mart 2010, s. 1.

Avrupa'daki yaşadıkları ülkelere gitmek için kullandıkları bu yolun Bulgaristan'dan geçmesi, bu ülkede hemen her gün yaşanan bazı istenmeyen olaylara sahne olmaktadır. Polis kıyafetli ve kar maskeli soyguncular tarafından hedef seçilen Türkler, değerli eşyaları ve paraları alınıp, arabaları da yakıldıktan sonra şanslı iseler yaralı olarak canlarını kurtarabilmektedirler.¹¹⁴ Transit geçiş yapan ve İstanbul'dan Makedonya, Arnavutluk, Romanya gibi ülkelere giden otobüsler de bu otoyollarda polis kıyafetli soyguncular tarafından soyulmaktadır.¹¹⁵ Soygunların başkent Sofya yakınlarında bile olması ve olaya müdahalenin çok geç yapılması dikkat çekmektedir.¹¹⁶ Şimdiki Başbakan'ın Emniyet Genel Müdürü olduğu dönemde otoyollarda sıkı denetimlerin yapıldığını ve soygunculara karşı mücadelenin başlatıldığını söylemesi¹¹⁷ bile bu soygunları durduramamıştır.

Soygunların şebeke işi olması, profesyonelce yapılması ve soygunlara geç müdahale edilmesi olayların emniyet güçleriyle bağlantılı olabileceğini akıllara getirmektedir. Polis arabalarıyla, uzun namlulu silahlar kullanan kişiler, otoyollarda avını bekleyen avcılar gibi dolaşmaktadır. Soyguncuların güvenlik birimleriyle bağlantılı oldukları için asla yakalanmadıkları ve yakalanamayacakları belirtilmektedir.¹¹⁸ Türkiye'nin Burgaz Başkonsolosu Mehmet Koza'nın bile Filibe'den Burgaz'a arabasıyla seyahat ederken üç kişi tarafından saldırıya uğraması, değerli eşyalarının alınarak darp edilmesi buna bir örnektir. Ancak, Türkiye'nin nota vermesi sonucu başkonsolosa saldıran soyguncular yakalanabilmiştir.¹¹⁹

Bu durumu düzeltmek ve gurbetçilerin bazı ihtiyaçlarının giderilmesi için Türk Kızılayı ile Bulgaristan Kızılhaçı ortak bir çalışma içine girmiş ve Bulgaristan sınırları içerisinde yardım noktaları kurmuştur. 24 saat hizmet veren bu noktalarda genel ihtiyaçların yanı sıra, sağlık hizmeti de verilmesi düşünülmektedir.¹²⁰

---

¹¹⁴ "Bulgar mafyasının saldırısına uğrayan Türk gurbetçi konuştu", **Milliyet Gazetesi**, 28 Ekim 2009, s. 12.

¹¹⁵ "Polis kıyafetli kişiler otobüs soydular", **Bulgaria Zaman**, 20-26 Haziran 2000, s. 1.

¹¹⁶ Nahit Doğu, "Bulgaristan'ın Otoyol Gaspcıları", **Kırcaali Haber**, Ağustos 2009, s. 4.

¹¹⁷ "Otobanlarda denetimler başladı", **Bulgaria Zaman**, 11-17 Ocak 2002, s. 4.

¹¹⁸ Nahit Doğu, a.g.h., s. 4.

¹¹⁹ "Saldırıya uğrayan Burgas konsolos'u", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 14-20 Kasım 2000, s. 2.

¹²⁰ Erkan Tunca, "Kızılay'ın Bulgaristan'da gurbetçiye hizmeti", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 26 Temmuz 2010, s. 1.

Tarihe baktığımızda Bulgaristan'ın kurulması ve ardından bölgedeki Bulgar olmayan kesimlere karşı estirilen terör olaylarında güç göstererek haksız kazanç sağlayan Bulgar çetelerini görmekteyiz. Bu çetelerin terör estirdikleri yerlerde, siyasi otoriteden daha kuvvetli ve haklı oldukları kanaati taşınmıştır. Bu eylemlerin amacı günümüzdeki çağdaş terör içinde geçerlidir: tedhiş, korku, cinayetler, toplumu korku hipnozuna sürüklemek ve insanları neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilemeyecek bir duruma sürüklemek amaçlanmaktadır.¹²¹

Geçiş sürecindeki bu soygun ve gasp olayları Bulgaristan yönetiminin dikkatinden elbette kaçmamaktadır. Buna çözüm bulunmaması ise yönetimin acizliğini göstermekte ve soyguncuların rahat davranmasına, haklı görünmelerine, buna meyil edenlerin çoğalmalarına sebep olmaktadır.

AB üyesi olmanın getirdiği bazı yaptırımlar, güvenlik anlayışında bazı değişikliklere neden olmuştur. Birlik üyelerinin zaman zaman uyarısıyla dikkatli davranmaya çalışan Bulgaristan yönetimi, bu konuda tedbirler almaya çalışmaktadır. Buna rağmen, gurbetçilere yapılan saldırılarda, Bulgaristan'daki Türk konsolosluklarına yapılan müracaatlar, Bulgar yetkililere iletilmekte ise de sonuç; “gerekli incelemeler yapılıyor” ibaresinden ileriye gitmemektedir.

1.7. Kaçak Türkler ve Bulgar Mafyası

Türkiye'de 1980 öncesinde ve sonrasında kaçak sigaraların geldiği yer olarak bilinen Bulgaristan, Türk yeraltı dünyasının ünlü isimlerinin de yasadışı yollardan ilk gittikleri ülke olarak bilinmektedir. Mehmet Ali Ağca'nın Papa'yı vurması ve Bulgaristan bağlantısı bilinen bir gerçektir. Birçok işadamı ve ünlü isimler de kaçak olarak Bulgaristan'da görülmektedir. Bu ünlülerden Murat Demirel'in de yurt dışına çıkma yasağı bulunduğu halde 31 Aralık 2004 tarihinde, yılbaşı gecesi, deniz yoluyla Bulgaristan'a kaçak olarak girmesi ve şimdiki Bulgaristan Başbakanının Emniyet Genel Müdürü olduğu

---

¹²¹ Selahittin Özçelik, **Balkanlarda Kimlik Arayışı Ve Bir Bulgar Terör Örgütünün Anatomisi**, İstanbul: İlgı Yayınları, 2006, s. 65.

dönemde yakalanarak bizzat kendisi tarafından Türk yetkililere teslim edilmesi hafızalarımızda tazeliğini korumaktadır.¹²²

Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinden birçok kişinin özellikle, Avrupa ülkelerine kaçak olarak gitmek için geçiş yeri olarak Bulgaristan'ı kullanması da bu düşünceleri desteklemektedir. Kaçak olarak bu ülkeye giren birçok kişi, Bulgaristan güzergâhını para karşılığında kullandıklarını söylemektedir. Filibe şehrinin bu tür kaçakçılıkta bir merkez olduğu; hatta bu şehirde Türkiye tarafından aranan; ancak Bulgaristan makamlarınca rahatlıkla oturum alarak ikamet eden ve lüks bir hayat süren birçok T.C. vatandaşı bulunmaktadır. Türk kökenli birçok kişinin uyuşturucu bağlantıları sebebiyle Bulgaristan hapishanelerinde yattığı da bir gerçektir. Bulgaristan'da uyuşturucuyla ilgili çocuklara ve gençlere yönelik eğitimlerde verilen bilgilerde, bu ticaretin içinde bulunanların çoğunluğunun Türk kökenli olduğu şeklindeki açıklamalar dikkat çekmektedir. Bulgaristan vatandaşları Türklerle ilgili bu şekilde olumsuz düşünürken, Kapıkule sınır kapısında 238 kilo eroin ve eroin yapımında kullanılan 373 kilo asetik asit anhidrit ele geçirilmesi¹²³ gibi haftada bir iki defa okuduğumuz haberler ise bütün bu düşünceleri güçlendirmektedir.

Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş sürecinde yasadışı bağlantılı bazı kişilerin etkili olması, bu ülkede yeraltı dünyasının gücünü göstermektedir. Hatta, yasadışı bağlantısı bulunan Meclis üyelerine de rastlanmaktadır. Bu duruma örnek olarak Don Setzi olarak tanınan "Mafya Babası", eski milletvekili Svetelin Kınçev'e 6 yıl ağır hapis cezası verilmesi gösterilebilir.¹²⁴ Bu yeraltı üyelerinin bağlantılarının güçlü olması, bu tür çete elamanlarına Başbakanın Almanya'dan gelen özel misafirin aracını bile çaldırma cesaretini vermektedir.¹²⁵ Bazı polislerin mafyaya bilgi sattığı¹²⁶ bilinirken Başbakan İvan Kostov, devletin iç gelirin yüzde 60'ının mafyanın denetiminde olduğunu söylemektedir ve bunlara haraç verilmemesi uyarısında bulunmaktadır.¹²⁷ Demokrasi döneminin ilk Cumhurbaşkanı Jelu Jeleu, Bulgaristan'ın geçiş dönemini genel olarak

---

¹²² Erkan Tunca, "Tekneyle Bulgaristan'a geçen Demirel yakalanıp Türkiye'ye iade edildi", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, Ocak 10–16 2005, s. 1–2.

¹²³ "Kapıkule'de kaçakçılara geçit yok", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 29 Ocak–4 Şubat 1997, s. 2.

¹²⁴ "Mafya babasına altı yıl hapis", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15–21 Şubat 2000, s. 2.

¹²⁵ "Araba hırsızları başkanın keyfini kaçırdı", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 20–26 Ağustos 1997, s. 1.

¹²⁶ "Poliste köstebek avı", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 25 Haziran–1 Temmuz 1997, s. 2.

¹²⁷ "Başbakan Kostov: Mafyaya haraç vermeyin, devlete verginizi verin", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2 – 8 Temmuz 1997, s. 1.

başarılı bulduğunu ifade ederken mafyanın etkisine dikkat çekmektedir. 1988 yılında yazdığı bir makaleye atıfta bulunarak bugün aynı makaleye “Mutraların (Mafya Babalarının) Büyük Zamanı” diye başlık atacağını söylemektedir.¹²⁸

1.8. Terör Örgütü PKK'nın Bulgaristan'daki Varlığı

Batılı araştırmacılar Türkiye üzerinde her zaman etnik çalışmalar yapmakta ve bunları belirli zamanlarda gündeme getirmektedirler. Türkiye'deki Müslüman olmayanların dışında, İslamî mezhepleri, Türk boylarını bile ayrı bir etnik köken gibi göstermektedirler. Bu araştırmacılar tarafından Türkiye'deki birçok olay büyütülerek yansıtılmakta, Türklerin soykırım yaptığı ve birçok etnik azınlığı asimile etmeye çalıştığı iddia edilmektedir. Batılı devletler en küçük bir olayı bile bahane ederek ve belirli sürelerle, aynı anda ve farklı ülkelerde, Türkiye aleyhinde propagandalar yapmaktadırlar. Bunun için Türkiye'ye karşı politikalarında açık ya da gizli terör örgütlerine destek vermek de vardır. AP milletvekili olan Fransız Jose Bove ülkesindeki PKK kamplarının Fransız polisi tarafından bulunduğunu söylemektedir.¹²⁹

Bulgaristan doğal olarak sınırları içerisinde bulunan Türk azınlığa yönelik izlediği siyaseti, Türkiye'ye karşı kullanmak zorunda olabilir. Bunun için Türkiye'nin iç siyasetini dikkatlice izlemektedir. Buna karşı bazı tedbirler alması kendi açısından gereklidir diye düşünülebilir. Türkiye'de 1980 öncesi yaşanan siyasi olayların 12 Eylül Askeri Hareketi ile durması ve ilerleyen zamanda Asala terör örgütünün estirdiği şiddetin yerini PKK'ya bırakması, Türkiye'nin komşularının da farklı bir siyaset izlemesine yol açmıştır. Bulgaristan'ın uluslararası ses getirmesi için Türkiye'deki Kürtlere dikkat çekmek amacıyla bazı PKK yanlılarına destek verdiği dile getirilmektedir.

Doğu Bloku dağılmadan önce, Arap ülkelerinden gelip Bulgaristan'a yerleşen bazı Kürt kökenli kişiler bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu Suriye ve Irak vatandaşıdır. Bu Kürtlerin Sofya'da, Stambuliski Caddesi üzerinde kurdukları bir dernek ile bazı faaliyetlerde buldukları bilinmektedir. Bulgaristan hükümeti gerek Kürt kökenli, gerekse Ermeni kökenli olanların Türkiye aleyhine yapmak istedikleri gösterilere izin

¹²⁸ Beynur Süleyman, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 16–22 Kasım 2009, s. 5.

¹²⁹ Ahmet Böken (Yayın Yönetmeni), **23.00 Haberleri**, Ankara: TRT Türk, 13 Mart 2010.

vermemektedir. Türkiye ile Bulgaristan arasında 1989 sonrası bu ülkenin demokratikleşme süreci ile iyi ilişkiler geliştirildiği ve bunun olumlu etkileri görülmektedir. Bulgaristan’da PKK kamplarının olduğu şeklinde duyumların asılsız olduğu Bulgaristan İçişleri Bakanlığı tarafından belirtilmekte ve bunlara bir desteğin söz konusu olmadığı açıklanmaktadır.¹³⁰ Ancak söylentilerin ve alınan bilgi kaynaklarının ciddiyeti sebebiyle T.C. Başbakanı Bülent Ecevit’in Bulgaristan’daki PKK faaliyetlerinin durdurulmasını istemesi de¹³¹ Bulgaristan’da böyle bir faaliyetin olduğuna işaret etmektedir.

Bulgar-Kürt Dostluk Komitesi (BKDK) tarafından düzenlenen ve dernek temsilcilerinin de katıldığı bir eylemde, Bulgaristan’da yaşayan yaklaşık 100 Kürt kökenlinin yaptıkları protesto yürüyüşünde ellerinde terörist örgüt lideri Öcalan’ın resmini taşımaları dikkat çekmiştir. BKDK temsilcileri protesto yürüyüşünün PKK ile ilgisi olmadığını savunsalar da¹³² Bulgaristan’daki Kürt Derneği’nin PKK’nın paravan bir örgütü olduğu belirtilmektedir.¹³³ Bu gelişmelere baktığımızda Bulgaristan’ın bazı Kürt kökenli veya PKK yanlısı kişilere destek verdiği algınabilir; ancak Bulgaristan bu kişilere açık bir şekilde destek vermediği gibi, çok serbest hareket etmelerine de göz yummamaktadır.

Kaçak olarak veya değişik amaçla batılı ülkelere ve Bulgaristan’a gelenler olmaktadır. Batılı devletler, göç olgusunu, uyuşturucu ticareti, insan ticareti, uluslararası suçlar ve terörizm kategorisinde göstererek, göç ve “ötekiler” korkusunu pekiştirme yönünde hareket etmektedirler. Göçün güvenlik meselesi haline gelmesi, 11 Eylül’den bu yana hayati önem taşıyan bir konudur.¹³⁴ Ortadoğu kökenlilere karşı 11 Eylül saldırısı sonrası birçok ülkede olduğu gibi, Bulgaristan’da da tedbir alınarak ülkedeki birçok kişinin sınır dışı edildiği belirtilmektedir.

---

¹³⁰ “İçişleri bakanlığı: Bizde PKK kampları yok”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 25 Haziran-1Temmuz 1997, s. 2.

¹³¹ Şevket Koral, “Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yeni dönem”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1-7 Şubat 2002, s. 1.

¹³² “Bulgaristan komşularına karşı eylem düzenlenen toprak haline gelmemeli”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 22-28 Mart 2002, s. 1.

¹³³ Melik Duvaklı, “Kürtler Sofya’da yürüdü”, **Zaman Gazetesi**, 23 Mayıs 2010, s. 4.

¹³⁴ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, a.g.e., s. 157.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE EĞİTİM VE KÜLTÜREL HAYAT

2.1. Bulgaristan'da Türklerin Eğitimi ve Türkçe

Osmanlı döneminde Balkanlarda hâkim unsur Türk ve Müslüman idi. Bu yüzden Türk dilinin etkisi bölgede konuşulan bütün dillerde görülmektedir. Osmanlı'nın çekilmesi ve Türklerin devamlı göç etmeleri sonucunda bölgedeki nüfus ve nüfuz değişiklikleri Türkler aleyhine gelişti. Zaman içerisinde hâkim unsurlar da Sırp, Hırvat, Bulgar vs. oldu. Türkçe, bu durumdan olumsuz etkilendi. Buna rağmen Balkanlarda Türkçenin etkisini silmek ve bölgedeki dillere geçen Türkçe kelimeleri yok saymak veya atmak nerdeyse imkânsızdır. Bulgar Tarihçi Aleksandır Dimitrov “Balkanlarda coğrafi kelimelerin nerdeyse tamamı Türkçedir. Slavca bir kelime bulamazsınız.” diyerek bu etkiye işaret etmektedir.¹³⁵ Bulgarcada günlük konuşmaların yanı sıra edebi dilde de 10 bini aşkın Türkçe kelime olduğunu Bulgar ve Türk araştırmacılar söylemektedir.¹³⁶ Bulgar soyadlarında da Türkçe kökenli kelimeler oldukça fazladır.¹³⁷

Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olmasından sonra burada yaşayan Türkler, her dönem kendilerini baskı altında hissettiler. Yönetimlerin değişmesi, azınlıkları umutlandırırsa da sonuçlar istenilen ölçüde değişmedi. Türklerin eğitim hayatı da Bulgar yöneticiler tarafından hep istismar edilmeye çalışıldı. Türkler arasına sokulan nifaklar, ilerleyen dönemlerde yaşanan zulümler ve göçler eğitim hayatını hep olumsuz etkiledi. Bu etkilenmeler sadece Türklerin eğitimi ve Türkçe alanında değil, Türklerin genel hayatını ilgilendiren ve köklerine bağlılığı ifade eden örf, âdet, gelenek, kültür, din ve ekonomi ile siyasi yaşantılarını da derinden etkiledi. Bulgar yönetimi sadece Türklere değil, diğer etnik

¹³⁵ Aleksandır Dimitrov ile kişisel görüşme, 17 Haziran 2000.

¹³⁶ Kadriye Cesur, “Çağdaş Bulgar Şiirinde Türkçe Unsurlar”, *Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi*, 13, (1997), s. 27-28.

¹³⁷ Bu konu ile ilgili bk. Turhan Rasiev, *Bulgarski Familni İmena ot Turski, Arabski i Persijski Proizhod*, Varna: Knigoizdatelectvo Zograf, (t.y.).

kökenlere de baskı uyguladı. 1965 yılında Pirin Bölgesi'ndeki tüm Makedonyalı uyruklar Bulgar olarak tescil edildi ve Makedon dilinin öğretilmesi kararname ile yasaklandı. Ülkenin yüzde 10 nüfusuna sahip olan Türk azınlığa da baskı uygulandı ve zulüm yapıldı. 1970'lerin başında Türkçe öğretimi yasaklandı. 1974 yılında Sofya Üniversitesinin Türkçe Bölümü kapatıldı. Türklerin polis teşkilatı ve orduya girmesi yasaklandı. Türk isimleri değiştirildi.¹³⁸

Balkan savaşları sonunda 29 Eylül 1913 tarihinde yapılan barış antlaşması ile “Müftülüklere Müteallik Mukavelename” imzalanmıştı. Buna göre müftüler Türk azınlık okullarını teftiş edebilecekler, yeni okullar açabileceklerdi. Bulgar hükümeti de giderleri kendisince karşılanmak üzere ilk ve ortaokul açmayı taahhüt etti. Eğitim dili Türkçe olacak, Bulgarca öğrenimi ise zorunlu olacaktı. Bulgar Çiftçi İdaresi (1919–23) döneminde Türkler az da olsa bir rahatlama geçirdi. Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti tarafından azınlık haklarının güvence altına alınmasıyla Bulgaristan 27 Kasım 1919 tarihinde “Neuilly Barış Antlaşması”nı imzaladı. Bu antlaşmanın ilgili maddelerine göre Türklerin hakları daha açık bir hale getirildi. Kendi masraflarını karşılamak suretiyle okul ve diğer eğitim kurumlarını açma, denetleme, yönetme ve kendi dillerini kullanma hakları teminat altına alındı. Bulgarcadan farklı dil konuşulan ve nüfusun yoğunlukla Türk olduğu yerlerde ilkokullarda kendi dillerinde eğitim kolaylığı sağlandı.¹³⁹ Antlaşmaya göre Bulgar vatandaşları yasa önünde eşitti. Mahkemede bile ulusal dil kullanılabilirdi.¹⁴⁰ Devlet desteğiyle bazı yeni okullar açıldı, kısmen de olsa bütçeden bir tahsisat ayrıldı. Antlaşma, Bulgaristan Türklerinin eğitim isteklerine katkıda bulunmuştur.¹⁴¹ Demokratik Birliği İktidarı (1923–31) döneminde Türklerin haklarında kısıtlamalar oldu. Bu dönemde Türkiye’de Latin alfabesine geçilmesi üzerine Türk azınlık da Latin alfabesine geçme kararı aldı. Milli Blok Hükümeti (1931–34) döneminde de Türklere baskılar devam etti. Askeri darbe sonucu hükümetin yerine geçen Bulgar Diktatörlük İdaresi (1934–44) döneminde baskılar daha da arttı. Türk okullarından mezun olanların denklik problemi

---

¹³⁸ Grieve a.g.m., s. 10.

¹³⁹ Terzioğlu a.g.e., s. 227–230.

¹⁴⁰ Giles de Poix, “Bulgaristan’daki Müslüman-Türk Azınlıklar Sorunu Üzerine”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (77–84), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 78.

¹⁴¹ Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türklerinin Eğitim Davası”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 10, (1996), s. 10–11.

ortaya çıktı. Türkçe ders saatleri azaltıldı. Eğitim tekrar eski alfabeye döndü ise de Türkiye'nin girişimiyle Latin alfabesine geri dönüldü.¹⁴²

2.1.1. Komünizm Döneminde Türkçe Üzerine Oynanan Oyunlar

Bu dönemde, Türklerin dili, dini, gelenekleri ve yaşantıları üzerine çeşitli oyunlar oynandığı görülmektedir. Bulgaristan'da konuşulan Türkçeye komünizm döneminde düzenli bir şekilde Bulgarca kelimeler sokulmuştur. Türkçe gazetelerde ilk başlarda az görülen Bulgarca yazılar devamlı artmıştır. 1949 ve 1950 yıllarındaki göçün sonrasında Türklerin eğitim sistemine yönelik reformlar hızlandırılmıştır.

Türlere yönelik eğitimci ihtiyacını karşılamak amacıyla Eski Zağra, Kırcaali, Razgrad ve Sofya'da Türk Pedagoji okulları açıldı.¹⁴³ Rusçuk'ta Türk Kız Lisesi eğitime başladı. Şumnu'daki Nüvvab Medresesi de liseye çevrildi. 1952–1953 ders yılında Sofya Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü açıldı. Tarih, Fizik-Matematik Fakülteleri'nde Türk grupları oluşturuldu ve her yıl otuzar öğrencinin kabul edilmesi kararlaştırıldı. Daha da ileri gidilerek kültürel işbirliği çerçevesinde Sovyet Azerbaycan'ı yüksek okullarına da Türk gençleri gönderildi. Böylece Türkiye'nin Bulgar Türkleri üzerindeki etkisi kısmen azaltılacaktı. 1958 yılında Bulgaristan'da 1.156 tane Türk İlkokulu ve Rüştüyesi vardı. Buralarda 105 bin Türk çocuğu okuyordu. Bu durum Komünist Parti yöneticilerinin dikkatinden kaçmadı ve asimile süreci başlatıldı. Parti, 12 yıldır Türklere ve öteki azınlıklara verdiği hakları birer birer ellerinden almaya başladı. Bulgaristan Türklerinin edebiyat, sanat ve kültürü önce sınırlandırıldı sonra da tamamen ortadan kaldırılmak istendi. İlk olarak, 1958–1959 ders yılında Türk Pedagoji okulları ve liseleri kapatıldı. Türkçe dersleri önce kısıtlandı sonra da tamamen kaldırıldı. Hemen ardından Türkçe kullanılması da yasaklandı.¹⁴⁴ Değişik yerleşim bölgelerinde yayımlanan Türkçe gazeteler kapatıldı. 1959–60 ders yılında bütün okullarda Bulgarca öğretime geçildi. Türk çocuklarına birinci sınıftan yedinci sınıfa kadar zorunlu ek Türk Dili dersleri konuldu. Böylece birinci sınıfta haftada dört saat, ikinci sınıfta beş saat, üçüncü ve yedinci

¹⁴² Terzioğlu a.g.e., s. 227-230.

¹⁴³ İbrahim Tatarlı, **İnsan, Ulus ve Azınlıklar Hakları, Onların Yurtiçi ve Uluslararası Hukuksal Düzeni ve Bulgaristan'da Uygulanmalarının Sorunları**, Sofya: Viktoriya Drug, 2009, s. 234.

¹⁴⁴ İbrahim Tatarlı, **Bulgaristan'da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Ana Sorunları. Türk Varlığı.**, Sofya: 2003, s. 61-62.

sınıflarda dörder saat Türkçe dersi okutulmaya başlandı. Parti yöneticileri Türk bölgelerinde daha önceden ayarladıkları bazı Türk eğitimci yandaşları vasıtasıyla Türkçenin okullardan kaldırılmasını söylemişler, parti görevlileri ise bu öğretmenleri sözde azarlayarak Türkçenin daha çok okutulması gerektiğini vurgulamışlardır. Çelişkili bir durum ortaya çıkaran yönetim velilere yabancı dilin faydasını anlatarak Rusça, İngilizce öğrenmenin faydalarını belirtmiş ve Türkçenin zaten evlerde konuşulduğunu ve öğrenildiğini vurgulayarak halkın ikiye bölünmesini sağlamıştır. Parti doğrultusunda yayın yapan “Yeni Işık” gazetesine mektuplar gönderilerek görüşlerinin yazılmaları istenmiştir. Gazete ise sadece Türkçenin kaldırılmasını isteyen mektupları yayınlamıştır. 1970’lerde ise veliler Türkçe öğrenilmesini istemiyor gerekçesiyle, Türkçe dersi tamamen kaldırıldı. Bulgaristan Türklerinin eğitim sistemi, Osmanlı’da başlayıp Türkiye Cumhuriyeti dönemi paralelinde bir gelişme seyretmektedir. Türklerde okuryazar oranı Birinci Dünya Savaşına kadar yüzde 6 iken uluslararası antlaşmalar çerçevesinde ilerleyen yıllarda bu oran artış gösterdi. 1946 yılında Türk okullarının devletleştirilmesi ile okul ve öğrenci sayısı fazlaştı. 1989 göçünde Türkiye’ye gitmek zorunda kalan eğitilmiş kesim yüzünden bugün Bulgaristan’da Türkçe öğretmeni sıkıntısı yaşanmaktadır. Türk dili dersi zorunlu değil seçmeli olarak okutulmaktadır.¹⁴⁵

Türkler, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar, dillerini konuşmaya ve korumaya devam ettiler. Hatta bunların büyük bir çoğunluğu Türkçeden başka bir dil bilmiyordu. Bu durum yapılan zulüm, işkence ve asimilasyon çalışmalarına rağmen günümüze kadar devam etmiştir. Kırsal kesimde yaşayanların Bulgarca bilgileri çok azdır. Eğitim sayesinde okulda öğrendikleri Bulgar dilini günlük hayatta kullanmayanlar onu unutmaktadır. Eğitim, iş hayatı ve diğer sebeplerle büyük şehirlere gidenler Bulgarca ihtiyacı hissetmektedir.

2.1.2. Demokrasi Döneminde Türkçe Eğitimi ile İlgili Problemler Bitti mi?

Demokrasiyle birlikte Türkler, dillerini de eğitim amaçlı olarak kullanmak istediklerini söylemeye başladılar. HÖH sayesinde 1990’lı yıllarda Türkçe okutulması meselesi uzun tartışmalardan sonra ve ancak seçmeli ders olarak Meclis’ten geçti. İlerleyen

¹⁴⁵ Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türklerinin Eğitiminde Türkiye ve Azerbaycan’ın Rolü”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 38, (2009), s. 7–11 ve İsmail Cambazov ile kişisel görüşme, 6 Ağustos 2009.

yıllarda HÖH Meclis'e soktuğu milletvekilleri ile Türkçenin mecburi ders olarak okutulmasını istedi. Önceki dönemde sosyalist iktidarın girişimleri engellediğini söyleyen milletvekilleri, demokratik güçler iktidarında isteklerinin gerçekleşeceğini umdular.¹⁴⁶ Sonuç yine olumsuz oldu. Komünizm baskısından kurtulmanın verdiği heyecan ile demokratikleşme sürecinin başlarında 100 bine yakın öğrenci Türkçe okumak istedi. Sıkı çalışmalar yapıldı ve eğitim için Türkiye'den de destek verildi. Fakat bir müddet sonra Türk velilerinden "Türkçe istemiyoruz!" sesleri yükseldi. Yani komünizm dönemindeki taktik yine işlemeye başladı. Türkçe, evlerde öğreniliyor anlayışı sürekli gündemde tutuldu.¹⁴⁷

Türk televizyonlarının uydu alıcıları sayesinde Türkler tarafından seyredilmesi Türkiye'de konuşulan Türkçenin Bulgaristan'daki Türklerin, özellikle çocuk ve genç yaştakilerin, öğrenmesi açısından etkili olduğu görülmektedir. Bu da "televizyonlar Türkçe öğretmenliği yapıyor" anlayışını desteklemektedir.¹⁴⁸ Bunun eski dönemden tek farkı bugün yabancı dil için Rusça yerine İngilizce tercih ediliyor olmasıdır. Böylece bugün Türkçe okumak isteyenler 20 binlere kadar düştü.

Bugün Türkçeyi en iyi konuşanlar arasında Çingenele gösterilebiliriz. Özellikle son 20 yıl içerisindeki gelişmeler ve uydu alıcıları sayesinde Türk televizyonlarını izleyen ve yaşadıkları mahallelerde Türkçeden başka dil kullanmayan bu insanlar, dinledikleri Türkçe müzik ve izledikleri Türk televizyonlarının da etkisiyle Türkiye Türkçesini aksansız konuşabilmektedirler. Diğer bölgelerdeki Türklerin yeni nesli de uydu yayınları sayesinde Türkiye Türkçesini aksansız konuşmaktadır. Bu durum, çocukları hiç Bulgarca bilmeyen ailelerin çoğalmasına sebep olmaktadır. Böylece çocuk Bulgarca ile ilk olarak okulda tanışmaktadır. Ancak televizyon yayınlarının eğitici ve öğretici olması, bölgeye yönelik yayınların artırılması gerektiğine de dikkat çekilmektedir. Olumsuz birçok yayının yeni yetişen neslin ahlâkî değerlerini bozduğu belirtilmektedir.¹⁴⁹ Türk televizyonlarında en çok

---

¹⁴⁶ "Türkçe dersinin mecburi olması isteniyor", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 21 – 27 Mayıs 1997, s. 2.

¹⁴⁷ İbrahim Yalınov, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim Düzeni-2", **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 17, (1998), s. 7–9 ve İsmail Cambazov ile kişisel görüşme, 6 Ağustos 2009.

¹⁴⁸ Tsvetana Georgieva, "The Motivation of Bulgarian Turks to Migration" **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey**, (45–75), Antonina Zhelyazkova (Ed.), Sofia: İmir, 1998, s. 66.

¹⁴⁹ "Televizyon yayınlarının Türkçe'ye etkileri", **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 27, (1999), s.27–28 ve Sabri Alagöz ile kişisel görüşme, 15 Ağustos 2009.

izlenen programların başında izdivaç programlarının geldiği ve telefonlarla bu programlara katılanların olduğu da özellikle belirtilmektedir.

Türkçeyi bilmeyen, konuştukları dilin Osmanlıcanın daha çok kullanıldığı bir Bulgarca olan Pomakların yaşadıkları köylerde de uydu alıcıları ile Türk televizyonları izlenmektedir. İslam dinini en iyi yaşayamaya çalışanların Pomaklar olduğu Bulgaristan'da, Rodop bölgesinin bu dindar kesimi, gençlerini Sofya'daki Yüksek İslam Enstitüsüne göndererek dini alanda yüksek tahsil yaptırmaktadır. Türkçenin gerekli olduğu enstitüde öğretim elemanlarından İsmail Çauşev yazdığı bir kitap ile Pomakların daha kolay Türkçe öğrenmesini amaçlamış ve bu konuda da başarılı olmuştur. Türkçe öğrenenlere yönelik yazılan bu kitapta, Bulgarca ile Türkçedeki ortak kelimelere ağırlık verilerek Türk dilinin öğrenilmesi kolaylaştırılmıştır.¹⁵⁰

Bulgaristan'da Türkçe eğitimiyle ilgili başlıca iki istekle karşılaşmaktayız:

1. Tüm masrafları devletin üzerine alması koşuluyla eski dönemdeki gibi özel Türk okullarına dönlün. Öğretim Türkçe olsun. Bulgar dili de zorunlu ders olarak okutulsun.
2. Eğitim bugünkü şekliyle devam etsin, Türk dili zorunlu ders olarak okutulsun.

Birincisi olduğu takdirde Türkler Bulgarca öğrenemeyecek ve devlet dairelerinde çalışmaları zorlaşacaktır. Şehirlerde iş yapmak isteyen Türkler hangi Bulgarca ile iş yapacak ve üniversite tahsilini gerçekleştirecektir. Zaten Bulgarca yeterli olmayan Türkler, büyük şehirlerden uzakta yaşamış, merkeze yabancı kalmış ve ikinci sınıf olmanın verdiği ezikliği hep hissetmişlerdir. Devletin resmi dilini bilmeyenler kendilerini nasıl kabul ettireceklerdir? İkincisi olduğu takdirde anadilini öğrenmek isteyen birisi için 4 saatin yeterli olup olmadığı tartışma konusudur. Bulgaristan, BM "Uluslararası Azınlık Hakları Antlaşması"nı imzalayarak Avrupa ile bütünleşme yolunda önemli adımlar atmaktadır. Antlaşma ile ülkedeki Türkler ve diğer etnik gruplar kendi kültürlerini yaşatma, dinlerinin gereğini yerine getirme ve dillerini rahatça kullanabilme konusunda devletin garantisi altına alınmış oldular.¹⁵¹ Bu ortamda, AB'nin azınlık haklarına verdiği önemden yararlanılabilir. Zorunlu Türkçe derslerine ilave olarak Bulgaristan Türkleri Edebiyatı, Bulgaristan Türkleri Tarihi Türkçe olarak okutulabilir ve din dersinin

¹⁵⁰ İsmail Çauşev ile kişisel görüşme, 15 Ağustos 2009 ve Ayrıca bk. İsmail A. Çauşev, **Kendi Kendine Türkçe**, Sofya: Brother, 2005.

¹⁵¹ "Bulgaristan azınlık haklarını tanıdı", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15-21 Ekim 1997, s. 2.

Müslümanlara Türkçe okutulması sağlanmalıdır. Yeni okullar açmak yerine var olan okullardan azami derecede faydalanılması gerekir düşüncesi de ağır basmaktadır.

1991 Bulgaristan Anayasası'nın 36. Maddesi'nin 2. Fıkrası Türklere Türkçe eğitim hakkı veriyor. Fakat aynı zamanda anayasada Bulgarca öğrenme zorunluluğu da vardır. 1991 yılındaki yasanın 1994 ve 1996 yıllarında yapılan eklemelerinde de Türklere anadil hakkı verilmektedir.¹⁵² Ayrıca herkesin etnik kültürünü geliştirme hakkı da vardır. Anayasa'da belirtilen bir nokta da azınlık kavramı yerine ana dili Bulgarca olmayanlar ifadesidir. Bu anayasaya göre Bulgar okulları üç kategoridedir:

- Belediye okulları: 1 ile 8. sınıflar arası
- Devlet okulları: Lise, lise ve dengi okullar ve yüksek öğretim.
- Özel okullar.

1994'e kadar Türkçe öğretimi sadece belediye okullarında 3 ile 8. sınıflar arasında veriliyordu. Ancak 5 Eylül 1994 yılındaki Bakanlar Kurulu kararına göre ana dili öğrenmek için istek beyanında bulunulması gerekmektedir. Türkçe, belediye okullarında seçmeli olarak haftada 4 saat okutulabilmektedir. Bu karara göre, en az 12 öğrencinin ana dilini okuma isteğinde bulunması gerekmektedir. Türkçe öğretmeni varsa ders verilir. Serbest seçmeli ders hakkı ana dilinde kullanılırsa yabancı dil dersi seçilemez. Bulgarca ek ders seçilmesi durumunda Türkçe dersi göremez. Diplomada ana dili dersi ve başarısı yazılmamaktadır. 1999 tarihli bir kanun ile 1-12. sınıf arasında ana dili zorunlu seçmeli ders olmuştur.¹⁵³ Türkçenin seçmeli ders olarak okutulması, velilerin Türkçe öğrenimine karşı ilgisiz ve ders kitaplarının eski olması, öğretmenlerin büyük kısmının "89 göçü"yle Türkiye'ye gitmeleri Türkçe eğitimini olumsuz yönden etkilemektedir. Türkçe ile ilgili olumlu ya da olumsuz bütün gelişmelere rağmen Bulgaristan Milli Radyosu'nda çalışanların Türkçe yayınlardaki hataları¹⁵⁴ ise eğitim ve dilin önemini gözler önüne sermekte ve dilin ilmî bir şekilde öğrenilmesini gerektirmektedir.

---

¹⁵² Süzan Çakır, "Türkçe'nin Anadil veya Yabancı Dil Olarak Eğitilmesi", *Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 7, (2001) s. 5-6. Ayrıca Bulgaristan Anayasası için bkz. <http://www.parliament.bg/en/const>

¹⁵³ Terzioğlu a.g.e., s. 232-234.

¹⁵⁴ Osman Aziz, "Sofya Radyosu Türkçe Yayınlarından Dil İncileri", *Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 22, (2004), s. 26.

Nitekim, başmüftülük tarafından 2008 yılında üç ayların başlamasıyla Sofya’da bulunan Banyabaşı Cami’inde sohbet etmesi kendisine teklif edilen İsmail Cambazov, sohbetlerini Bulgarca yaptığını ve bunun daha etkili olduğunu belirtmektedir. Sohbeti Türkçe bilmeyen Pomakların yanı sıra Arapların da gelmesi Bulgarcanın daha etkili olduğunu göstermektedir.

Kırcaali’de üniversite bünyesindeki Türkçe bölümünün kapanması ile şu anda Bulgaristan’da biri Sofya diğeri Şumen olmak üzere iki Türkoloji bölümü bulunmaktadır. Ülke genelinde Türkçe seçmeli ders olarak 4 saat okutulmaktadır. Kitapların yetersiz ve eski olduğu yetkililer tarafından da ifade edilmektedir. Türkçe ayrıca YİE, imam-hatipler ve Drujba okulu ile Sofya’da yalnızca bir lisede okutulmaktadır.¹⁵⁵ HÖH’ün Türkçe konusunda başarısız olduğu aydınlar tarafından ifade edilmekte ve uydu yayınlarıyla seyredilen televizyonlardan ilmî seviyede Türkçenin öğrenilmeyeceği ısrarla vurgulanmaktadır.

2.2. Bulgaristan Türklerinin Dini Hayatı

Osmanlı, fethettiği topraklara hep yatırım yapmış ve kolonizatör dervişleri ile Anadolu’dan giden alperenler bu topraklarda yüzyıllarca dürüstlüğü, inancı, ahlaki lisan-ı hal ile anlatmıştır. Balkanlar da şüphesiz bu şanslı beldelerden biriydi. Sayısız devlet adamı, asker ve âlimin yetiştiği bu bereketli toprakların, Osmanlı’nın çekilmesiyle, manevi dünyası çoraklaşmaya başlamış ve verimi düşmüştür. Böylece, bu topraklarda Türklere ve İslam’a düşman kesimler yetiştirilmeye başlandı. Osmanlı’dan geriye kalanlar da düşmanca tavır ve saldırganlıklarla yerlerinden-yurtlarından edildiler. İşkence, zulüm, eziyet, çile dolu geçen yıllar kesintisiz bir şekilde Türkiye’ye göçü zorunlu kıldı. Sistemli bir şekilde göçe zorlananların aileleri parçalanmış ve parçalanmaya devam etmektedir. Kardeşler, evlatlar, amcalar, dayılar, teyzeler, halalar hep bir parçasını bırakarak anavatan bildikleri Türkiye’ye gitmek zorunda kaldılar. Balkanlarda, Osmanlının fetihleriyle bu bölgeye gelen ve İslamiyet’i anlatan öncü Türkler sayesinde, bölge, Osmanlının samimi ve dürüst yönetimine geçmiş ve asırlarca huzur içinde yetişen nesiller ortaya çıkmıştır. Bulgaristan’ın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte, Bulgarlar topraklarında çoğunluğu elde edebilmek için Türk unsurunu devamlı ve sürekli olarak göçe

---

¹⁵⁵ Rıdvan Memed ile kişisel görüşme, 17 Ağustos 2009.

ve asimilasyona zorlamıştır. Yönetimin defalarca değiştiği Bulgaristan'da her gelen yönetimi bir umut olarak gören Türkler her seferinde hayal kırıklığı yaşamış, inançları ve kimlikleri yok edilmeye çalışılmıştır. Bulgarlaştırma amacına giden yolda her şeyi mübah görenler, Bulgar nüfusunu ve nüfuzunu artırmak için Türklere çile dolu yıllar yaşatmış ve yaşatmaya devam etmektedirler.

2.2.1. Osmanlının Bıraktığı Miras

Türklerin asırlarca kaldığı bu bölgede, onca tahribe rağmen bugün hâlâ ayakta kalan eserleriyle bölgeye yaptığı hizmetlerin varlığı inkâr edilememektedir. Bu da Osmanlı Devleti'nin gittiği bölgeye huzur, refah ve barış götürdüğünün açık göstergelerindedir. Dünyaca ünlü Mimar Sinan'ın yaptığı eserler bölgede hayranlıkla izlenmektedir. Eserlerinin birçoğunun yurt dışında olduğu ve günümüze 370 tanesinin gelebildiği, 110 eserinin ise yok edildiği belirlenen Mimar Sinan'ın eserlerinin en çok bulunduğu ülkelerin başında Bulgaristan gelmektedir. Sofya'da yapılan bir sergide Bulgaristan'da Sofya Banyabaşı Camii'nin dışında, Sveti Sedmoçislenitsi Kilisesi olarak bilinen Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Svilengrad'daki ünlü Mustafa Cisri Paşa Köprüsü'nün de onun eseri olduğu bilinmektedir.¹⁵⁶ 15. yüzyıldan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Bulgaristan'da 2356 cami ve mescit yapılmıştır.¹⁵⁷

Diğer Balkan ülkelerinden olduğu gibi Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Bulgaristan'dan da Türklerin birçoğu Türkiye'ye göç etti. Geride kalan ve topraklarını terk etmeyenler ise, kendi kültürlerini, inançlarını yaşamak ve korumak için asırlardır bütün olumsuzluklara rağmen direnmektedirler. Ancak Hâkim unsur olan Bulgarların uyguladıkları siyaset Türklere çile dolu yıllar yaşattı. Türklerin hayatı zulüm, işkence ve sürgünlerle geçti. En basit bir dinî ritüelini bile yapmaktan men edildiler. Mesela çocuklarını sünnet ettirenlere de sünneti yapanlara da hapis cezaları verildi. Türkler, Bulgaristan'daki her yeni yönetimle birlikte inançlarını daha rahat yaşamak için umutlandılarsa da sonuç hep hüsrarla bitti. Osmanlı döneminde yapılan eserlerin nerdeyse tamamı ya yıkıldı ya da tahrip edilerek harabeye döndürüldü. Bir kısmı ise tamamen ortadan kaldırıldı. "1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi"nin yedinci maddesinde ise

¹⁵⁶ "Bulgaristan'da Mimar Sinan sergisi", **Zaman Gazetesi**, 10 Mart 2010, s. 13.

¹⁵⁷ Hüseyin Memişoğlu, **Bulgaristan'da Türk Kültürü**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995, s. 50.

bina, cami, mescit gibi ibadet yerlerinin dikkatle korunacağı ve mecbur kalınmadıkça yıkılmayacağı; istimlâk edilmesi mutlaka gerekli ise Bulgar hükümeti tarafından tazminat ödeneceği; verilen parayla da diğer kurumların tamiri ve yeni binalar yapılması öngörülüyordu.¹⁵⁸ Fakat görülen o ki verilen sözler yazı üzerinde kalmaktaydı.

2.2.2. Dinsizleştirme Faaliyetleri

Demokrasi öncesi dönemde Bulgaristan Türkleri zor günler geçirmiştir. Bu dönemde dinî faaliyetler baskı ve takip altına alınmış, camiler tahrip edilmiş, erkek çocukların sünnet edilmeleri yasaklanmış ve Türkçe konuşanlara para cezası kesilmiştir.¹⁵⁹ Osmanlı'dan sonra her geçen gün dinî hayatın zorlaştığı Bulgaristan'da, komünist yönetimin çıkardığı zorluklar sebebiyle Türkler, haber ve iletişim alanında da sıkıntılı idiler. Türkler ancak komünist yönetimin kendilerine yönelik çıkarttığı gazete ve dergilerin verdiği haberlerle yetindiler. Bu haberler yönetimin çıkardığı “Yeni Işık” (Nova Svetlina) gazetesinin Türkçe yayınlarıyla Türk azınlığa ulaştı ve etkili de oldu. Yayınlarda Türklerin inanç ve düşünce sistemiyle ilgili haberlere yer verildiyse de çarpıtılan düşüncelerle aslında İslam'a yönelik saldırılar yapıldı.

“Yeni Işık” gazetesinin temel görevlerinden birisi de okuyucularını ateist ruhta terbiye ederek, onları en gerici, en mürteci din olan İslam dininin etkisinden (!) kurtarmaktı. Bunun için gazete 47 yıllık yayın hayatında “ateistik terbiye” meselesini hiç gündeminden çıkarmadı.¹⁶⁰

Komünizmin uyguladığı dinsizlik politikası sadece Bulgaristan'a özgü değildi, bütün Doğu Bloku ülkelerinde de benzer propagandalar yapılmaktaydı. Yaşanılanlar ciltler dolusu kitaplara konu oldu, bu konuyla ilgili film ve dizi filmler çekildi.

“Yeni Işık” gazetesinin İslâm dinine karşı propagandası 40 yıldan fazla sürekli ve sistemli bir şekilde devam etti. Bu 40 yılı aşkın süre zarfında gazetenin altı defa adı değişti. Sekiz baş redaktör görev yaptı. Fakat İslam aleyhindeki tutumun değişmediği görüldü.

---

¹⁵⁸ Kamil, a.g.e., s. 19.

¹⁵⁹ Grieve a.g.m., s. 11.

¹⁶⁰ Cambazov, a.g.y.a.

Okuyucuların dini inançları aleyhinde çıkan ve rasgele seçilmiş farklı tarihlerdeki yazılara göz atıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır.¹⁶¹

1972 yılından bazı başlıklar:

1. Dindarlarla kişisel çalışmalar
2. İslâm dininin kadına karşı münasebeti
3. İnsanların manevî hayatında dinsel tasavvurları koruyan faktörler
4. Emekçilerin ateist terbiyesi için elverişli etkenler

1980 yılından bazı başlıklar:

1. Dinsel ayinler sağlık için zararlıdır.
2. Bilim din ile bağdaşmaz
3. Ateizm alanına katkı
4. İnsan nasıl doğar – belli dinsel hislerle mi, yoksa hayır mı? – Üç profesörün katılımı ile yapılan yuvarlak masa oturumu
5. Günlük yaşamdaki dinî kalıntıların bertaraf edilmesine dair
6. Bilimsel ateist dünya görüşünün oluşturulması

1984 yılından bazı başlıklar:

1. Ateizm – sosyalist manevî kültürün gerekli bir vasfıdır
2. Orucun aslı ve zararları
3. Dinî muhafazakârlığa karşı çetin savaş
4. İslâm dini ve milliyetçilik
5. Kurban bayramının aslı ve zararları

Dünyadaki komünizm rüzgârının kesilmeye başladığı ve son anlarını yaşadığı dönemlerde zulüm, işkence, sürgün ve asimilasyon faaliyetleri şiddetini daha da artırmıştır. Yönetimin kendi lehinde kullandığı Türklerin bir kısmı, inandıkları sistemin faaliyetlerinde etkin rol üstlenmekteydiler. Bazıları da mecbur kalarak yapılan zulümlerde görev almak zorunda kaldılar.

Kapıkule Sınır Kapısı'ndan Bulgaristan'a geçince ilk büyük yerleşim birimlerinden olan Hasköy'e (Haskovo) bağlı Harmanlı'nın köylerinden birisinde ilkokul öğretmeni olarak görev yapan bir eğitimcinin öğrencilerine ateist terbiye vermek için uyguladığı, zaman zaman Türkiye'deki ataeistlerin de kullandığı, bir yöntem şöyle anlatılmaktadır:¹⁶²

Ateist terbiye meselesini biz hepten kökünden çözümledik. Şöyle bir pedagojik yöntem uyguladık. Çocuklara derste sordum. Siz Allah'a inanıyor musunuz? Sonuç karışık çıktı. Kimisi inanıyor, kimisi inanmıyordu. İnanmayanların sayısı Bulgarlar arasında daha fazla idi. İnananlara: “Allah'tan bonbon şekeri isteyiniz” dedim. “Allah'ım bize bonbon şekeri ver” diye haykırttum. Tabii, gökten bonbon şekeri yağmadı. İnanmayanlara da “Todor Jivkov yoldaştan bonbon şekeri isteyin” dedim. Onlar da birkaç defa bağırıldılar: “Todor Jivkov yoldaş bize bonbon şekeri gönder”. Biraz sonra okulun hademesi sınıfa girdi. Üstünde Lüben Karavelov Okulu IV. A sınıfı öğrencilerine yazılı bir paket getirdi. Açtık,

¹⁶¹ Cambazov, a.g.y.a.

¹⁶² Cambazov, a.g.y.a.

bir kutu bonbon şekeri. Todor Jivkov yoldaş ateist öğrencilere göndermiş. Bu yöntemi birkaç kez tekrar ettik. Sınıfta Allah'a inanan kalmadı.

2.2.3. Asimilasyon Faaliyetleri ve İnançların Bozulması

Bulgaristan'da, sürgünlerle Türk aydınlarının her defasında Türkiye'ye gitmek zorunda kalması, bu bereketli toprakların çoraklaşmasına sebep olmuş, Bulgar yöneticilerinin İslam dinini unutturma çabalarına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. "Bir on yıl daha komünizm kalsa idi muhtemelen Müslümanlık adına sadece isimlerimiz kalırdı, onu da zaten değiştiriyorlardı." diyen 30 yaşındaki Yüksek İslam öğrencisi Ahmet, birçok Türk gibi inşaat işlerinde çalışıyor. Yaşantılarının İslami olmadığını; ancak komünizme karşı mücadelenin Türkleri canlı ve inançlı tuttuğunu, dini yaşamasalar da, bilmeseler de, öğrenemeseler de, İslam'a sarılmaları gerektiğini düşündüklerini anlatmaktadır.¹⁶³ 1989 yılındaki zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen ve Marmara Üniversitesi'nde öğretim elemanı olan Fehim Çoşan ise babasının imam olduğunu ve mesleğini yaparken insanların dinden uzaklaştığını gördüğünü, kendisinin de daha iyi hizmet ederim düşüncesiyle öğretmenliğe geçtiğini söylerken, dinini kaybedenlerin etnik kimliklerini de kaybetmeye başladıklarını ifade etmektedir.¹⁶⁴ "Şu eller komünizme ve ateizme çok hizmet etti, Allah beni affetsin, bundan sonra ne olursa olsun dinime hizmet edeceğim, çok yanlışlar yaptım." diyen gazeteci İsmail Cambazov ise bugün Başmüftülük bünyesinde görev yapmaktadır.¹⁶⁵ Tanıştığımız bazı kişiler de domuz eti yediklerini rahatlıkla ifade etmekten çekinmiyorlardı. Öz eleştiri yapanlar da vardı: "Bizimkiler domuz etini yer ve yemeyiz derler."¹⁶⁶ Yüksek İslam mezunu ve kendisinin Alevi olduğunu belirten Kemaleddin isimli bir başka Bulgaristan Türkü de ikram edildiğinde domuz eti yiyebileceğini ancak bunun kendisinin inandığı Alevilik düşüncesindeki hoşgörü anlayışından kaynaklandığını belirtmektedir.

Geçmişte Türklere karşı sistemli olarak yürütüldüğü düşünülen stratejik, psikolojik ve politik parçalama yöntemlerinin demokrasi döneminde de aynı maksatla uygulandığı görülmektedir. Bulgaristan'daki Müslümanlar bilinçli bir şekilde İslamî referans olarak

¹⁶³ Ahmet Mollahasan ile kişisel görüşme, 16 ağustos 2009.

¹⁶⁴ Fehim Çoşan ile kişisel görüşme, 29 Temmuz 2009.

¹⁶⁵ İsmail Cambazov ile kişisel görüşme, 15 Ağustos 2009.

¹⁶⁶ Rıdvan Memed ile kişisel görüşme, 17 ağustos 2009.

Türk kaynaklarından uzaklaştırılmakta, Arap ve İran kaynaklarına yönlendirilmektedir. Ancak Bulgaristan yönetimi ABD'deki 11 Eylül saldırısından sonra daha önce hoş gördüğü Türk olmayan bu unsurların faaliyetlerini sınırlandırma ihtiyacı duymuştur.

Bugün ekonomik kazancın getireceği rahatlık ve sosyal statü, din ve dilin önüne geçmiş ve aileler çocuklarının Türkçe yerine İngilizce, din yerine de bilgisayar öğrenmesini tercih eder hale gelmiştir. Günümüzde imam-hatip okulları, ilk açıldığı günlerdekinin aksine, öğrenci bulmakta zorlanmakta, hatta kapanma noktasına gelmektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen, komünist rejimden demokrasiye geçen Bulgaristan'da, İslam, tekrar canlanmaya ve filiz vermeye başlamıştır. Bulgaristan'daki cami cemaati gün geçtikçe çoğalmakta ve gençleşmektedir.¹⁶⁷

Bulgaristan Türklerinin bugünkü dini hayatlarını olumlu ya da olumsuz etkileyen sebepleri daha iyi anlamamız için son asırdaki, özellikle komünizm dönemindeki, gelişmeleri bilmemiz gerekir. Bulgaristan'daki dinî otoritelerin belirlenmesi, din adamlarının yetiştirilmesi ve devletin dine verdiği değer, İslam dininin bu ülkedeki gelişmesini hiç kuşkusuz olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Sosyal yaşantının Bulgarlardan çok farklı olmadığı Türklerde gündelik hayatın bütün alanlarında hâkim unsur olan Bulgarların etkisi görülmektedir. Türk gençleri Bulgarlara özenmektedir. Zaten, köylere kadar ulaşan, gençlerin ve yaşlıların ayrı ayrı oturduğu kızlı erkekli kafeteryalar Bulgar hayat tarzına özenen, onlar gibi davranan Türk gençleri ile doludur.

İslam tarihinde Türklerin ve Türk tarihinde de İslam'ın önemi yadsınmaz bir gerçektir. Türkler İslam ile iç içedir. Osmanlı Türkleri kendilerini İslam ile özdeşleştirmiş ve diğer halklardan daha fazla kimliklerini İslam ile yoğurmuştur.¹⁶⁸ Batı'da Müslüman olanlar için Türk oldu denilmesi de bunun bir göstergesidir. Türklerin inançlarının ellerinden alınması ile zayıflayacağını düşünen düşmanları, tarih boyunca dinî duyguları yok etmek için çalışmışlar ve yer yer de başarılı olmuşlardır. Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasıyla Bulgarlar, topraklarında Bulgar ırkının ve

¹⁶⁷ Şevket Koral, "Gençlere sahip çıkalım", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 14–20 Kasım 2000, s. 3.

¹⁶⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. (Çev. Boğaç Babür Turna), III. Edisyon, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2008, s. 20.

inancının hâkim olması için çalışmış, bunda Batı'nın ve Slavların desteği ile nispeten başarılı olmuştur. Türklerin Bulgaristan'dan göçü, ülkedeki Türk nüfusunun azalması, Bulgar nüfusunun da çoğalmasına sebep olmuştur. Bulgarların ülkede akıl almaz Bulgarlaştırma faaliyetleri ile kalan nüfus üzerinde yaptıkları asimilasyon çalışmaları da günümüze kadar gelmiş ve hâlen devam etmektedir.

2.2.4. Müslüman Ülkelerin Ekonomik Yaptırımları: İslamî Öğretime Mecburi Dönüş

İnanç özgürlüğünün olmadığı, dinin yaşanmadığı dönemde baskılar sadece Müslümanlara değil, Hristiyanlara da yapıldı. Bu dönemde papazların da birçoğunun ateist olduğu ve kiliselerin de cami gibi boş kaldıkları bilinmektedir. Dini mabetlerin yıkıldığı ya da değiştirilerek farklı amaçlarla kullanıldığı Bulgaristan'da, Komünizm döneminde Müslüman ülkelerle olan ilişkilere temkinli yaklaşıldı ve dengeli bir politika oluşturulmaya çalışıldı.

Müslümanlara Hristiyan isimleri almaları için baskı yapılıyordu. Doktorlar, mühendisler öldürülüyor veya tutuklanıyordu.¹⁶⁹ Baskı, zulüm, işkence, isim değiştirme, sürgüne gönderme ve ölümler sıradanlaşmıştı. Türk kimliğinin yok edilmesi için son hamle olan isimler de değiştirilmeye başlandı. Bazı Arap ülkeleri ve Müslüman ülkelere gelen tepkiler, Bulgaristan'ı yeni önlemler almaya sevk etti. Ekonomik ilişkilerin sıfırlandığı bu ülkelere hoş görünmek için, din adamları yetiştirilmesi amacıyla bir kurs açılmasına karar verildi. Gerçekte ateist olan hocaların denetiminde açılan kurslarda bazı dersler ve dinî bilgiler verildi.

1986 yılında Dışişleri Bakanı Birinci Yardımcısı, Dinler Komitesi Başkanı Diplomat Lobomir Popov, Arap devletleri ile olan ilişkilerin düzeltilmesi için bazı tedbirler almaları gerektiğini belirterek bu amaçla Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kurs açma kararı aldığını açıklar. 1986 yılında bir imam kursu açılır. Kursun asıl maksadının isim değiştirmelerin bir etnik köken meselesi olduğunu, dinin ise başka olduğunu anlatmaktır. "Bulgaristan'da Türk yok, Müslüman var." düşüncesini zihinlere

¹⁶⁹ Dr. Javid Iqbal, "İkili anlaşmalar ışığında, Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığı sorunu", **Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (25-34), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 28.

işlemektir. İmam kursuna okutman olarak tayin edilen İsmail Cambazov'dan istenilen, kursiyerlere İslamiyet'in "biraz" öğretilmesi idi. Onların Müslüman yapılması değildi. Hristiyan kiliselerinde 3750 papaz vardı. İçlerinden belki biri (o da şüpheli) Allah'a inanıyor olabilirdi. Geri kalanın hepsi ateist idi. Bulgaristan'daki imamların da aynı şekilde yetiştirilmeleri istendi.¹⁷⁰ 15 Ekim 1986–15 Nisan 1987 tarihleri arasında birçoğu Bulgaristan'ın değişik yerlerinden zorla getirilen 30 kadar imam ve imam adayına ders verildi.¹⁷¹

Kurs, amacına kısa zamanda ulaştı ve yetiştirilen hocalar atandıkları yerlerde görevlerini yapmaya başladılar ama tepkiyle karşılandılar. Kursiyerlerden Sergey Mladenov Zlatev (Tefik Sadıkov) Şumen'e müftü atanır atanmaz cuma günü Şerif Paşa Camii'nde verdiği hutbeyi Bulgarca yaptı. Bulgaristan'da Türk olmadığını Müslüman olduğunu bundan sonra vaaz ve hutbelerin Bulgarca yapılacağını söyleyince cemaatten sert bir tepki gördü. Hutbesini bitirmeden camiye terk etmek zorunda kaldı.¹⁷²

Zaten, yetiştirilen kursiyerlerin çoğu zorla toplanmış ve getirilmişti. Rodoplardan gelenlerin bazılarının dinî bilgileri vardı. Büyüklerinden öğrendikleri bilgiler nesilden nesile aktarılmıştı. Rodopların coğrafi özelliğinden bölge halkı inançlarını az da olsa yaşamaya devam etmişti. Diğerlerinde ise dinî bilgi hiç yoktu. Yaşantının bir Bulgardan farksız olduğu dönemlerden geçen Türkler, gerçekte sadece isimleri ile Türk idi. Din, sadece anılarda, hikâyelerde ve kırsal kesimde yaşayan bazı yaşlıların, yeni nesle tuhaf gelen, hareketlerinde vardı. Dinsizleştirme ve geçmişi unutturma siyaseti sistemin pürüzsüzce işleyen bir yönüydü.

Ateist eğitimlerce yetiştirilen kursiyerlere son derece imtiyazlı davranıldı. Güzel bir binada ve konforlu bir ortamda verilen kurslara yabancı misafirler de zaman zaman iştirak ettiler. Misafirler kursun görünen tarafı ile tatmin edildi. Ancak, işin gerçek yüzü başka idi. Kursiyerlerin kaldıkları odalardaki yatakların altı içki şişeleri ile doluydu. Yakın olan yılbaşını kutlamak için hazırlık yapmışlar ve Noel ağacını İslamiyet'i öğrendikleri binanın salonunun ortasına dikmişlerdi. Kurs hocalarının bazılarının uyarmasıyla kursiyerlere nasihatler verildi. Kursa İran, Suriye, Cezayir, Lübnan, Kuzey Yemen, Libya,

¹⁷⁰ İsmail Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, Blagoevgrad: Davutoğlu Yayınları, 2005, s. 15.

¹⁷¹ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 17.

¹⁷² Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 21.

Irak, Fas gibi Müslüman ülkelerin büyükelçileri geldi ve bazı derslere katıldılar. Her şeye rağmen bu kurslar sayesinde Bulgaristan Müslümanları, dini, gücü yettiğince anlatmaya çalışan beş on tane imam ve müftü kazandı.¹⁷³

2.2.5. Demokrasinin Gelişiyle Dinî Kurumsallaşma ve İslamî Okullar

23 Mayıs 1919 tarihinde Çar tarafından onaylanan “Bulgar Müslümanları Dini Teşkilatı Yönetmeliği çerçevesinde 1922 yılında Şumnu Nüvvap Okulu (Medresetün Nüvvap) açıldı. Okul başmüftülüğe bağlıydı. Ortaokuldan sonra ‘tali’ kısım 5 yıl ‘ali’ kısım 8 yıl olmak üzere Türkçe eğitim verilecekti. Nüvvab Okulu 1947 yılında kapatıldı. 1991 yılında demokrasi ile birlikte Yarı Yüksek İslam Enstitüsü açılarak Müslümanların ihtiyaçları olan din adamlarının yetiştirilmesi sağlanacaktır.¹⁷⁴

Dinin yasaklandığı komünizm döneminden demokrasiye geçiş sürecine gelindi. İmam-hatiplerin ve Yüksek İslam Enstitüsü’nün açıldığı bu süreçte Bulgaristan Türklerinin dinî yaşantısında olumlu değişiklikler meydana geldi. İnanç sahibi Bulgarlar da demokrasi sayesinde rahatlamışlardı. 10 Kasım 1989 günü insanlar yarım asırdır dinin afyon olduğu fikrinin işlenmesinin aksine özgürlüğün verdiği serbestlikle kendilerini cami, kilise gibi mabetlere atarak dualar ettiler. Bu durum kısa bir süre devam etti. Yıllarca yasaklanan ve kendilerine din adına hiçbir şey verilmeyen halk, teknolojinin getirdiği imkânların da katkısı ile Batılı ülkelerin yaşantılarına ve düşüncelerine kapıldı. Yüz binlerin zorla Türkiye’ye göç ettirildiği Bulgaristan’dan Batılı ülkelere de göçler oldu. Türklerin yanı sıra Bulgarlardan da on binlerce kişi Batılı ülkelere gitti. Gerçi Batılı ülkelere de dinî yaşantı komünizmden farklı değildi. Ekonomik kalkınmanın getirdiği zenginlik ve refah, toplumun genç nesillerini uyuşturucu ve alkol batağına sürüklemişti. Bulgarlar adına değil ama Türkler adına bu durumun düzeltilmesi için bir şans olan ve anavatan olarak bilinen Türkiye Cumhuriyeti vardı. Türkiye’ye gelenlerden birçoğu standart hayatın verdiği dinî eğitimi ailelerinden alırken dinî bilgileri ileri seviyede öğrenmek isteyenler ise orta öğretim ya da üniversitede mesleki alanda gerekli eğitimi alabilmekteydiler.

¹⁷³ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 23.

¹⁷⁴ İzzet Mehmedov, “Yüksek İslam Enstitüsü açıldı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1–7 Nisan 1998, s.2

Bulgaristan Türkleri bu aşamaya gelmeden önce ülkedeki dinî kurumlar, okullar ve din adamlarının yetiştirilme tarzları gerçek anlamda dinden uzak kişilere emanet edilmişti. Aslında bu durum genel itibariyle Doğu Bloku ülkelerinin tamamında böyleydi. Kafkaslar ve Ortaasya Türk Cumhuriyetlerinde de komünist sistemin özel olarak yetiştirdikleri ve din ile ilgisi olmayan kişiler din adına yetkili kılınmıştı. Bu, Doğu Bloku'nun (komünizmin) hâkim olduğu coğrafyalarda dinin ve dindarların yok edilme politikasının bir parçasıydı.

Bulgaristan, demokrasiye geçerken amacından saptırılmış da olsa bazı dinî kurumlara sahipti. Demokrasi döneminin ilk başmüftüsü aynı zamanda komünizmin son başmüftüsü olan Nedim Gencev idi. Başmüftü Nedim Gencev demokrasi sonrası Bulgaristan Müslümanlarının kimliklerinin oluşmasına katkıda bulunmuş ve dinî kurumların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

2.2.5.1. Bulgaristan Başmüftülüğü

Günümüzde finansman açısından zorlanan Bulgaristan Başmüftülüğü Osmanlı döneminde hem Osmanlı'dan hem de Bulgaristan'dan maddi destek alıyordu. Hilafetin kaldırılmasıyla Türkiye tarafından yapılan yardımlarda azalma görülmüştür. Daha sonraları komünizm döneminde bile imamların maaşları devlet tarafından karşılanmıştı. Demokrasiye geçişle birlikte para yardımı cüzi miktarlara inmiştir. Vakıf mallarının komünist rejim zamanında adeta yok edildiği ülkede günümüzde mevcut olan vakıf mallarının müftülüklere devredilmesi de çeşitli formalitelerle geciktirilmektedir.¹⁷⁵

Bulgaristan Müslümanları adına en yüksek makam olan Bulgaristan Başmüftülüğü, inançlarının gereğini yerine getirerek yaşamak isteyenlerin sorunlarını çözmekte, dinî alanlarda hizmet vermekte, diğer Müslüman ülkelerle irtibatta bulunarak görüş alışverişinde bulunmaktadır. Demokrasiye geçişle birlikte Müslümanların dinî ihtiyaçları önem kazanırken yetişmiş eleman olmaması en büyük sıkıntı olarak ortaya çıktı. Halkın ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanan başmüftülük, başmüftü Nedim Gencev'in karizmatik kişiliği ve pratik çözümleri sayesinde bazı kazanımlar elde etti. Komünist yönetim tarafından keşfedilen ve sisteme hizmet etmek için yetiştirilen Nedim Gencev

---

¹⁷⁵ İsmail Cambazov, "Bulgaristan Tarihinde Başmüftülüğün Statüsü", *Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi*, 3, (1995), s. 8-10.

tarihin hoş bir cilvesi olarak İslam Enstitüsü ve İmam-Hatiplerin açılmasına öncülük eden kişi oldu.

Başta Türkiye olmak üzere diğer Müslüman ülkelerle irtibata geçen başmüftülük, İslamî organizasyonlardan büyük yardımlar aldı. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının desteklerini gördü. Türkiye Cumhuriyetinin Sofya Konsolosluğu bünyesinde dinî ataşelik olmaması, bu ülkedeki Türklerin problemlerinin çözülmesini zorlaştırdı. Bu eksiklik demokrasiye geçişten 2008 yılına kadar devam etti. 2008 yılının Şubat ayında açılan dinî ataşelik ile başmüftülük arasındaki karşılıklı görüşmeler işlerin daha kolay ve yapıcı bir hale gelmesini sağladı.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının katkısıyla, demokrasiye geçişle birlikte ve Sofya'daki dinî ataşeliğin kurulması ile Bulgaristan Başmüftülüğü'nde bir sistem oluşturulmaya başlandı. Önceki dönemlerde tamamen yönetimin güdümünde, sözde seçimle gelen kişilerce yürütülen kurum, değişmeye başladı.

Şimdiye kadar bir envanterin, iç tüzüğün, çalışma düzeninin olmadığı kurum, anlatılan tecrübelerle, başmüftülük nezdinde arşiv oluşturma, gelir ve giderlerin tek elde toplanması ve vakıf mallarının sayımı gibi konularda önemli çalışmalar yaptı. Böylece çıkar sahibi bazı kişilerin komünist dönemde ve demokrasi döneminin ilk yıllarında sağladıkları menfaatler gün yüzüne çıktı. Artık gelirlerin merkezde tek elde bir havuzda toplanması ve dağıtılması, gelir kayıtlarının tutulması başmüftülük makamının daha etkili ve kontrollü çalışmasını sağlamaktadır. Bu durum, gelirleri kendi menfaatlerine göre kullanan bazı bölgeleri rahatsız etmiş ve bir müddet daha etmeye de devam edecektir.

Asırların verdiği Türk devlet geleneği ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Bulgaristan Türklerine verdiği stratejik destekle gerçek anlamda kurumsallaşan bir başmüftülüğün temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Dünyadaki Müslüman sayısı ve Müslüman ülkeler göz önüne alındığında teknoloji ile küçülen dünyada ekonominin verdiği güç, ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde daha da etkili olmaktadır. Bulgaristan'daki Müslümanların en üst kurumu olarak başmüftülük makamının ilişkileri sadece Türkiye ile sınırlı değildir. Diğer Müslüman ülkelerle olan

ilişkilerde de başmüftülük ön plana çıkmaktadır. Komünist rejim sırasında Müslüman ülkelerle olan ilişkilerde rejim, bu makamı istediği gibi kullanmıştır. Din ve diyanetle ilgisi olmayan birçok kişi dinî makamlara getirilerek toplumun dinden uzaklaştırılması sağlanmıştır.

Başmüftülük kurumunun oluşması Osmanlı dönemine kadar gitmektedir. Rusya ile 1878’de San Stefano’da yapılan antlaşmada ülke topraklarında bulunan Müslümanların haklarının korunacağı belirtilmiştir. 1878’de Berlin’de imzalanan antlaşmada ise azınlık hakları daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Antlaşmanın 5. maddesi aynı din ve mezhepten olanlara kendi dinî teşkilatlarını kurma hakkı verirken dinî liderleriyle ilişki içinde olma imkânı da sunmaktadır. Yani bu antlaşma neticesinde Bulgaristan Müslümanları dinî teşkilatlanmalarını kurabilecek ve İstanbul’daki Şeyhülislam ile de irtibatla olabileceklerdi. Bu antlaşma başmüftülüğün kurulma tarihi olarak kabul edilebilir. Ancak ilk başmüftünün kim ve ne zaman olduğu konusunda bir netlik yoktur. Osmanlı döneminde Türkçe çıkan “İttifak” gazetesinin 19 Şubat 1897 tarihli bir haberinde halkın şikâyetlerini merkez müftüsü Hafız Bilal Efendi’ye iletmeleri istenmektedir. Bulgaristan’ın 1908’de bağımsız olup krallık olmasına kadar geçen 30 yıllık dönemde Müslümanlar dinî açıdan Şeyhülislam’a bağlı idiler.¹⁷⁶

“1909 İstanbul Protokolü” ile birlikte aynı gün imzalanan bir sözleşme ile Müslümanların temsilcisi durumundaki müftülüklerin durumu ele alınıyordu. Sözleşmenin 1. maddesine göre başmüftü Sofya’da bulunacak ve Bulgaristan’daki müftüler arasından seçilecektir. Başmüftü iki hükümet arasında aracı durumunda olacaktı. Bu antlaşmada müftülüklerin seçimi detaylı olarak ele alınıyordu.¹⁷⁷

1909 yılında yapılan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasındaki bir protokol ile Sofya’da bir başmüftülük kuruldu. Buna göre başmüftü Bulgaristan’daki ve sancaktaki müftüler tarafından 5 yıl süre ile seçilecek ancak İstanbul’daki Şeyhülislam’ın onayı gerekecekti. 29 Eylül 1913 yılındaki Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında yapılan ve diploması tarihine “Müftüler Antlaşması” olarak geçen antlaşmada önceliklere göre yeni eklemeler yapıldı. Bu durumda başmüftünün, müftülerin, müftü vekillerinin ve dairelerdeki

¹⁷⁶ İsmail Cambazov, “Bulgaristan’da Başmüftülük Sorunu”, *Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi*, 1, (1995), s. 20–23.

¹⁷⁷ Kamil a.g.e., s. 19.

çalışan memur ve hizmetlilerin maaşları Bulgaristan yönetimi tarafından verilecekti. İlerleyen dönemlerde yapılan bazı ekleme ve düzenlemelerle müftüler dışişleri tarafından atanmaya başlanmıştır. Komünizm dönemine gelindiğinde ise sözde din ve vicdan hürriyeti vardır ve din devletten ayrılır. Ayrı dinden topluluklar kendi hukuki ve finansman meselelerini kendileri düzenleyebilir. Hatta bu durum 4 Aralık 1947’de özel bir yasa ile düzenlenmiştir. Atama ile gelen ve azil ile giden müftüler, 1951 yılında Dinler Yasası’ndaki 5. maddeye eklenen yeni tüzükle cami kurulları tarafından seçilecek, onlar da başmüftüyü seçecektir. Fakat komünizm döneminde seçimle işbaşına gelmek sadece sözde kaldı. Parti istediğini müftü seçti.¹⁷⁸ Demokrasiye geçişle birlikte ilk defa, nispeten de olsa hür bir irade ile müftü seçimi yapıldı. 1992 ve 1995 yıllarında kabul edilen tüzüklerle müftüler Bölge İslam Konferansları tarafından, başmüftünün de Ülke İslam Konferansı tarafından seçilme kuralını getirdi. Ancak müftülerin eskiden encümenlikler tarafından seçiliyor olması da küçük bir değişiklikle Başmüftü’nün teklifiyle encümenlerin onaylanması sonucunda belirlenmektedir.

Bulgaristan Başmüftülüğüne bağlı müftülüklerin sayısı zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Bulgar devletinin kurulmasından İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde, bölge, sancak, kaza müftülükleriyle müftü vekillikleri görev yapmaktaydı. Balkan savaşlarından önce 15 müftülük, 20 müftü vekilliği vardı. İkinci Dünya Savaşı öncesi bazı vekilliklere müftülük statüsü tanınarak sayı önce 25’e çıktı, savaş döneminde ise 40 oldu. Komünizm döneminde müftülük sayısı kısıtlandı ve 1959’da Sofya, Filibe, Kırçali, Aytos, Şumnu, Razgrad ve Dobriç olmak üzere 7’ye indirildi. Demokratikleşme ile birlikte müftülük sayısı önce 12 sonra da 19 Nisan 2008 tarihindeki olağanüstü İslam Konferansı kararlarıyla 16’ya çıkarıldı.¹⁷⁹

Kesin olmamakla birlikte, Bulgaristan’da günümüze kadar görev yapan başmüftülerden isimleri tespit edilebilenlerin görev yılları ve makama gelme şekilleri aşağıda verilmiştir:¹⁸⁰

Bilal Efendi atama ile 1895-1905
Hocazade Mehmet Muhiddin seçim ile 1910-1915

¹⁷⁸ Cambazov, “Bulgaristan’da Başmüftülük Sorunu”, s. 20–23.

¹⁷⁹ Vedat Ahmed (ed.), **Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü Faaliyet Bülteni 2008**, Sofya: 2009, s. 4–5.

¹⁸⁰ İsmail Cambazov, “Bulgaristan Tarihinde Başmüftüler”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 2, (1995), s. 7–10 ve Beynur Süleyman ile kişisel görüşme, 10 Aralık 2010.

Hacı Ömer Lütfi atama ile 1915
Hacı Emin Zarifi atama ile 1915
Salih Saib atama ile 1915
Hafız Ahmet Cumali atama ile 1915
Saadettin Filibeli atama ile 1915
Süleyman Faik seçim ile 1919-1928
Hüseyn Hüsnü atama ile 1928-1936
Abdullah Sıdkı atama ile 1936-1945
Süleyman Ömer atama ile 1945-1947
Akif Osman atama ile 1947- 1965
Hasan Adem atama ile 1965- 1982
Mehmet Topçu atama ile 1982-1988
Nedim Gencev atama ile 1988- 1992
Fikri Salih Seçim ile 1992-1995
Hacı Basri Mahmut seçim ile 1995
Nedim Gencev atama 1995
Mustafa Aliş Hacı seçim ile 1997
Selim Mehmet seçim ile 2000
Fikri Salih seçim ile 2004
Mustafa Aliş Hacı seçim ile 2005
Mustafa Aliş Hacı seçim ile 2008
Mustafa Aliş Hacı seçim ile 2009
Nedim Gencev atama 2009 sonu
Mustafa Aliş Hacı seçim ile Şubat 2011

Başmüftülerin komünizm döneminde her ne kadar seçimle gelmiş görünüyorsa da komünist partisi tarafından atandıkları bilinmektedir.

Nedim Gencev, demokrasi döneminde birkaç defa mahkeme kararları ile başmüftülük makamına getirildi. Son olarak mahkeme kararı ile 2009 yılı sonunda tekrar Bulgaristan Müslümanlarının başına getirildi. Olaylı bir şekilde devam eden bu durum ülke genelinde müftülerin, imamların ve halkın tepkisiyle karşılandı. Gencev'in Bulgaristan Devleti Yönetimi tarafından yeniden atanması akıllara "Müslümanların iki başlı olmaları mı istenmektedir?" sorusunu akıllara getirmektedir. Nedim Gencev daha önceki yönetimlerle olan ilişkileri sebebiyle devletten destek almaktadır. Bu durum komünizm döneminden beri böyledir. Gencev yanına komünistleri ve ateistleri toplayarak destek ve güç almaktadır.¹⁸¹ Halkın tepkisi Bulgaristan Başmüftülüğü'ndeki belirsizliğin giderilmesini hızlandırdı. Daha sonra Şubat 2011'de yapılan seçimle Mustafa Hacı Aliş tekrar başmüftü seçildi. Son seçime TDİ Başkan Yardımcısının, bazı Müslüman ülke temsilcilerinin, IRCICA Başkanı ile ABD'nin Sofya Büyükelçisi'nin de gelmesi ve Bulgaristan'ın Cumhurbaşkanı ile Başbakanının mesajları, seçimin demokratik yapıldığına verilen bir destek olarak yorumlanmaktadır. Bu duruma karşı Nedim Gencev ise kendi

---

¹⁸¹ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 44.

seçtiği müftülerin en kısa zamanda göreve geleceklerine inandığını belirterek seçimi kabullenmeme ısrarını devam ettirmiştir ancak Bulgaristan İstinaf mahkemesi aldığı kararla bu karışıklığı sonlandırmış ve Mustafa Hacı Aliş'in başmüftülüğünü onaylamıştır. Böylece demokrasi döneminde seçilmiş müftülerin yerine mahkeme kararlarıyla defalarca gelen Nedim Gencev tartışması bitirilmiştir.

Başmüftülüğün bir arşivinin olmaması veya bunun bilinçli olarak önceki dönemlerde tutulmaması bugünkü birçok probleme de zemin hazırlamıştır. Demokrasi ile Müslümanların kendi seçtikleri yöneticiler Türkiye ve diğer Müslüman ülkelerin tecrübelerinden de faydalanmaya başladılar.

2.2.5.1.1. Komünizmin Son, Demokrasinin İlk Başmüftüsü: Nedim Gencev

Doğu Bloku'nun dağılmaya başladığı 1989 yılında komunizm döneminin son müftüsü olan nedim Gencev, demokrasiye geçişle birlikte bu dönemin de ilk başmüftüsü olarak Bulgaristan Türklerinin tarihine geçmiştir. Nedim Gencev, bugüne kadar eleştirilerin hep odak noktasında olmuştur. Ancak İmam-hatiplerin ve Yüksek İslam Enstitüsünün kurulmasında en etkili kişidir. İlerleyen dönemlerde başmüftülüğün seçimle el değiştirmesinden sonra karşıt görüşlü bir siyaset izleyen ve hep muhalefette kalan Nedim Gencev, 2009 yılı sonunda başmüftülük seçimlerini mahkemeye taşıyarak yeniden seçimlere gidilmesini de sağlamıştır. Güçlü bağlantıları ile başmüftülük emrinde çalışanların maaş problemlerini bile çözeceğini iddia ederek seçimlere giren Nedim Gencev, başmüftülük makamını elde edemeden, yenilgiye uğramıştır. Nedim Gencev'in vaatleri arasında imamlara 200 Amerikan doları maaş verileceği olmasına rağmen yeniden yapılan seçimde yine de başarılı olamamıştır.

Başmüftü olarak Yarı Yüksek İslam Enstitüsünü açan Nedim Gencev, Şumen'de emniyette çalışmış, geçmişte yaptıklarına pişman olduğunu, İslama ve Türklüğe hizmet etmek isteyen bir kişi olarak geçmişine sünger çektiğini söylemekteydi. Köyündeki hocalardan öğrenip ezberlediği bir kaç sure ile Kırcalı'de iki yıl bölge müftülüğü yapmış olan Gencev. başlangıçta samimi görünüyordu. Dinî tahsili yoktu ama komunistler cebine hukuk diploması ve nerde olduğunu bile bilmediği Şam'dan ilahiyat doktorası diploması

koymuşlardı.¹⁸² Demek ki Suriye’den icazetli Hristiyanlık ve Kızılbaşlık karışımı bir Müslümanlık çıkarılmaya çalışılıyordu.¹⁸³ Todor Jivkov tarafından 1988 yılında Başmüftü yapılan Nedim Gencev, 1990’da açılan Sofya İslam Enstitüsüne kendi kendini rektör atamıştır. İlk rektörlüğü ve ilk başmüftülüğü aynı zamanda 19 Eylül 1992 tarihinde sona ermiştir. İkinci rektörlüğü yine başmüftülüğü olarak yüksek İslam Şûrası Başkanı olduğu 1995 yılından 1998 yılına kadar devam etmiştir.¹⁸⁴

2.2.5.2. Yüksek İslam Konseyi (Şûrası)

Zorla isim değiştirme dönemindeki yaptırımlardan biri de yapılan değişikliklerle başmüftülüğe paralel bir kurum olarak Yüksek İslam Konseyi oluşturulmasıdır. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde İslam Dini Tüzüğü olarak dönemin talepleri dile getirilmektedir. Bu tüzük 5 bölüm ve 53 maddeden oluşmaktadır. Vakıflardan hiç söz edilmeyen bu tüzükte, başmüftü ve müftülerden herhangi bir eğitim düzeyi aranmaması dikkat çekmektedir. Yani, hiçbir şart aranmaksızın, istenilen biri başmüftü veya müftü olarak atanabilecektir. Başmüftüyü bölge müftüleri, bölge müftülerini de cami encümeni seçecektir. Başmüftünün görev süresi 6 yıl, müftülerin görev süresi ise 5 yıl olacaktır. Bu tüzükte daha önce olmayan yeni bir kurumdan bahsedilmektedir: Yüksek Din Konseyi. Tüzükte bu konsey için İslam dininin kolektif organıdır denilmektedir (6. madde). Atanma ve seçilme durumu olmayan bu organ başmüftü ve müftülerden oluşmaktadır. İlk defa 1986 yılında ortaya atılan bu fikir 1992 yılındaki tüzük ile biraz daha geliştirildi, 1994 yılındaki tüzük ile tamamen kurumsallaştırıldı. Ulusal İslam Konferansı tarafından seçilen bu organ, başmüftülük yanında bir istişare organı olarak başmüftünün başkanlığı altında çalışmaktadır. 2 Kasım 1994’te yapılan Olağanüstü Ulusal İslam Konferansı tarafından kabul edilen ve hükümetin onaylayıp yürürlüğe koyduğu bu tüzüğün 11. bölümünün 66. maddesinin 2. fırcasına göre; “Yüksek Müslüman Din Konseyinin Başkanı, Müslüman Şurası tarafından doğrudan seçilir ve başmüftü de aranan niteliklere sahip olmalıdır.” denilmektedir.¹⁸⁵

¹⁸² Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 28.

¹⁸³ M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 145.

¹⁸⁴ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 180.

¹⁸⁵ İsmail Cambazov, “Bulgaristan’da Başmüftülük Tüzükleri”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 4, (1995), s. 6–8.

2.2.5.3. İmam-Hatipler

1879'daki ilk Bulgar Anayasası, "Berlin Antlaşması"nın esasları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştı. 30 Ocak 1885 tarihli "Kamu ve Özel Okullar Kanunu" ile Türk okulları özel okul statüsüne girdi. Kanunda, ayrı olarak, Müslüman okulları ile ilgili bölüm de yer almaktaydı. Bu hükümler, 1891 tarihli "Eğitim Kanunu" ile pekiştirildi. "Müftülüklere Müteallik Mukavelename" ile müftülükler sorunu düzenlenmeye çalışıldı; ancak bu "Mukavelename" ile de müftülerin nasıl yetiştirileceği sorunu çözülemedi. Hüküm çerçevesinde 23 Mayıs 1919 tarihinde Çar tarafından onaylanan "Bulgar Müslümanları Dini Teşkilatı Yönetmeliği" ile 1922 yılında Şumnu Nüv vap Okulu (Medresetün Nüv vap) açıldı.¹⁸⁶ Dini okullar komünizm döneminde yasaklandı.¹⁸⁷ Azınlıklar her türlü baskıya karşı koymaya çalışsalar da karşılığı işkence ve ceza oldu. Gerçekte, Bulgaristan, antlaşmalara ve uluslararası yükümlülüklerine aykırı davrandığı gibi kendi anayasasında bulunan azınlıklarla ilgili hükümlere de aykırı davranmaktadır.¹⁸⁸ 14 Aralık 1955 tarihinde BM'ye katılan Bulgaristan, temel insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı zorunlu kılan 25 Haziran 1945 tarihli "Birleşmiş Milletler Şartı"na bağlıdır.¹⁸⁹

Demokrasi ile birlikte Türkler, haklarını aramaya başladılar. Nedim Gencev'in yaptığı birkaç hayırlı işten birisi de imam-hatipleri açmaktır.¹⁹⁰ Gencev'in gayretleri neticesinde bugün faaliyette olan Şumnu İmam-Hatip Lisesi, Rusçuk İmam-Hatip Lisesi, Kırçali İmam-Hatip Lisesi ve Sofya Yüksek İslam Enstitüsünden mezun olanlar bugün dinî alanda genç nüfusun bilinçlenmesine yardımcı olmaktadır. Komünist rejimin yetiştirdiği, dinî bilgi ve terbiyeden yoksun kişilerin yerine, bu okullardan mezun olanların görev almaları sayesinde, dinî hayatta olumlu değişiklikler görülmektedir. İmam-hatipler arasında Şumnu'daki Nüv vap Mektebinin yeri başkadır. Birçok din âliminin yetiştiği Şumnu Nüv vap Mektebi yerine açılan ve onun devamı olarak görülen Şumnu İmam-Hatip Lisesi bugün de aynı görevi yerine getirmekte ve gerçek anlamda din adamları yetiştirerek ülke insanına hizmet etmektedir. İmam-hatip liseleri başmüftülük tarafından açıldı. Bu

¹⁸⁶ Terzioğlu a.g.e., s. 225-226.

¹⁸⁷ İbrahim Tatarlı, "Bulgaristan Türklerinin Öğretim Davası", **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 2, (2001), s. 4.

¹⁸⁸ Grieve a.g.m., s. 12.

¹⁸⁹ Poix a.g.m., s. 79.

¹⁹⁰ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 156.

liseler Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösterdiği için mezun olan öğrenciler istedikleri üniversiteye gidebilmektedir. Bu okullar 1995 yılında çıkarılan bir kanunla düz lise konumunda olan dinî okul statüsüne geçirildi ve eğitimi 3 yıldan 4 yıla çıkarıldı.

Ancak son yıllardaki gelişmeler imam-hatip liselerine olan ilgiyi yok denecek kadar azalttı ve bu okulları öğrenci bulamama noktasına getirdi. Öğrenci bulmakta zorlanan bu kurumların idealist eğitimcilerden yoksun olduğu dile getirilmektedir. Bu problemin sebepleri arasında kurum içi bazı çekişmelerin olduğu görülse de esas sorun ekonomik sebeplerdir. Zaten yeteri kadar idealist olamayan öğretmenler daha iyi şartlarla karşılaştığında farklı alanlarda çalışmaya yönelmektedirler. İlk yıllarda Türkiye’den gelip kanunî olmayan bir şekilde görev yaptıkları bilinen öğretmenlere daha sonra Eğitim Bakanlığının çalışma ve oturma izni vermesiyle imam-hatiplerdeki eğitimin ciddi bir ivme kazandığı görülmüştür. Nüvvabın resmîyet kazanması, Türkiye’den gelen bu öğretmenlerin resmî olarak görev yapması ile ilk yıllarda yüzlerce öğrenci yetiştirilmiştir.¹⁹¹

Yetkili kişiler tarafından resmî toplantılarda ve törenlerde yapılan konuşmalarda, imam-hatiplerden mezun olanların seçkin insanlar olacakları söylenirken, bu törenlerle ilgili Bulgar gazete ve radyoları bu eğitim kurumlarında köktendinci bir eğitim beklerken karşılırlarına çağdaş eğitim almış, dünyayı algılayabilen öğrencilerin çıktığını şaşkınlıkla dile getirmektedirler.¹⁹²

2.2.5.3.1. Şumnu İmam-Hatip Lisesi (Nüvvab Mektebi)

Bulgaristan Türklerinin olduğu kadar Türkiye Türkleri açısından da önemli bir yeri olan Şumnu Nüvvab Mektebi, yetiştirdiği din âlimleri ile Türkiye ve Bulgaristan’da büyük kitleleri etkileyen şahsiyetler mezun etmiştir. Bulgaristan Türk aydınlarının ilk kaynağı bu okul olmuştur.¹⁹³ Nüvvaba sadece Türk öğrenciler değil, Bulgar öğrenciler de gitmiştir. Sofya Üniversitesinde Osmanlıca ders veren Profesör Boris Nüvvab mezunudur.¹⁹⁴ 1922 yılında açılan ve yirminci yüzyılın ilk yarısında 25 yıl faaliyet gösteren Nüvvab,

¹⁹¹ “Türk öğretmene Bulgaristan izni“, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15–21 Kasım1995, s. 3.

¹⁹² Nedim Kuşat, “Bulgaristan’da tören sevinci“, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 26 Haziran-2 Temmuz 1996, s. 2.

¹⁹³ Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türklerinin Eğitiminde Türkiye ve Azerbaycan’ın Rolü“, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 38, (2009), s. 7–11.

¹⁹⁴ Halil Ali Osman, “Medresetün Nüvvab“, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 10, (1995), s. 6–9.

yetiştirdiği insanlarla yirminci yuzyıla damgasını vurmuştur. Okulda görev yapanlar ve yetişenler sadece Bulgaristan'da değil, gçlerle gittikleri Türkiye'de de etkili oldular. İlk mezunlarını 1925/26 yılında veren okula, 1945 yılında yazılan İsmail Cambazov, okula başlamasıyla yaşadığı hayal kırıklığını şöyle anlatmaktadır: "Fesi, sarığı, cübbesi olmayan talebelerle dolu bir okuldu. Hayalimdeki okul bu olamazdı. Karşısındaki Tombul Camii bomboştu. Talebeler namaz vakitlerinde sokaklarda geziyordu." Daha sonra Türk Lisesi olan ve 1951'de Nazım Hikmet'in Bulgaristan'a ilk geldiği yılın anısına onun adı verilen okulun bugün tekrar imam-hatip olarak eğitime başlaması Bulgaristan Türklerini gururlandırmaktadır.¹⁹⁵ 1926 ile 1947 yılları arasında 677 öğrenciyi mezun eden okul, Bulgaristan Türklerinin din, kültür ve eğitim hayatında önemli roller oynamıştır. Müftülerin hemen hepsi Nüvvab mezunu idi. Bulgaristan'ın ilk Müslüman yazarları, çizerleri, gazetecileri hep Nvvablıdır. Bir dönemin aydınlarının hemen hepsi Nvvabluların elinde yetişmiştir. Yirminci yuzyılın ortasındaki gçler ile hocalarının ve mezunlarının tamamına yakınının Türkiye'ye gitmesi zerine, Müslümanlar başsız, öndersiz, hocasız kalmıştır. Türkiye'ye giden bu yetişmiş nesil, 1950'lerin Türkiye'sinde yeni açılan imam-hatiplerde ders vermiş, diyanetin bünyesinde ve ilahiyat fakültelerinde görev yapmışlardır.¹⁹⁶ Aydınların hemen tamamının Türkiye'ye gitmek zorunda kaldığı dönemde, Nvvabın son müdürü Beytullah şişmanoğlu gidenlerin aksine gçlere kapılarak Türkiye'ye gitmedi. Türk dili alanında büyük hizmetleri oldu. Ancak o da 1989 yılındaki büyük güç ile Türkiye'ye gitti ve anavatanda hayata veda etti.

şumnu şehrindeki mektep, tarihî Tombul Camii'nin karşısındadır. İl müftülüğü de Tombul Camii'nin bitişiğindedir. şehrin en eski mahallelerinden olan yerleşim yerinde Türkler yaşamaktadır. şehrin diğer bölgelerinde de Türkler cami ve mescitlerin olduğu mahallelerde oturmaktadırlar. şumnu, Bulgaristan'ın kuzeydoğu bölgesinde yer alan önemli şehirlerden birisidir. İlk açıldığı 3 Kasım 1990 tarihinde halk bu okula büyük ilgi göstermiş, kız ve erkek 70 ğrenci okula kaydolmuştur. Bu ilginin sebebi halkın 45 yıldır dinî eğitime susamasıdır.

Bugün eski ve yetersiz binasıyla kullanımında büyük sıkıntılar çekilen okulun bahçesinde, Türkiye Diyanet İşlerinin desteğiyle 4 katlı bir bina yapılması planlanmakta

¹⁹⁵ Cambazov, **Medresetü'n Nüvvab**, s. 16.

¹⁹⁶ Cambazov, **Medresetü'n Nüvvab**, s. 134.

ve okulun tamamının burada toplanması düşünülmektedir. Yapılması planlanan bu bina gerek Türkiye’den gelen misafirlere gerekse bazı dinî gün ve aylarda yapılacak toplantılara cevap verecek şekilde planlanmaktadır.

2.2.5.3.2. Rusçuk İmam-Hatip Lisesi

Tuna Nehri’nin kıyısında bulunan Rusçuk (Ruse), Bulgaristan’ın en önemli geçiş noktalarından birisidir. Rusçuk, Tuna Nehri üzerindeki bir köprü ile Romanya’ya bağlanmaktadır. Gurbetçi Türk vatandaşları da aynı güzergâhı kullanarak Türkiye’ye gelmektedir. İmam-hatiplere ilgi çok olunca 1991/92 yılında Rusçuk’a da İmam-Hatip Lisesi açıldı. İlk önce Nüvvab’ın şubesi olarak açılan okul daha sonra müstakil oldu. Rusçuk İmam-Hatip Lisesi de açıldığı ilk yıllarda bölgedeki Türklerin ilgisinin odak noktası olmuştur. Ama bu okul da bugün öğrenci bulamama sıkıntısı yaşamaktadır.

2.2.5.3.3. Mestanlı İmam-Hatip Lisesi

Din, Bulgaristan Türklerinin çölde susuz kalmış birinin suya olan hasreti gibiydi. Bu sebeple Güney Bulgaristan’da da bir imam-hatip lisesi açılması ihtiyacı hissedildi. Buna bağlı olarak Mestanlı (Momçilgrad)’da 1992 yılında Nüvvab’ın bir şubesi olarak imam-hatip lisesi açıldı. Bu lise de daha sonra müstakil oldu. İlk yıllarda sadece erkeklere yönelik eğitim veren okul, 2000 yılından bu yana Cebel Belediyesine bağlı Rogozçe köyüne açılan bir kız şubesi ile kızlara yönelik eğitim vermeye başladı. Türk nüfusunun en yoğun olduğu Kırcaali’nin hemen yanıbaşındaki Mestanlı İmam-Hatip Lisesinde daha çok Güney Bulgaristan ve Rodoplardan öğrenciler eğitim görmektedir.

Bölge barındırdığı yoğun Türk nüfusuyla Bulgar milliyetçilerinin hedefindedir. Zaman zaman kışkırtıcı eylemlere sahne olan bölgedeki halk, Bulgar milliyetçilerinin partisi olan ırkçı ATAKA’nın saldırılarına karşı sabırlı davranmaktadır.

2.2.5.4. Yüksek İslam Enstitüsü

Demokrasiye geçen Bulgaristan’da halkın oyları önem kazanmış ve kurulan partiler Türk oylarının peşine düşmüştü. İlk zamanlar Komünist Partisi (Sonra Bulgar Sosyalist

Partisi oldu) iktidarı elinde tutuyordu. Bu parti, Türkleri kazanmak için Sofya’da bir Yarı Yüksek İslam Enstitüsü açılmasını sağladı. Başmüftülüğe getirilen Nedim Gencev de Enstitü’nün başına geçti. Komünist rejimin son ve demokrasi döneminin ilk başmüftüsü olarak Bulgaristan Başmüftülüğü tarihine geçen Nedim Gencev, karizmatik kişiliği, pratik çözümleri, ilginç bağlantılarıyla ekibini oluşturmaya başladı. Hakkında bazı şüpheler olmasına rağmen Gencev, etkili ve akıcı konuşmasıyla etrafındakileri kolayca ikna edebiliyordu. Gencev’in enstitünün öğretim elemanı kadrosu için teklif götürdüğü isimlerden birisi de İsmail Cambazov idi. Bu okulda ders ücretleri Amerikan doları olarak verilecek ve saati 75 dolar olacaktı.¹⁹⁷

Sofya Yarı Yüksek İslam Enstitüsü 15 Ekim 1990 tarihinde ilk ders yılına bir çok vaatlerle 50 öğrenci ve 10 öğretim elemanı ile başladı; ancak problemlerin ardı arkası kesilmedi. Öğrenciler ülkenin her tarafından gelmiş ve meslekleri de farklıydı. Yaşları 20 ile 40 arasındaydı. İçlerinde aşçı, şoför, çiftçi, ormancı olanlar vardı. Yarı Yüksek İslam Enstitüsü ilk mezunlarını 1992/93 yılında verdi.

Nedim Gencev 10 şubat 1992 tarihinde kanunlara aykırı seçildiği gerekçesiyle başmüftülük görevinden alındı.¹⁹⁸

Yarı Yüksek İslam Enstitüsü daha sonra Yüksek İslam Enstitüsü’ne dönüştürüldü ise de Gencev, iktidarın değişmesiyle 1995 yılında tekrar yönetimi ele geçirdi ve Yüksek İslam Enstitüsü’nü 1995 yılında tekrar Yarı Yüksek İslam Enstitüsü olarak eski haline getirdi. Dolayısıyla 1994/95 eğitim ve öğretim yılında enstitüye girenler, Yarı Yüksek İslam Enstitüsü mezunu oldular.

9 Mart 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Sofya’da Yüksek İslam Enstitüsü açıldı. Bu okula ilk öğrenciler 1998/99 eğitim ve öğretim yılında alındı. Bu öğrenciler ilk Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri oldular. Eski mezun öğrencilere de denklik sınavlarına girmeleri şartıyla Yüksek İslam Enstitüsü mezunu olma imkânı verildi. 2000 yılında okul, ilk mezunlarını verdi. İlk yıllardaki belirsizlikle açılan enstitüye 3. yılında resmiyet kazandırma girişiminde bulunan yöneticiler, siyasetçilerden destek istedi. Ancak her

---

¹⁹⁷ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 27.

¹⁹⁸ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 44.

defasında kapılar kapandı ve yasa dışı oldukları söylendi. Yasa dışı söylentileri bugün de dile getirilmektedir.

İmam-hatiplere ve İslam Enstitüsüne farklı zamanlarda Türkiye’den hayırseverler maddi yardımlarda bulundular. Okulların ilk açılışı da zaten bu hayırseverlerin yardımları sayesinde oldu. Türkiye’den öğretmenler ve öğretim elemanları geldi. 1998 yılına kadar kısıtlı bina ve imkanlarla eğitim ve öğretim devam etti. 1998 yılında ise sponsorluğu TDV aldı. Beş yıl boyunca imam-hatiplerin ve Yüksek İslam Enstitüsünün sponsorluğunu yapan Balkanlar Eğitim ve Kültür Vakfı, Başmüftülüğün Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile anlaşması üzerine eğitim hizmetlerini bıraktı. Bulgaristan Diyanet Müdürlüğü’nün isteği üzerine böyle bir değişikliğe gidildi.¹⁹⁹

Enstitünün bina ve para sıkıntısı hiç bitmedi. Başmüftülük bütçesinin kısıtlı hatta yok denecek kadar az olması yöneticileri sponsor bulmaya yöneltti. Arap ülkelerinden, Avrupa’daki İslamî teşkilatlardan ve birçok farklı ülkeden yardımlar vaadedildi ise de, yardımlar hep sözde kaldı. Türkiye’den eski bakanlardan Esad Kıratlıoğlu bile yardım sözü verdi ama bir türlü yardımlar gelmedi. HÖH Başkanı Ahmet Doğan da basit bina arayışına girilmemesini, Sofya Belediye Başkanı ve Milli Eğitim Bakanı ile görüşüp iyi bir bina bulacağını söyledi. Hatta, HÖH Başkanı Doğan, Balkan Üniversitesi kurup İlahiyat Fakültesi açacağını vaat etti; fakat oradan da bir sonuca ulaşamadı.²⁰⁰

Maddi sıkıntıların olduğu bu dönemlerde gelen bazı yardımların da birileri tarafından suistimal edildiği görüşü yaygın olarak dile getirilmektedir. Bu sırada eski sistem de devam ediyor ve komünist rejimin yetiştirdiği farklı bağlantılı kişiler işlerini sürdürüyorlardı. 12-14 Eylül 2001 tarihinde Sofya’da yapılan ve İslam Konferansı Örgütü’nün düzenlediği uluslararası bir konferansta birçok farklı ülkeden İslamî vakıflar, teşkilatlar Bulgaristan’a yüzbinlerce hatta milyonlarca dolar para yardımı gönderdiklerini söylediler. Bu paraların akıbeti hâlâ bilinmemektedir.²⁰¹

Türkiyeli ve Bulgaristanlı öğretim elemanlarının eğitim verdiği bir çok genç burdan mezun olarak bugün müftülük, imamlık ve idari görevlerde bulunmaktadır. 1990 yılında

¹⁹⁹ “İmam-hatipler’de değişiklik”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1-7 Temmuz 1998, s. 1.

²⁰⁰ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 52-56.

²⁰¹ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü**, s. 61.

faaliyete başlayan enstitü, ilk başta yarı yüksek olarak açıldı, daha sonra Yüksek İslam Enstitüsü oldu ve bu şekilde devam etmektedir. Şumnu'daki tarihî Nüvvab'ın âli (yüksek) kısmını anımsatan Yüksek İslam Enstitüsü, bugün bazı üniversitelerle yaptığı anlaşmalar ile öğrencilerin fark dersleri vererek ikinci bir diploma almalarına imkân sağlamaktadır. Bu durum, öğrencileri enstitüye çeken cazip bir imkân olmakta, gençler bu okulda hem dinî hem de farklı alanlarda eğitim görebilmektedir. Ancak imam-hatiplerde gördüğümüz ilgisizlik burada da karşımıza çıkmakta ve Yüksek İslam Enstitüsü de öğrenci bulmakta zorlanmaktadır. Okulun ilk açıldığı yıllarda öğretmenler köylere kadar gidip öğrenci bulmaya çalışırken, gönüllü olarak verilen bu hizmetin daha sonraki yıllarda verilememesi, gelen yeni hocaların bir kısmının yetersiz oluşu çeşitli eleştirilere sebep olmakta, bu da eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

TDİ tarafından okullara ve Yüksek İslam Enstitüsüne gönderilen öğretim elemanları aynı zamanda TDV'nin Bulgaristan koordinatörlüğünü de yapmaktadırlar. Bu elemanlar derslere girmenin yanısıra idari işlerde de görev alarak kurumun teşkilatlanmasında tecrübeleriyle yardımcı olmaktadır. TDİ aracılığıyla Sofya YİE öğrencilerinin Türkiye'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bir yıl okuyup fark dersleri vermeleri şartıyla lisans diploması alabilmelerine imkân sağlandı. Böylece yüksek lisans ve doktora yapmanın yolları da açıldı.

Açıldığı günden bu güne faaliyetlerine devam eden imam-hatip okullarından bugüne kadar 2000 dolayında öğrenci mezun olmuş, bunların bir kısmı yurt içinde ve yurt dışında yüksek öğrenim görmüş veya görmektedirler. Bugün okullarda öğretmenlik ve belletmenlik yapanların bir bölümü, bu okulların mezunlarıdır. Mezunlardan, Yüksek İslam Enstitüsü bünyesinde istihdam edilip öğretim elmanı olarak eğitim verenler de vardır. Kuruluşundan bu yana görev yapan rektörler arasında Nedim Gencev, İsmail Cambazov, İbrahim Yalımov, Selim Mehmet, Mustafa Aliş Hacı bulunmaktadır. Uzun bir zamandır görev yapan İbrahim Yalımov'un rektörlüğü ise devam etmektedir.

2.2.6. Osmanlıdan Kalan Vakıf Malları

Osmanlı, Balkanları fethettikten sonra yaptığı yatırımlarla, vakıf eserleriyle bölge insanının ekonomik ve sosyal hayatını değiştirmiş ve geliştirmiştir. Bu amaçla yapılan

eserlerin birçoğunun zaman içerisinde tahrip veya yok edilmesine rağmen, ayakta kalanların bir kısmı Bulgaristan Başmüftülüğü tarafından vakıf malı olarak kullanılmaktadır. Hemen hemen bütün Bulgaristan'da bulunan birçok vakıf malı Bulgaristan yönetimince yetkili kılınan kişiler tarafından çeşitli zamanlarda ve belli amaçlarla kullanılmaktadır. Halbuki "1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi"nin ikinci maddesine göre Türk-İslam vakıfları korunacaktır.²⁰² Vakıf mallarını kullananlar zamanla bu binaları sahiplenmiş, bazı binalar ise usulsüz bir şekilde satılmış veya kiraya verilmiştir. Vakıf yerlerinin merkezî alanlarda bulunması, kira gelirlerinin yüksek olması, sözde yetkili bazı çıkarıcı kişilerin bunu suistimal etmesine sebep olmuştur. Bu kişiler, vakıf mallarını ya çok düşük fiyata istediklerine kiraya vermiş ya da satmışlardır. Bu yasa dışı faaliyetlerden dolayı bazı kişiler hakkında yasal işlemlerin başlatıldığı da bilinmektedir. Bugün bazı bölgelerdeki vakıf malları ile ilgili bu türden davalar devam etmektedir. Aydos Vakıf Müdürü Hüseyin Mehmet Hüseyin, vakfın 1000 dekar arazisi ve 7 tane dükkânı olduğunu belirtirken, vakıf eserleri üzerinde oynanan oyunlardan bahsetmektedir. Birçok yerde mahkemelerin devam ettiğini ve vakıf mallarından menfaat sağlayan çok sayıda insan olduğunu özellikle vurgulamaktadır.²⁰³

Komünizm döneminde Müslümanlara yapılan eziyetlere vakıf mallarının kamulaştırılması²⁰⁴ da eklendi. Bugün demokrasinin yerleşmeye başlaması ve Avrupa Birliği'nin baskılarıyla Türklerin haklarını arama çabaları sonuç getirmektedir. Bulgaristan'ın hemen her yerinde bulunan Vakıf mallarının Başmüftülüğün girişimiyle tekrar kazanılmaya başlandığı ve buralardan gelir elde edildiği görülmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu yaptırılarak yıkılmaktan kurtarılan Filibe'deki Murat Hüdavendigâr (Cuma) Camii 5 Eylül 2008 tarihinde İstanbul ve Filibe belediye başkanlarının katılımıyla yeniden ibadete açılmıştır. Cami şehrin en gözde mekânlarının bulunduğu merkezi bir yerdedir. Yeni yüzüyle, ibadet edenlerin daha çok rağbet ettiği bir yer haline gelen camide, cuma namazı sırasında binlerce kişiyi görmek mümkündür. Filibe, ülkenin ikinci büyük şehri olmasının yanı sıra Bulgaristan'daki şehirler içinde toplu olarak en fazla Müslüman'ın yaşadığı bir yerdir. Bu şehir merkezinde

---

²⁰² Kamil a.g.e., s. 18.

²⁰³ Hüseyin Mehmet Hüseyin ile kişisel görüşme, 7 Ağustos 2009.

²⁰⁴ Nasira İqbal, "Bulgaristandaki Türk Azınlığı Sorununun İnsan Haklarına Ve Hürriyetlerine İlişkin Milletlerarası Belgeler Açısından İncelenmesi", **Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (107-120), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 113.

120 binin üzerinde Müslüman'ın yaşadığı belirtilmektedir. Şehirde, 3 camide cuma namazı kılınmakta ve ayrıca 4 tane de mescit bulunmaktadır. Yeniden restore edilerek ibadete açılan Murat Hüdavendigâr Camii imamı Kemal Reşad, tarih alanında doktora yapan ve kendini yetiştirmiş biri olarak düşüncelerini açıklarken “Cumaya Meydanı” olarak da bilinen Murat Hüdavendigâr (Cuma) Camii'nin bulunduğu yerdeki caddelerde vakıf mallarının olduğunu ve artık buraların bir kısmının gelirlerinin müftülük bünyesine aktarıldığını anlatmaktadır. İmam, Filibe'nin en canlı ve gözde mekânlarının bulunduğu bölgede, kira gelirlerinin de oldukça yüksek olduğuna dikkat çekmektedir.²⁰⁵ Filibe'de 40'ın üstünde vakıf mülkiyeti vardır. Bunların birkaçı iade edilmiştir. İade edilmeyenler ise gerçek işlevine uygun kullanılmamaktadır. Meselâ Muradiye Camii'ne ait kütüphane, belediye tarafından kiraya verilmiş, burada dinî ve kültürel hayata ters bir şekilde alkollü içecekler satılmaktadır. Yeni Pazar ve birçok yerdeki vakıf malları da geri verilmemiştir.²⁰⁶

Komünizm döneminde yetkiyi elinde bulunduran kişilerin vakıf mallarını belirli kişilere usulsüz bir şekilde verdiği bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Başmüftü Mustafa Hacı Aliş, Nedim Gencev'in görevde bulunduğu dönemlerde sattığı ya da hediye ettiği vakıf mallarından bazılarını şöyle sıralamaktadır: Sofya'nın en işlek caddesi olan Mariya Luiza'da üç büyük daire, Varna'da 4 değerli bina, Köstendil'de bir dinlenme (istirahat) merkezi, Rusçuk'ta çok değerli binalar ve Pazarçık'ta birkaç bina.²⁰⁷

Vidin, Montana gibi bugün Müslümanların az olduğu ya da asimile oldukları şehirlerin bulunduğu kuzeybatı bölgelerindeki vakıf mallarının da tekrar başmüftülük tarafından elde edilmesi buralarda yaşayan az sayıdaki Müslüman'ı sevindirmiştir. Yıllardır dinden, ezandan uzak bir hayat süren az sayıda Türk'ün yaşadığı bu bölgelerde, tekrar ibadete açılan camiler cuma günleri, ramazan ayı, bayramlar veya özel günlerde dini vecibelerini yerine getirmek isteyenler için bir buluşma mekânı olarak kullanılmaktadır. Komünist rejimin din adına birçok değeri yok ettiği, sadece İslam'ın değil diğer dinlerin de unutturulmaya çalışıldığı topraklarda, insanlar, inanç hürriyetlerine kavuşmanın verdiği avantajları değerlendirmeye başladılar.

---

²⁰⁵ Kemal Reşad ile kişisel görüşme, 14 Ağustos 2009.

²⁰⁶ Tatarlı, **İnsan, Ulus ve Azınlıklar Hakları**, s. 259.

²⁰⁷ <http://www.genmufti.net/tr/component/content/article/926-2010-06-11-08-15-46.html> (11.06.2010).

Başmüftülük, başkentte yaşayan Müslümanlar için Sofya'nın Suhodol semtinde, mezarlık yapmayı planlamaktadır. 130 yıldır Sofya Merkez Mezarlığı'nda Müslümanlara ait yer vardır. Son 25 yıldır yer kalmadığı için bu mezarlık kullanılmamaktadır. Sofya'da yaşayan Müslümanların mezarlık ihtiyaçlarının karşılanması için belediye ile anlaşma yapılarak Montana'da müftülüğe ait bir arazi ile Sofya'daki arazinin takas edilmesi sonucu mezarlık ihtiyacı giderilmiştir. Vakıf mallarının bu şekilde değerlendirilmesi sonucu birçok maddi problem ve Müslümanların ihtiyacı olan hayır işleri çözüme kavuşmaktadır.

2.2.6.1. Yeni Kurulan Dinî Vakıflar

Komünizm sonrasında demokrasi ile birlikte çoğalan ve ülkenin hemen her yerinde kurulan vakıflar artık sıkı bir şekilde denetlenmekte ve kurulması için öngörülen şartlar zorlaştırılmaktadır. New York'taki ikiz kulelere yönelik 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırıdan sonra başta ABD olmak üzere Avrupa devletlerinin tamamına yakını Müslümanları potansiyel tehlike olarak görmüş ve ülkelerine gelen Müslümanların giriş çıkışları dâhil, kendi ülkelerindeki Müslüman vatandaşlarına bile sıkı kontroller getirmişlerdir. Bulgaristan'da da muhtemel terör eylemlerine karşı, özellikle Orta Doğu kökenli vatandaşlara karşı, tedbirler alındığı görülmüştür. Hâlbuki Bulgaristan daha önce Orta Doğu kökenli vatandaşlara özellikle serbest bir şekilde faaliyette bulunma imkânı sağlıyor böylelikle ülkesindeki Müslümanların farklı gruplara yönelmesini belirli ölçülerde de olsa dolaylı olarak destekliyordu. Ancak küresel terör Bulgaristan'ın bu düşüncesinin değişmesine sebep oldu.

Filibe merkezli Gül Vakfı ise yaptığı etkinlikler ve konferanslarla İslam dünyasının yanlış anlaşıldığını anlatmaktadır. Vakıf yetkilileri farklı dinlere mensup kişileri de konferanslarına davet ederek insanların tanımadığına düşman olduklarını ve birbirlerini tanıyanların daha kolay ve uyum içinde anlaşarak yaşabileceklerini göstermeye çalışmaktadır. Etkinliklerin ülke genelinde ilgi görmesi ve katılımların çok olması vakıf yetkililerinin yaptıkları hizmetin doğruluğunu göstermektedir.

Gül Vakfı 2006 yılında kuruldu. Tüzüğünde, maneviyatı destekleme ve kalkındırma amacı vardır. Bu anlayışından dolayı belediye tarafından da faydalı olduğu düşüncesiyle

desteklenen vakıf, “Semavi Dinlerin Ortak Yönü” adlı bir konferans da tertip etmiştir. Vakıf ramazan ayında farklı dinlere mensup insanların da katıldığı iftarlar da vermektedir.

2.2.6.2. Yeni İbadethanelerin Açılması ve Eskilerin Tamirata

Birçok köyde eski camiler tamir edilmekte ya da eski camiler yıkılıp yerlerine yenileri yapılmaktadır. Yaygın olarak yeni ibadethanelerin yapımında maddi destek daha önce Türkiye’ye göç eden Türklerindir. Bu durum yerli halkın hoşuna gitmektedir.²⁰⁸ Cami yardımlarına Arap ve Türk vakıfları da yardım yapmaktadır.²⁰⁹

Cami yapımının dikkat çekecek şekilde çok olması insanların onlarca yıllık din hasretinden ve ibadete duyulan özlemden kaynaklanmaktadır. Cami görüntüsü Müslüman bölgesinde olduğunuzu hissettirmektedir. Bulgaristan’da ezilen ve zulüm gören insanlar ibadet etmeseler de caminin varlığından ayrı bir haz aldıklarını ifade etmektedirler. Cami yapımı tamamen yerel yönetimlerin denetiminde olduğu için HÖH’ün aldığı yerel yönetimlerde bu konuda bir sıkıntı yaşanmamaktadır. HÖH cami yapımıyla birlikte birçok alanda verdiği destekle halkın ilgisini çekmektedir. Komünizm döneminde camilerin birçoğu tahrip edilmiş, ibadete kapatılmış ya da kültürel anıt ilan edilerek müze yapılmak istenmiştir.²¹⁰ Cami ihtiyacı olan beldeler, bu ihtiyacı gidermek için yerel yönetimlerin izinlerine gerek duymaktadırlar. HÖH dışındaki diğer partiler dinî ihtiyaç alanlarının temininde sıkıntı yaşatmaktadır. Kaçak olduğu gerekçesiyle 2008 yılında yıkılan caminin yerine yenisinin yapılmaya başlandığı Burgaz’da cami yapımının belediye meclisi tarafından durdurulması buna bir örnektir. Bu durum Bulgarların ağırlıkta olduğu yerel yönetimlerin Türklere yönelik bir baskısı olarak düşünülmektedir. Başkent Sofya’da bir İslam sitesinin açılmasına ve kültür merkezinin yapılmasına izin verilmiyor olması da bu tür baskıların devam ettiğini göstermektedir. Osmanlı Devletinin ortadan kalkmasından sonra Sofya’da aynı anda ibadete açık iki camii olmamıştır. Yüksek İslam Enstitüsü’nün bile yasal olmadığı gerekçesiyle kapatılmasının gündemde tutulduğu düşünülürse Müslümanların devamlı problemlerle boğuşmak zorunda kalması istendiği akla

²⁰⁸ **Minority Rights, Inter-Ethnic And Inter-Religious Relationsin Municipalities With Diverse Population**, Sofia: İmir, 2008, s. 114.

²⁰⁹ “Yeni camiler çoğaldı”, **Bulgaria Zaman**, 21–27 Kasım 2000, s. 3.

²¹⁰ Jerome J. Shestack, “Bulgaristan’ın Türk-İslam Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlali”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (91–106), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 91–96.

gelmektedir. Ayrıca Bulgar Yönetimi tarafından diğer üniversitelere İlahiyat Fakültesi açılması için teşvik ve para yardımı söz konusu edilerek Yüksek İslam Enstitüsünün kapatılmasının yolu da açılmak istenmektedir.²¹¹

Birçok bölgede Osmanlı döneminden kalma camiler yenileme amacıyla kapalı tutulmaktadır. Bu durumun uzun sürmesini ise “bilinçli olarak yapılıyor” şeklinde açıklayan Türkler, aylarca hatta yıl boyu çivi bile çakılmayan camilerin olduğunu belirtmektedirler. Bütün bu gelişmelere rağmen ülkenin bütün dinî hizmetlerinin idare edildiği başmüftülük, merkez binasını Sofya Belediyesinden satın aldı. Paranın büyük bir kısmı ise Türkiye Diyanet Vakfı tarafından verildi.²¹²

2.2.7. Diğer Müslüman Ülkelerin Faaliyetleri

Arap ülkeleri komünizm döneminden beri bölgeyle ilgilenmektedir. Sosyalist düşüncedeki Arapların Doğu Bloku ülkeleriyle olan ilişkileri neticesinde onbinlerce Arap kökenli insanın çeşitli maksatlarla blok üyesi ülkelere gittikleri ve birçoğunun da yerleştiği görülmektedir. Bölgeye yerleşen Ortadoğu vatandaşları arasında farklı dinlere ve etnik kökenlere mensup kişilerin olmasıyla birlikte ağırlık yine de Sünnî ve Arap kökenlilerden oluşmaktadır. Bunlar arasında farklı düşüncelere sahip olanlar vardır. İslamî yönü ağırlıkta olanların bağlantılı oldukları bazı Arap cemaatleri ile Pakistan ve İngiltere bağlantılı bazı gruplar da Balkanların geneliyle ilgilenmektedir. Bu kişiler bölgede yaptıkları gezilerde cami cemaati ile irtibata geçerek, gençlerin kendi ülkelerinde eğitim almaları için cazip teklifler iletmektedirler.

İran'ın ise farklı bir yönde bu coğrafyada etkili olmaya çalıştığını görmekteyiz. İran'ın bölgeye olan ilgisi ve buradaki faaliyetleri sadece günümüzde değil geçmişte de vardı. Alevi Türkleri etkilemeye çalışmasının yanı sıra eski dönemlerde Hristiyanlık misyonu ile de bölgeye giren İranlılar, Başkent Sofya'da bulunan bir kültür merkezi ile Bulgarlar arasında ortak çalışmalar da yürütmektedir. Bulgar aydınlarla yaptıkları çalışmaları yayınlamaları halkın bunlardan faydalanmasını sağlamaktadırlar. İran Kültür

---

²¹¹ Selami Çalışkan, “Başmüftü Mustafa Hacı: Yönetim Müslümanlara Baskı Uyguluyor”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, Haziran 2009, s. 2.

²¹² Şevket Koral, “Başmüftülük merkez binasını satın aldı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 11–17 Ocak 2002, s. 2.

Merkezinde Alevi kökenli Türklerin çalıştırılması da bu anlamda faaliyetlerin etki alanı hakkında bilgi vermektedir.

2.2.7.1. İran'ın Bulgaristan'daki Dinî Faaliyetleri ve Aleviler

Balkanlarda Alevi nüfusun olduğu bilinmektedir. Bu ülkelerden birisi de Bulgaristan'dır. Aleviler üzerinde bir kısım hesapların varlığı dikkat çekmektedir. Nüfusları 84 bin²¹³ civarında olduğu tahmin edilen Alevi Türklerin etnik olarak Türklerden ayrı sayılması da bu düşünceyi desteklemektedir.

Bulgaristan'daki yönetimlerin Türkleri bölme ve inançlarını saptırma düşünceleri birçok alanda olduğu gibi dinî alanda da kendini gösterdi. 1960'lı yıllarda Sünni ve Şii'leri birbirinden ayırıp iki başmüftülük kurulması fikirleri ortaya atıldı ama gerçekleşemedi.²¹⁴

İran'ın Türklerin olduğu bölgelere yönelik faaliyetleri her zaman dikkat çekmektedir. Doğu Bloku'nun dağılması ile Ortaasya ülkelerine yönelik ticari ve kültürel ilişkilerde Türkiye'yi rakip olarak görmekte olan İran'ın bu ülkelere giden Türk tırlarını haftalarca sınırda beklettiği defalarca yazılı ve görsel basında yer aldı. Bu bekletmeler neticesinde birçok firmanın zarara uğratılması, İranlı firmaların bölgeye girmelerini kolaylaştırdı. Eskiden beri İran'ın Ortaasya'daki Türk bölgelerinde faaliyetlerinin varlığı bilinmektedir. İran kendi misyonu için çalışmalarını Balkanlardaki Türkler üzerinde de sürdürmektedir. Bu çalışmalar Bulgaristan'daki Aleviler üzerinde yoğunlaşmakta ise de diğer Türk kesimi üzerinde de görülmektedir.

İran'ın faaliyetleri sadece Doğu Bloku'nun dağılma sürecinde değil, Bulgaristan'ın Osmanlıdan bağımsızlığını almasından sonraki dönemde de görülmektedir. Bu faaliyetler içinde birbirinden farklı inanç sistemlerinden yetişenlerin rol oynaması ise çok yönlü bir etkileme hedefi olduğunu göstermektedir.

---

²¹³ Antonina Zhelyazkova, "Bulgaria in Transition: the Muslim minorities", **Islam and Christian-Muslim Relations**, Vol. 12, No. 3 (July 2001), (283–301), Sofia: İmir, s. 283.

²¹⁴ İsmail Cambazov, "Bulgaristan'da Başmüftülük Tüzükleri" s. 6–8.

İran'dan Bulgaristan'a gelen Seyyid Hüseyin Nazif isminde biri, adını ve dinini değiştirmiş, Natanail Nazifov olmuş, Hristiyanlığın Protestanlık mezhebini kabul etmiş, “Şems” (Güneş) adlı bir gazete çıkararak özellikle Alman Protestanların desteği ile 1896'dan 1907 yılına kadar, Filibe'de okuyucularına Protestanlığı anlatmıştır. Nazifov, “Şems” kapandıktan sonra yine Filibe'de Hristiyanlık propagandası için “Şark Muhbiri” (1907) adlı başka bir gazete çıkarmıştır. Natanail Nazifov, daha sonra Filibe'den ayrılarak Deliorman Türklüğünün ve Müslümanlığının asıl merkezi olan Razgrad'a yerleşerek burada bir dergi çıkarmıştır. “Şahid-i Hakaik” (Gerçeklerin Tanığı) isimli derginin ilk sayısı 1 Kasım 1933 tarihinde çıkarılmıştır. Burada iki yıl on ay süreyle çıkarılan derginin idarehanesi Kızanlık'a taşınıp burada da 9 yıl (1 Ocak 1936–31 Aralık 1944) yayın hayatına devam etti. Daha sonra derginin adı “Hakikat Şahidi” olarak Türkçeleştirildi. Dergi eski ve yeni harflerle, 2500 sayı çıkarıldı. Dönemin gazeteleri, derginin hem para hem de fikir babasının, o zamanlarda Bulgaristan'da çalışan Alman Protestan misyoneri Mittelmayer olduğunu yazmaktadır. Natanail'in çıkardığı gazete ve dergilerin yazarlarının da ilginç bir yönü vardır. Bu yazarlar da İranlı ve Şîî iken, Protestan olmuşlar, adlarını değiştirerek biri Boris, diğeri Peter adını almıştır.²¹⁵

Bugün bile, İran bölgeyle olan irtibatını azaltmadan devam ettirmektedir. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da İranlılara ait Kültür Merkezindeki kütüphaneden bölge insanının faydalanmasını sağlarken, Bulgaristan'daki Alevi topluma olan ilgisini de göstermektedir. Sofya'da açılan kitap fuarlarında, İranlı yayıncıların açtıkları stantlarda İran kültürünü anlatan Türkçe kitaplar sergilenmektedir. İran Konsolosluğu desteğindeki kültür merkezi bu stantlara olan ilginin her geçen gün artması için faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Fuar stantlarında ve kültür merkezinde görevli Bulgaristanlı Alevi Türk gençlerinin görevlendirilmesi ise İran'ın Alevi kesimine yaklaşımının daha yumuşak ve etkili olduğunu göstermektedir. İran ile ilgili çalışma yapan Bulgaristanlı bazı araştırmacıların da bu ülkeye gittikleri ve Mevlevilik üzerine çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. İranlılar bazı Alevi kökenli gençleri, eğitim vermek amacıyla Komünist rejimin hemen sonrasında ülkesine götürmüş ancak kendi inanç sistemleriyle ilgisinin bulunmadığını gören Bulgaristanlı Alevi gençler hemen ülkelerine geri dönmek istemişlerdir. Bu konuda yaşadıklarını anlatan Yüksek İslam Enstitüsü öğrencisi bir genç,

---

²¹⁵ İsmail Halaç, “2. Bulgaristan, Uydurma Dinlerin-Mezheplerin Kıskaçında”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 14, (1997), s. 10–12.

İran kültürünün düşüncelerine tamamen ters olduğunu ve bir iki hafta içinde hemen dönmek istediklerini; ancak problemler yaşadıklarını belirtmektedir. Türk Konsoloslğundan yardım istediklerini; ancak konsolosluk yetkilileri kendilerinin Bulgaristan vatandaşı olmaları sebebiyle yardım edemeyeceklerini söylediklerini anlatmaktadır.²¹⁶

2.2.7.2. Bulgaristan’da Hıristiyan Misyonerlerin Faaliyetleri

Alevilere yönelik çalışmaların yanı sıra, Hıristiyan misyonerlerin faaliyetleri de Türkler üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Komünist rejimin yarattığı dinsizlik ve sonrasında oluşan belirsizlik ile bu boşluktan yararlanmaya çalışan Hıristiyan misyonerlerinin Türkçe konuşması ve faaliyetlerin Türkiye’den giden kişilerce yapılması dikkat çekmektedir. Bölgede bu kişilerin planlı bir şekilde Müslümanları etkilemeye çalıştıkları belirtilmektedir. Türklerin yoğun olduğu bölgelerden Aydos’da Türk Çingenerine yönelik Hıristiyanlık propagandası yapıldığı, bu amaçla faaliyet gösteren misyonerlerin ise Türkçe konuştukları ve Türkiye’den geldikleri anlatılmaktadır. Müslümanlara yönelik bu faaliyetlere karşı müftülük olarak gerekli tepkiyi verdiklerini ve tedbirlerini aldıklarını söyleyen Aydos Müftülüğü Vakıf Müdürü, Bulgaristan’ın başka bölgelerinde de misyonerlik faaliyetleri olduğu şeklinde duyumlar aldıklarını söylemektedir.²¹⁷ Başmüftü Mustafa Aliş Hacı ise misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekerek, “Yoksul Müslümanlara yönelik Hıristiyanlaştırma çalışmaları yapıyor.” demektedir.²¹⁸

Galler Prensi Charles’ın Müslüman olduğu şeklinde haberler ve söylentiler Türkiye’de sıkça haber yapılır ve belirli zamanlarda görüntülü ve yazılı basında gündeme gelir. Kıbrıslı bir şeyhin vasıtasıyla İslam dinini seçtiği ancak gizlediği anlatılır. İslam topraklarının büyük çoğunluğunda sömürge kolonileri kuran İngiliz Prensinin Müslüman olmasının İslam ülkelerinde yaşayanlar tarafından olumlu ve sempatiyle karşılanacağı bilinmektedir. Müslüman ülkelere gittiklerinde ziyaret ettikleri İslamî mabetlerde çekilen fotoğrafları boy boy gazetelerde yayınlanmaktadır. Bu durum İngiliz siyasetinin bir gereği

²¹⁶ Hasan Hasan ile kişisel görüşme, 25 Nisan 2000 ve Vedat Ahmet ile kişisel görüşme, 3 Ağustos 2009.

²¹⁷ Hüseyin Mehmet Hüseyin ile kişisel görüşme, 6 Ağustos 2009.

²¹⁸ Selami Çalışkan, “Başmüftü Mustafa Hacı: Yönetim Müslümanlara Baskı Uyguluyor”, **Kırcaali Haber**, Haziran 2009, s. 2.

midir? Yoksa gerçekten gizli Müslüman olabilir mi? Bunu şimdilik bilemiyoruz. Ancak şu durum İngiliz siyasetine bir açıklık getirmektedir: 1999 yılında, Filibe’de bulunan ve nerdeyse tamamına yakınının Çingene olduğu fakat kendilerini Türk olarak gören ve tanımlayan Şeker Mahallesi halkı “Mahallemizdeki birkaç Çingene²¹⁹ kurdukları vakıf ile buraya Hristiyanlıkla ilgili bir yer açmak istediler, Prens Charles da açılışa geldi. Tepki göstererek, biz Türk’üz, Müslümanız, burda böyle bir yer istemiyoruz, dedik ve elimize ne geçtiyse açılışa gelenlere fırlattık.” diyerek tepkilerini anlatmaktadır.

Çingenelere yönelik misyonerlik faaliyetlerinin daha önceleri de yapıldığı ve sistemin devam ettiği görülmektedir. Protestan misyonerlerle işbirliği yapan Şaban Şakir Paşov adında Sofyalı bir Çingene “Terbiye” adında bir gazete (15 Haziran–11 Temmuz 1933) çıkardı. Üç sayısı da Bulgarca olan gazetenin amacı, Sofya Çingeneleri arasında Hristiyanlığı yaymak idi.²²⁰

Güney Bulgaristan’daki şehirler Bulgaristan’ın demokrasiye geçişiyle ve Avrupa Birliğine girme sürecinde büyüyen ve ekonomik gelişme gösteren yerler olarak gösterilmektedir. Bulgaristan’ın ikinci büyük şehri olan Filibe de bu bölgededir. İstanbul-Sofya yolu üzerinde ve Türkiye’ye çok yakın olması sebebiyle şehir ayrıca daha da önem kazanmıştır. Filibe’nin diğer önemli bir özelliği de şehir merkezinde en fazla Müslüman’ın yaşadığı Bulgaristan kenti olmasıdır. 120 binin üzerinde Müslüman’ın olduğu belirtilmektedir. Şehrin önemli Müslüman Çingene mahalleleri: Yeni Mahalle, Hacı Hasan ve Şeker Mahalle’sidir.

Pomak bölgeleri de benzer faaliyetlere sahne olmaktadır. Osmanlıca kelimelerin ağırlıklı kullanıldığı bir Bulgarca konuşan Pomaklara yönelik Araplaştırma, Bulgarlaştırma ve değişik İslamî cemaat faaliyetleri ile Hristiyanlaştırma çalışmaları gibi faaliyetler uygulanmaktadır. Deyim yerindeyse “iki arada bir derede“ kalan bölge halkı Bulgar oldukları iddiasıyla Bulgarlaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerine sahne olmakta, bunun için yapılan çalışmalarda bazı yerlerde kısmen de olsa etkili olunmaktadır. Dinî

---

²¹⁹ Bulgaristan genelinde Çingenelerin Müslüman olanlarına Türk Çingenesi, Hristiyan olanlarına Bulgar Çingenesi denilmektedir. Müslüman Çingeneler kendilerini Türk olarak, Hristiyan olanları ise Çingene olarak tanımlamaktadır.

²²⁰ İsmail Halaç, “2. Bulgaristan, Uydurma Dinlerin-Mezheplerin Kıskaçında”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 14, (1997), s. 10–12.

inançları güçlü olan ve uygulamalarını yaşantılarında gördüğümüz Pomaklar, genelde dağlık bölgelerde olduğu için bazı olumsuz gelişmelerden çok fazla etkilenmeden inançlarını devam ettirebilmektedir. Dinî duyguların ağır basması sebebiyle ve komünizm dönemindeki ilişkilerden dolayı Bulgaristan’da bulunan çok sayıdaki Arap vatandaşının etkisiyle Arap dünyasına olan ilgi de Pomakların dinî eğitim alma amacıyla Ortadoğu’ya gitmelerini teşvik etmiştir. Bölgeye giden ve dinî eğitim alanların bir kısmı doğal olarak Arap etkisinde kalmış ve belki de planlı olarak Pomakların Ortadoğu etkisine kolayca girmelerine zemin hazırlanmaktadır. Son zamanlarda Pomaklar arasında konuşulan ve köken olarak Pomakların Arap olduğu şeklindeki söylentiler de bu faaliyetlerin bir sonucu olarak düşünülmektedir. Bir yanda Bulgarlaştırma, öte yanda İslami yönün ağır basması ile Araplaştırma ve bir de Türkiye gerçeği bölge halkını bir belirsizlik içine itmektedir. Türkiye’de yaşayan çok sayıda Pomak Türkünün olması bu durumu Türkiye açısından her zaman avantajlı bir duruma getiriyorsa da Rodoplardaki faaliyetlerin sonucunda bir çok Pomak’ın kafası karışmış durumdadır. Bölgedeki faaliyetlerde Vahabiler’in de olması, “Bulgaristan’ı karıştırmak istiyorlar” şeklinde algılanmaktadır. Özellikle Rodopları hedefleyen bazı kişilerin Türk düşmanlığı yaparak, bölge insanını etkilediği belirtilirken, Pomakların yaşadığı bölgede Türkçenin az konuşulması da yapılan çalışmaların etkisini daha da artırmaktadır. Bazı ailelerin çocuklarının din eğitimi adı altında Suudi Arabistan’a götürülerek yetiştirildiği ancak bunların tedbir olarak dönüşlerinde başmüftülük bünyesinde çalıştırılmayacakları belirtilmektedir.²²¹

Bulgaristan’ın Makedonya ve Yunanistan sınırına yakın Blagoevgrad şehrinde 2000’li yıllara doğru eğitim gören üniversiteli Türkler fakülte arkadaşlarından adı İvan, Mitko, İvaylo olan birçok gencin “dedemizin adı Ali idi, Hasan idi, Mehmet idi” dediklerine şahit olduklarını belirtmektedirler. Bulgar Hristiyanlar da kendi inançları için çalışmaktadır ve faaliyetlerini sürdürmektedirler. Başmüftü Fikri Salih Bulgarlar’ın ev ev dolaşarak İncil dağıttığını anlatmaktadır.²²²

Pomaklara yönelik misyonerliğin geçmiş yıllarda da olması bu insanların her zaman hedefte olduklarını göstermektedir. Osmanlının son dönemlerinde Bulgaristan Müslümanları arasında Hristiyanlığı yaymak için misyonerlere yardım edenlerden biri de

²²¹ Taner Mehmet, “Dinimizi bilinçli yaşayalım”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 20–26 Aralık 2002, s. 6.

²²² Mehmet Balcı, “Gebze’den Bulgaristan’ yardım”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15–21 Ocak 1997, s. 2.

“hoca” geçinen birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgar vatandaşı ve adı Mehmet Şükrü olan bu kişi, Türk ve Müslüman adını Ohannes Asardoryan olarak Ermeni adıyla değiştirmiştir. Asardoryan’ın Filibe’de 24 Ekim 1908 tarihinde çıkarmaya başladığı “Güneş” gazetesinin temel hedefi, bütün Bulgaristan Müslümanlarını Hristiyanlaştırmak değil sadece Pomakları “asıl dinine” döndürmek idi. İçine düştüğü çelişki ise gülünçtür. Pomakların Bulgar olduğu kabul edilse dahi eski dinlerinin Protestanlık değil Ortodoks Hristiyanlık olduğunun bilinmesi gerekir. Halbuki, Asardoryan onları Ortodoks değil de Protestan yapmaya çalışmıştır. “Güneş” parasız dağıtılmasına rağmen 1 Aralık 1909’da yayını durdurmak zorunda kaldı. Asardoryan, bir ara Rodop Müslümanları arasında Protestanlığı konferanslarla yaymaya çalıştı. Üç yıl sonra 23 Ocak 1912 tarihinde başka bir gazete yayınına başlayan Asardoryan, “Hurşit” (Güneş) adlı bu gazeteyi de 11 Şubat 1913’e kadar devam ettirdi. Asardoryan’ın her iki gazetesi de haftalık idi. İslâm’a saldırmadan sadece Protestanlığı anlattı. Müslümanlar arasında kendisine taraftar kazanmaya çalıştı.²²³

Ekonomik olarak Bulgaristan pazarında Arapların güçlü olmaları, Bulgaristan Müslümanları üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomik güçleri, ülkelerinin destekleri ve misyonları ile Bulgaristan Türkleri üzerinde dinî bakımdan olduğu gibi siyasi olarak da belirli bir ağırlıklarının olduğu göze çarpmaktadır. Cuma namazlarına yerel kıyafetleri ile gelen Arap veya İran konsolosluk görevlilerine sıkça rastlanmaktadır. Uluslararası etkinliklerde bu ülkelerin kendi vatandaşlarına verdikleri destek dikkat çekmektedir. Ne var ki Türk Konsolosluk görevlileri Türklere destek vermedikleri gibi Türkiye’den gelip burada yaşayan Türklere yönelik bazı engellemeler de bile bulunabilmektedir. Bir İran diplomatının kitap fuarlarında sıradan bir İranlının standına gelerek İran kültürüne ait yüzlerce Türkçe kitabın bulunduğu firmaya desteğini göstermesi bu ülkelerin çok yönlü etki alanları oluşturduklarına işaret etmektedir.

Rodoplarda Pomakların ve Türklerin yaşadığı bölgelerde, kendilerini Türk olarak gören, Türkçe konuşan ve Eski Zağra, Yeni Zağra ve Sliven bölgelerinde yaşayan Çingenelere yönelik misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu

---

²²³ İsmail Halaç, “2. Bulgaristan, Uydurma Dinlerin-Mezheplerin Kısacasında”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 14, (1997), s. 10–12.

faaliyetlerde bulunan misyonerlerin Türkçe konuşması ve Türkçe yayınların dağıtılması da ayrıca düşündürücüdür.²²⁴

2.2.7.3. İslam'a Yapılan Saldırıların Karşısında Bulgaristan Yönetiminin Tutumu

Bulgaristan'da demokrasi, inançların özgürlüğünü sadece Türklere değil Hıristiyan Bulgarlara da getirdi. Buna karşılık bir kısım ırkçı düşünceler de ortaya çıktı. Müslümanlara yönelik tahribatlar arttı. Dini mabetlere, farklı kültürlere ve düşüncelere yönelik saldırılar görülmeye başlandı. Son birkaç yılda cami ve Müslümanlara yönelik 100'ün üzerinde saldırı oldu.²²⁵

Bulgaristan güvenlik güçleri 1989 yılından itibaren özellikle Müslüman kesimin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri dikkatli bir şekilde takip altına aldı. Bölgeye gelen yabancı ülke vatandaşlarının bazıları faaliyetlerinde görülen şüphe üzerine sınır dışı edildi. Sınır dışı edilenlerin irticai faaliyetlerde buldukları saptamasıyla bu yola başvurulduğu açıklanırken Bulgar yöneticilerinin Rodopların irtica yuvası olmaktan korktuğu şeklinde düşüncelere kapıldığı anlatılmaktadır. Sınır dışı edilenler arasında resmi görevlilerin de bulunması yönetimin bu konuya ciddi baktığını göstermektedir. Bulgaristan'da resmi olarak görevlendirilen Diyanet görevlisi, Türkiye Diyanet Vakfı Koordinatörü ve Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Rektör yardımcısı Dr. Adem Yerinde'nin aniden sınır dışı edilmesi de bu konuda Bulgar yönetiminin hassasiyetini göstermektedir. Polis yetkililerinin sadece ulusal güvenliğin tehdit edildiği açıklamasıyla geçiştirdiği olayın tatmin edici bir açıklama yapılmaması sebebiyle şüphe ile karşılandığı da düşünülmektedir.²²⁶ Aslında sınır dışı olaylarında sadece Türklere yönelik değil Ruslara yönelik uygulamalar da görülmektedir. Levski Sofya Futbol takımının sponsorluğunu yapan ve aynı zamanda petrol şirketi, cep telefonu şirketi, gazete sahibi Mihail Çorni adlı Rus işadaminin Bulgaristan'dan kovulması, ayrıca 5 Rus işadaminin sınır dışı edilmesi güvenlik güçlerinin tehlikeli

---

²²⁴ Adem Yerinde, "Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Bulgaristan Müslümanları Arasında Dağıtılan Dini Yayınlar ve Muhtevaları", **Godişnik na Vışşiya İslammcki İnstitut**, (Redaktör: İbrahim Yalimov), broy pırvı 1 içinde (53–76), Sofya 2009, s. 59.

²²⁵ "Bulgaristan Türkleri İçin Eski Kâbus Canlanıyor", **Kırcaali Haber Gazetesi**, Haziran 2009, s. 6.

²²⁶ "Bulgaristan Diyanet görevlisini sınır dışı etti!", **Kırcaali Haber Gazetesi**, Ocak 2009, s. 1.

gördüğü her kesime aynı şekilde davrandığını göstermektedir.²²⁷ Bulgaristan devleti ülkeye yönelik olumsuzluklar hissettiği zaman tereddüt etmeden resmi veya gayri resmi kişileri kendi ülkelerine göndermekten çekinmemektedir.

Yönetimin dini kontrol altına almak isteği yasalarla da desteklenmeye çalışılmaktadır. 1949 yılında çıkarılan dinler yasasının kabulü ile bütün dinlerin eşit olduğu Bulgaristan’da, yeni yapılması planlanan din yasası ile Ortodoks Hristiyanlığın ülkenin tek resmi dini olması düşünülüyor. Bu duruma diğer Hristiyan mezhepleri ile Müslümanlar ve farklı dinlere mensup olanlar tepki göstermektedirler.²²⁸

Müslümanların demokrasi ile birlikte güçlerinin farkına varmaları ve bunu hissettirmeleri Bulgaristan yönetimi tarafından da dikkate alınmaktadır. Başmüftülüğün bayram resepsiyonuna Cumhurbaşkanı, Başbakan, eski Başbakan, Türk Büyükelçisi ile birlikte birçok Müslüman ülkenin büyükelçileriyle, çok sayıda gazeteci ve aydının katılımıyla Sofya’da Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlığın yanındaki Muradiye Camisi’nden dönüştürülen arkeoloji müzesinde gerçekleşmiş²²⁹ olması da bunu göstermektedir.

Bulgaristan yönetimi demokrasi ile birlikte ülke içinde dinî etkinliklere izin vermektedir. Buna karşın Alevilerle ilgili yapılan bir etkinlik sonucu Razgrad şehrinde temeli atılan bir cemevi inşaatı ise durdurulmuştur.

2.3. Türklerde Sanat, Kültür, Örf, Adet ve Geleneklerle ilgili Faaliyetler

Baskı döneminde dil, din, gelenek ve görenekleri adına kendi kültürel değerlerine sahip çıktıkları için akıl almaz işkencelere maruz kalan Türkler, geçmişten gelen hayat tarzlarını devam ettirmeye gayret göstermektedirler. Demokrasi ile birlikte bu değerler yeniden canlandırılmaya başlandı. Komünizm döneminde Türklere yönelik yapılan sanat ve kültürel faaliyetler belirli bir düşünce ekseninde oluyordu. Bu ilişkilerin getirdiği

---

²²⁷ “Levski’nin sahibi Rus işadamı Çorni Bulgaristan’dan kovuldu”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15–21 Ağustos 2000, s. 4.

²²⁸ Taner Mehmet, “Yeni din yasası tartışmaya yolaçtı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 20–26 Aralık 2002, s. 1.

²²⁹ Mehmet Şahan, “Devletin zirvesi başmüftülüğün bayram resepsiyonundaydı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 13–19 Aralık 2002, s. 1.

festivaller veya etkinlikler Türkiye'deki sanat ve kültür alanındaki sol fikirli etkin isimlerin Bulgaristan'daki faaliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok sol görüşlü aydının Türkiye aleyhinde propaganda yaptırma amacıyla Türkiye'den davet edildiği o dönemi yaşayanlar tarafından belirtilmektedir. Nüvvab Medresesinin liseye çevrilerek Nazım Hikmet Lisesi adının verilmesi,²³⁰ Şumnu'da Nazım Hikmet Okumaevinin bulunması bunlara örnek olabilir. Burada baskıya maruz kalan bir topluluğun Türkiye'den gelerek çeşitli etkinliklerde bulunanlara yönelik sahiplenmeleri milli duygu ve Türkiye'ye hasret düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bulgaristan yönetimi de bu durumu kullanmıştır.

Tırgovişte Türk Dili ve Kültür Derneğinin, Nazım Hikmet'i anma gecesi düzenleyerek doğumunun yüzüncü yılı sebebiyle bir dizi etkinlikler yapması,²³¹ Türkiye Devlet Tiyatroları'ndan bir ekip tarafından Sofya'da Aziz Nesin'in "Azizname" adlı eserinin sahnelenmesi²³² bu etkinin günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Yine aynı dönemde Bulgarcaya çevrilen Türkçe eserlerin aynı cepheden aydınlara ait olması da bu düşünceleri pekiştirmektedir. 1951 yılından başlayarak 1970 yılına kadar Nazım Hikmet'in Bulgaristan'da Türkçe ve Bulgarca 13 ayrı kitabının çıkarıldığı görülüyor. Bu kitaplar arasında Devlet Yayınevi'nin 1966 yılında çıkardığı 8 ciltlik "Nâzım Hikmet – Bütün Eserleri" en önemlisidir. Sofya-Press Ajansı bu kitabı 1976 yılında üç bin sayı bastırarak Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne teslim etti. Parti, bu kitabı genellikle Batı Avrupa'da çalışan Türk işçileri ve aydınları arasında yaydı. Bu kitabın illegal yollarla Türkiye'ye de gönderildiği bilinmektedir.²³³ Türkiye'deki sol partilerin yayınları da Bulgaristan Türkleri arasında propaganda amaçlı kullanılmıştır. Moskova ve Bükreş Radyolarının Türkçe yayınları, TKP, TİP, TSİP'in Avrupa'da çıkardıkları yayınlar, Türkiye aleyhine başka ne tür yayın varsa kullanıldı. Pekin Radyosu'nda çalışan bir Azeri bile Anadolu ile ilgili yazılar gönderdi.²³⁴

Türklerin çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır. Etnik azınlıkların genel yazgısı budur. Bu durumda olan azınlıklar eğitim, teknoloji ve modernlikten uzak olurlar ve hâkim unsura karşı bilimsel, teknik, sosyal ve kültürel olarak mücadele etmekte zorlanırlar. Tarım

---

²³⁰ Cambazov, **Medresetü'n Nüvvab**, s. 16.

²³¹ Hasan Hasan, "Nazım Hikmet anıldı", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 14–20 Haziran 2002, s. 3.

²³² "Türk tiyatrocular Sofya'da", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15–21 Nisan 1998, s. 2.

²³³ Cambazov, a.g.y.a.

²³⁴ Cambazov, a.g.y.a.

ve hayvancılıkla uğraşan Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde il ve ilçe merkezleri ve şehir dışındaki alanlarda bazı faaliyetleri olmaktadır. Bu faaliyetler bazen isim değiştirme döneminde yaşanan acı hatıraları canlı tutarak yapılan işkence ve zulümlerin haksızlığını anlatmak ve yeni nesillere bunları göstermek şeklinde olurken; bazen de şöenler yapılarak Türkçe müziklerle eğlenmektedirler. Bu şenlikler dini bir günde de yapılabildiği gibi geleneksel olarak kutsal sayılan bir günde de yapılmaktadır. Komünizm döneminden kalan bir faaliyetle okumaevlerinin bu şenliklerde etkili bir şekilde yer alması da bu evlerin birer kültür merkezi olarak çalışmalarını teşvik etmektedir. HÖH ve belediyeler ya da dinî makamlarca gerçekleştirilen etkinliklere katılım çok fazla olmaktadır. Mevlit törenleri de ilgi görmektedir. Tekkelerde yapılan faaliyetler oldukça görkemli geçmektedir.

Sevlievo'ya bağlı Rahovsite (Rava) köyünde bulunan Gazi Baba Tekkesi'nde geleneksel olarak her yılın Haziran ayında yapılan etkinliklerde 48 kurban kesilmesi ve misafirlere ikram edilmesi, etkinliğe Başmüftü, Sevlievo Belediye Başkanı ve Pleven Bölge Müftüsünün katılımı²³⁵ bu tür etkinliklerin önemini göstermektedir. Yine Smolyan'ın Svoboda tepesinde yapılan rahmet duasına binlerce kişinin katılımı ve tepedeki Enihan Baba türbesini ziyaretleri Türklerin bir araya gelmesine ve geleneklerini yaşatmasına vesile olmaktadır. Ülkenin farklı bölgelerinden gelen vatandaşların rahmet duasına katılımı dikkate değer bulunmaktadır.²³⁶

Cenaze ve mevlit törenleri de kalabalık toplulukların iştirakiyle yapılmaktadır. Bazı varlıklı kişilerin yemekli mevlitleri ise çevre köylere gönderilen otobüslerle gelen çok sayıda insanın katılımıyla olmaktadır. Bu mevlitlerde dikkat çeken bir husus ise kadınların büyük çoğunluğunun komünizm dönemindeki tek tip önlükleriyle gelmeleridir. Köylerdeki camilere devam ederek dini bilgi alan, kuran okumasını öğrenenler adına hemen her beldede törenler yapılmaktadır. Hıdrellez'in hemen her bölgede etkinliklerle kutlanması bu geleneğin de yaşatıldığını göstermektedir.

---

²³⁵ Tarık Ahmedov, "Gazi Baba'daki muhteşem şöen misafirleri coşturdu", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4-10 Temmuz 2005, s. 2.

²³⁶ Taner Mehmet, "Rahovsite'de rahmet duası", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 26 Temmuz 2010, s. 4.

HÖH'ün koalisyon ortaklığı ile Türkler kendi kimliklerini koruma, geçmişine sahip çıkma ve demokratik mücadele yapabilmektedir. HÖH sayesinde Türkler devlet kademelerinde çalışmaya başlamış, bazı devlet kurumlarında Osmanlıdan günümüze kadar gelen Bulgaristan'daki Türk varlığının ve izlerinin de ortaya çıkarılması için çalışmalar yürütülmektedir. Bu alanda en önemli kurumları bünyesinde tutan Kültür Bakanlığı'nda da bazı çalışmalar göze çarpmaktadır. Bakanlıkta üst düzey görev yapan Türk aydınlarından Mümin Tahir iki tane Türk tiyatrosu kurduklarını, birçok bölgede okumaevleri açarak sosyal ve kültürel faaliyetler başlattıklarını anlatmaktadır. Bulgaristan'daki Türk kültürünün ve Osmanlı eserlerinin dökümünün çıkarılması için çalışma başlattıklarını ve müzelerde bu eserlerin ziyaretçilere açılması için gerekli prosedürlerin hazırlanmakta olduğunu belirtmektedir. 2009 yılında kurulan hükümette HÖH'ün koalisyon ortağı olmadığı ancak iktidar olan GERP'in Kırcaali'den seçilen milletvekili Vecdi Raşidov'u Kültür Bakanlığına (Türk kökenli ilk Kültür Bakanı) getirmesinin de Türkler açısından bir avantaj olacağı düşünülmektedir. Bulgaristan'ın dünyaca ünlü Türk asıllı heykeltıraşı Vecdi Raşidov'un annesi de ünlü ses sanatçı Kadriye Latifova'dır. Kültür Bakanlığının birçok oyun sergilediğini ve Türkiye ile karşılıklı festivallerle katılımların iyi bir ivme kazandığı da belirtilmektedir. Çeşitli zamanlarda Türk tiyatro oyunları sergilenirken Türk filmleri de zaman zaman gösterime girmektedir. Kırcaali'deki Ömer Lütfü Okuma Salonu'nu 1993 yılında kendisinin kurduğunu belirten Mümin Tahir okuma salonunun kütüphanesinde bulunan 8 bin kitabın 4 bininin Türkçe olduğunu, folklor grupları, tiyatro oyunları ile halka açık bir yer olan salonun T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da ziyaret edilmesinin buradaki Türkleri gururlandırdığını anlatmaktadır.²³⁷

Ulusal ve uluslararası ödülleri olan Mestanlılı ressam Kamber Kamber'in Rodopları yansıtan resimlerini Türkiye ve batılı ülkelerde sergilemesi, çalışmalarını Klasik Müzik ve Türk Halk Müziği eşliğinde yapması ilgiyle karşılanmaktadır.

Özellikle eski Doğu Bloku ülkelerinin AB'ye katılma süreçlerinde azınlıkların korunması, siyasi ölçütler içinde, 1993 yılındaki "Kopenhag Zirvesi"nde alınan kararlardan biri olarak yeni üyeler için şart haline getirildi. Bu kararlar "Kopenhag Kriterleri" olarak anılmaya başlandı. Azınlık haklarının korunması AB'nin dış insan hakları politikasının bir parçasıdır. AB'yi kuran antlaşmalarda azınlık haklarının

²³⁷ Mümin Tahir ile kişisel görüşme, 4 Ağustos 2009.

korunması yoktur; ancak 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren ve AB'yi kuran "Maastricht Antlaşması"nda "Kültür" başlığıyla Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmaya eklenen 128. madde ile kültürlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliklerinin geliştirilmesi hükmü getirilmiştir. Böylece "Amsterdam Antlaşması" ile geliştirilen bu hüküm ile kurucu antlaşmalarda, dolaylı da olsa ilk defa azınlıkların korunması amaçlanmıştır. Avrupa Parlamentosu azınlık haklarıyla ilgilenmekte ve bazı kararlar almaktadır.²³⁸

Burgaz bölgesinde yaptıkları etkinliklerle Türk kültürünü yaşatmaya çalışan Recep Küpçü Kültür Merkezi ve buranın gayretli yöneticisi Mücella Bilal 6 yıldır festival düzenlediklerini ve uluslararası olması için çaba sarf ettiklerini anlatırken, belediyeden yardım konusunda olumlu bir cevap alamadıklarını üzülen bir şekilde vurgulamaktadır. Belediyenin, Bulgarlarla Türkler arasında çatışma olur korkusu taşıdıkları için böyle hareket ettiklerini söyleyen Mücella Bilal, turistik olan bölgede uluslararası bir festivalde ise Özbekistan'dan gelen sanatçıların Özbeklerin Türk kökenli olmaları gerekçe edilerek gösteriler sırasında Bulgar milliyetçileri tarafından protesto edildiklerini şaşkınlıkla anlatmaktadır.²³⁹

Onca tahribe rağmen Bulgaristan'daki müzelerde çok sayıda Osmanlı eseri bulunmaktadır. Müze yetkililerinin bu eserler hakkında bilgi sahibi olmadıkları gözlenirken, eserlerle ilgili bilgi verecek uzman kişilerin Bulgaristan'da bile olmadığı açıklanmaktadır. Dağınık vaziyette ve kırık dökük bir şekilde birçok belde de karşılaştığımız Osmanlı-Türk eserlerinin müzelerde toplanması ve ziyaretçilere açık bir şekilde tanıtılması için bazı girişimler yapılmaktadır. Her yıl belirli sayıda araştırmacı, masrafları ev sahibi ülke tarafından karşılanmak üzere Bulgaristan ve Türkiye'den devlet arşivlerindeki belgelerin kopyalarını alabilecektir.²⁴⁰ Demokrasiye geçişle birlikte seçime giren partilerin oy deposu olarak gördükleri Türklere yönelik politik yumuşama Osmanlı eserlerinin ortaya çıkarılarak sergilenmesi alanında da etkisini gösterecek gibi görünmektedir.

Akif Atakan isimli bir Türk, kişisel çabalarıyla topladığı Osmanlı Alfabetesi ve yeni harflerle yazılmış 30 bin civarındaki eseri evinin bir bölümünde sergilemektedir.

---

²³⁸ Terzioğlu a.g.e., s. 28-36.

²³⁹ Mücella Bilal ile kişisel görüşme, 7 Ağustos 2009.

²⁴⁰ "Türk-Bulgar arşiv protokolü", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 13-19 Aralık 1996, s. 2.

Rodoplara ve Balkanlara ait olan eserlerin sağlıklı bir ortamda korunmadığı görülürken, yerel imkânlarla Mestanlı Belediyesinin yardımıyla sahip çıkılan eserlerin farklı ülkelerden gelen ziyaretçileri de bulunmaktadır. Uzman kişilerce değerlendirilmesi gereken eserler arasında çok sayıda Osmanlıca yazılı belge de bulunmaktadır.²⁴¹

Baskı altında olan bir kesimin kendini ifade edemediği, Dünya çapında isim yapmış Bulgaristanlı Türkler bulunsa da komünizmden kurtulmuş olan Türkler, demokrasi içinde kendilerine ne kadar yer bulabileceklerdir. Sanat ve kültürün yönetim tarafından belirlenen programlar dâhilinde yapıldığı bir sistemden henüz kurtulan Türkler, kendi aralarında teşkilatlanamamaktadır. Yerel olarak yapılan bazı girişimler sonucunda sanatçılar ve sanatseverlerin katkılarıyla yapılan etkinliklerde Türk kültürü yaşatılmaya ve tanıtılmaya çalışılmaktadır.

Totaliter rejim döneminde isimlerinin değiştirilmesine karşı çıkarak mücadele veren, işkence gören, hayatlarını kaybedenlerin anısına yapılan törenlere, dini günlerde yapılan etkinliklere, farklı alanlarda yapılan festivallere bakan, milletvekili, vali ve belediye başkanları, din adamları ile kalabalık bir halk kitlesinin yanı sıra Türkiye'den milletvekilleri ve belediye başkanları da katılmaktadır.

Demokrasi ile birlikte yapılmaya başlanan Sofya Film Festivali'ne katılan Türk filmleri, Bulgaristan'daki sanatseverlerin ilgisini çekerken Türkleri heyecanlandırmaktadır.

2.4. Bulgaristan'daki Türk Aydınlar, Sanatçılar, Siyasetçiler; Bunların Eserleri ve Yazıları

Balkanlardan Türkiye'ye yaşanan her göç dalgasında, Bölge aydınlarının Türkiye'ye gitmek zorunda kalmaları bölge insanının da başsız kalmasına yol açtı. Baskılardaki esas amaç zorunlu göçlerle Türk nüfusunu azaltmak olduğu için Türkler kendi kimliklerini muhafaza etmede zorlanmaktadırlar. Bilinçli yapılan sürgünler Balkan ülkelerindeki yönetimler açısından gerekli idi. Aydınlar gittikleri Türkiye'de ise faydalı oluyorlar ve her alanda olumlu katkı sağlıyorlardı. Ancak geride kalanlar buldukları ülkenin ezilen ve hakkını arayamayan bir kesimi olarak hayatlarını devam ettirmek

---

²⁴¹ Akif Atakan ile kişisel görüşme, 13 Ağustos 2009.

zorunda kaldılar. Baskılar günümüze kadar devam etmiştir. Göçler her on yılda bir zorunlu olarak tekrarlanmış, geride kalan bir kısım aydın Bulgaristan'da farklı alanlarda verdikleri eserlerle varlıklarını sürdürmeye gayret göstermektedirler.

Türkler arasında akademik kariyer yapanlar yok denecek kadar azdır. Bazılarının nasıl doktora diploması aldıkları bugün bile tartışılmaktadır. Bulgaristan Türklerinin ön saflarında yer alan din adamları, bilim adamları veya aydınlarının geçmişteki baskıların neticesinde rejime hizmet etmek zorunda kaldıkları bir gerçektir. Yaşadıkları ülkenin hizmetinde bulunmak doğal bir durum iken, bunun hâkim unsurun dışında kalan etnik kökenlerin kültür ve inançlarını yok etmeye yönelik olması kabul edilir gibi değildir.

Geçmişteki baskılara boyun eğmeyip ilerleyemeyen Türkler, bugün de isimleri yüzünden aynı baskıyı yaşamaktadırlar. Günümüzde akademik kariyer yapmak isteyen Türklerden Bulgar isimleri ile kariyerlerine devam etmek zorunda kalanlar vardır.²⁴² Türklerin aydın kesimleri hep göçe zorlanmışlar, kalanlar ise yönetimin akıl almaz baskılarına maruz kalmıştır. Türkler arasında inanarak komünizme hizmet edenler de vardı. Bulgar Türklerinin etkili aydınlarından İsmail Cambazov'un "Şu eller komünizme çok hizmet etti, dinime ve milletime bugünlerde hizmet ederek kendimi ancak affettirmeye çalışıyorum." sözleri demokrasi öncesi dönemin bir kısmını özetlemektedir.

Her dönem Türkler arasından çıkan eğitimli insanlar yönetim tarafından kullanıldı. Sürgün edilen, kamplarda işkence gören Türkler çeşitli yollarla da olsa Türkiye ile haberleşme imkânları bulmaya çalıştılar. Bu arada kontrollü bir şekilde dış dünyaya hoş görünmek isteyen yönetimin organizeleri ile Türkiye'den bazı düşünürleri tanıma şansı yakaladılar. Bu, Doğu Bloku'nun hemen tamamında böyle idi. Türkiye'de belirli bir düşünce eksenindeki yazar ve sanatçılardan oluşan Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Bekir Yıldız, Aziz Nesin, Zülfü Livaneli gibi isimler Doğu Bloku'ndaki Türkler arasında oldukça iyi tanınmaktadır. Orhan Kemal ve Nazım Hikmet'in Bulgaristan anıları bölgedeki birçok Türk tarafından ezbere bilinmektedir. Komünizm döneminde bu yazarlar ve eserleri zaman zaman Türklere bir rahatlama getirirken, Türkiye'deki yönetim aleyhtarlığı ve geri kalmışlık çarpıtmaları da anavatan hakkındaki olumsuz düşünceleri böylece pekiştirmiştir.

---

²⁴² Mümin İsov ile kişisel görüşme, 17 Ağustos 2009.

Demokrasi öncesi dönemde, genelde Türklerin sesini duyuracak bir eserden ziyade, ortak kültürlerden, ezilen halklardan, kısaca komünist rejimin isteği doğrultusunda yapılan yayınlar vardı. Aydınlar devamlı göçe zorlandığı, geride kalanların ise rejim safında görev yapmak zorunda kalmaları sebebiyle Türklerin kendilerini ifade edebildiği eserlere pek rastlanılmamaktadır. Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türkleri arasında Bulgaristan'ı ve Balkanları anlatan çok sayıda eser görmekteyiz. Bu eserlerin Bulgaristan'a girmesinin mümkün olmadığı, ülkeye sokulsa bile yakalanılması halinde elinde bulunanların sürgünler ve kamp hayatının acımasız yüzüyle karşılaşmaları kaçınılmazdı.

Demokrasi sonrası görülen eserlerde ise, önceki dönemlere yapılan atıflar, çekilen zulümler ve işkencelerin dile getirilmesi göze çarpmaktadır. Kısa hikâyeler, öyküler, fıkralar, çocuklara yönelik masallar gibi eserlerin yanı sıra, çok sayıda şiir kitapları görülmektedir. Şiir alanında verilen eserlerde ise, daha çok ezilen, sürgünlerde cezalarını çeken, komünist rejimin baskılarını yaşayan Türklerin duygularını yansıttıklarını görmekteyiz. Örneğin:

...
Mezar taşlarındaki eski Bulgar adları
Biz Türklerin gözüne bir ok gibi batıyor.
Izdıraplar içinde geçmiştir hayatları
Küçük Bulgar mezarlığında koca Türkler yatıyor.²⁴³

İsmail Çavuşev'in "Terapi Patikası", Mustafa Bayramali'nin "Şahin Yuvası", İbrahim Yalimov'un "Nasreddin Hoca ve Bulgar Fokloru", Ali İhsan İzzet'in hazırladığı Türk masallarının anlatıldığı "Dünya Güzeli", Sabri Alagöz'ün "Yaşım Yüz Otuz Bir"i, Halit Aliosman Dağlı'nın "Aydınlığın Öksüzleri" ve "Doksanlı Yıllarda Adımların Yalnızlığı" sayabileceğimiz birkaç yazar ve eserleridir.

Daha çok kırsal alanda yaşayan ve hâkim unsurun dilini iyi bilmeyen Türklerden aydın yetişmesi ve iyi eserler vermesi sık görülen bir durum olmamaktadır. Bulgar Yazarlar Birliğine kabul edilmek ve etkili olabilmek, Bulgarca'yı iyi bilmek ve Bulgar dilinde kaliteli eserler vermekle mümkün olmaktadır. Bulgar Yazarlar Birliği üyesi ve

---

²⁴³ Ali Bayram, **Konca Gülüm**, Sofya: Güven, 1995, s. 45.

yönetim kurulundaki ilk Türk olan Mümin Tahir eserlerini Bulgarca yazmaktadır ve bunun bir getirisi olarak bu payelere ulaşmıştır. Son kitabı “Etnik Kimlik ve Hoşgörü” olan yazar, bir öykü kitabı yayınlama hazırlığındadır.

Bulgaristan’ın dünyaca ünlü Türk kökenli heykeltıraşı Vejdi Raşidov son seçimle iktidar partisinden Kırcalı milletvekili seçilmiş ve Kültür Bakanı olmuştur. Ulusal ve uluslararası birçok ödüle sahip Ressam Kamber Kamber ise sergilediği eserleriyle dikkat çekmektedir.

Bulgaristan’ın ilk Türk pop sanatçısı Mustafa Çavuş ise, Türk olması sebebiyle Bulgarlar tarafından kendisine eski ilginin gösterilmediğini anlatmaktadır. Türklere karşı her alanda bir baskının mevcut olduğu halen hissedilmektedir.

Dinî yayınlarda başmüftülük, müftülük veya dinî alandaki bazı görevlilerin eserleri de Türklerin ihtiyacına yönelik büyük bir eksikliği gidermektedir. Süreli yayımlar aracılığıyla ve kitaplarla her kesime hitap edilmeye çalışılmaktadır.

HÖH’ün Bulgaristan siyasetinde görülmesi ile Türk kökenli siyasetçiler ortaya çıktı. Türk aydınlarının tanınmış isimlerinin bazılarının da parti görevlerinde bulunması; hatta milletvekili olması, siyasette aydın etkisinin fark edildiğini göstermektedir.

Devlet arşivlerinde demokrasi öncesi dönemlere ait Türk eserlerinin bulunması oldukça zordur; ancak özel arşivlerde araştırmalar neticesinde bulunabilmektedir.

Gazete ve dergilerde yayınlanan folklorik amaçlı fıkra, mani, bulmaca ve atasözleri Türk kültürünün saha genişliğinin muazzamlığını gözler önüne sermektedir. Bu durum 1990’lardan sonraki yayınlarda göze çarpmaktadır. Böylece yeni yetişen nesil bu kültürün etkisini görmektedir.

Dili iyi kullananların ve iyi eğitim alanların sürgün edildiği, kamplara gönderildiği bir sistemdeki toplulukların kendilerini ifade etmeleri de imkânsızlaşmaktadır. Bütün bu gelişmelere rağmen Bulgaristan Türkleri geçmişten bugüne kendi inanç ve geleneklerini

sözlü ve yazılı olarak yaşatmış, günümüzde de bunu daha kalıcı hale getirmek için faaliyet içindedirler.

1989 öncesi ve sonrasında yaptıkları hizmetler ve verdikleri eserlerle Türklerin sesi olmaya çalışan, bazılarının bugün hayatta olmadığı aydınların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz: Ahmet Ali, Ahmet Doğan, Ahmet Tımış, Ali Bayram, Ali Durmuşev, Ali Pirov, Aliş Said, Cengiz Hakov, Faik Arda, Faik İsmailov, Fehim Hüseyin, Halit Aliosman, Horozov, Hüseyin Karamolla, İbrahim Tatarlı, İbrahim Yalımov, İsmail Cambaz, İsmail Çavuş, İsmail Yakupov, İzzet Naim, Kadir Osmanov, Kazım Memiş, Kemal Bunarciev, Mehmet Sansar, Muharrem Tahsin, Mustafa Çete, Mustafa Kahveci, Mustafa Mutkov, Mücella Bilal, Mülazım Çavuşev, Mümün İsov, Mümin Tahir, Müzekki Ahmet, Naci Ferhad, Nedim Gencev, Nuri Adalı, Osman Aziz, Ömer Osman, Sabri Alagöz, Sabri İbrahimov, Saffet Eren, Servet Tatarov, Süzan Çakır, şirin Mestan, Turhan Rasiev, Vedat Ahmed, Vejdi Raşidov, Yusuf Kerim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGARİSTAN'DA TÜRKÇE BASIN (GAZETE, DERGİ, RADYO, TELEVİZYON)

3.1. Demokrasi Dönemine Geliş Sürecinde Türkçe Basın

“Paris Barış Antlaşması” (10 Şubat 1947)’nda, “Bulgaristan, vatandaşlarının ırk, cinsiyet, dil, din gibi ayrımlar gözetilmeksizin insan haklarından ve basın-yayın, ifade, düşünce özgürlüğü haklarından yararlanmaları için gerekli tedbirleri alacaktır.”²⁴⁴ denilmektedir. Bulgaristan’da demokrasi öncesi dönemde Türkçe basın adına bir özgürlükten söz edilememektedir. Dünyanın hemen her ülkesinde ve bütün rejimlerde, kitleleri etkileyen, rejimleri deviren, hükümetler yıkıp hükümetler kuran, devletler kuran basının gücü kimin elindeyse rakiplerine karşı hep üstün durumdadır. Bulgaristan’da da Türkler, kendi insanlarına ulaşmak ve her konuda onları bilgilendirmek için, çıkardıkları gazetelerle amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Bulgaristan’ın her tarafında yaşayan Türkler, geçmişte, teknolojinin bugünkü gibi olmaması sebebiyle, ancak yazılı basınla gelişmeleri takip edebiliyordu. 1980’li yıllarda Bulgaristan’da iki tane süreli yayın vardı: “Yeni Hayat” dergisi ile “Yeni Işık” gazetesi. Ancak 29 Ocak 1985’te bu iki yayın da kapatıldığı için bu tarihten itibaren Bulgaristan’da Türkçe süreli yayın kalmamıştır.²⁴⁵ Bugün ise internet ile Rodoplardaki, yolu kışın kapalı olan bir köyden bile dünyanın her tarafını takip etmek mümkün olmaktadır. Bu gelişmeye rağmen basının etkisi ve önemi de aynı şekilde devam etmektedir. İnternet, teknolojik olarak dış dünyayı istediğiniz anda takip etmenizi sağlıyorsa da gazete, dergi, radyo veya televizyonun daha büyük kitleler üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin nüfusu ve orda çıkarılan günlük gazetelerle kıyaslandığında bugün bir milyonun üzerinde Türkün yaşadığı Bulgaristan’da, önünde yasal bir engel olmamasına rağmen, günlük, Türkçe bir gazetenin çıkarılamaması düşündürücüdür. Bu durum Bulgaristan’da azınlık durumunda bulunan

²⁴⁴ Poix a.g.m., s. 79.

²⁴⁵ M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007 s. 366.

Türklerin kendilerini ifade edebilmeleri ve problemlerini bütün dünyaya duyurabilmeleri açısından önemli bir eksikliklerdir.

Buna karşılık Türkiye’de ciddi bir Bulgar nüfusundan söz etmek mümkün değilken Türkiye’de Bulgarca bir gazete yayınlanabilmektedir. Bulgaristan’ın Kırcaali şehrinde “Reporter Dnes” adlı bir gazetesi olan Dimitir Arnavudov, Türkiye’de ilk Bulgarca gazeteyi 2002 yılında çıkartmaya başlamıştır. Çorlu’da “Sedmiçen Reporter” adıyla yayınlanan gazete 16 sayfa, renkli, Türkçe ve Bulgarca, haftalık olarak Cuma günleri çıkmaktadır.²⁴⁶

3.1.1. İlk Türk Gazetesi: “Tuna”

Bir Kaynağa göre 1878–1934 tarihleri arasında Bulgaristan’da 80’in üzerinde Türkçe gazete ve dergi çıkarıldığı²⁴⁷ söylenirken, bir başka kaynakta ise 1865–2005 tarihleri arasındaki 140 yıllık dönemde, bu sayının 200’ün üzerinde olduğu belirtilmektedir. Bu yayınlardan şimdiye kadar 173 tanesine ulaşılabilmiş, çıkarıldıkları yer, tarih ve çıkarılanlar belirlenmiştir. Bu gazete ve dergiler bugün bir yerde toplu halde bulunmamaktadır. Bir kısmı Türkiye arşivlerinde, bir kısmı da Bulgaristan kütüphanelerinde ve özel kütüphanelerde bulunmaktadır. Bulgaristan’ın başkenti Sofya’daki Millî Kütüphane’de de 41 adet Türkçe gazete ve dergi bulunmaktadır.²⁴⁸ Bulgaristan’daki Türkçe basın, Osmanlı döneminde yayına başlamıştır. Bulgaristan tarihi boyunca yayınlanan Türkçe dergi ve gazetelerin sayısı 29 Ocak 1985 yılına gelinceye kadar peyderpey düşmüş ve nihayet Türkçe yayın yasağı getirilmiştir.²⁴⁹ Bulgaristan’da ilk Türkçe gazete Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Tuna Vilâyeti Valisi Mithat Paşa tarafından çıkarılmıştır. Rusçuk şehrinde 16 Mart 1865 tarihinde çıkmaya başlayan “Tuna”, Bulgaristan’daki ilk Türkçe gazetedir. Bu gazete, Türkçe ve Bulgarca olarak 12 yıl 3 ay ve 27 gün çıktıktan sonra Türk-Rus Savaşı yüzünden 13 Haziran 1877 tarihinde kapanmıştır.²⁵⁰

---

²⁴⁶ “Türkiye’de ilk Bulgarca gazete”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 13–19 Eylül 2002, s. 3.

²⁴⁷ Ivaylo Grouev, **Why Bulgaria Did Not Explode?** Ottawa, Hermes Publishing Ltd, 2004, s. 131.

²⁴⁸ Cambazov, a.g.y.a.

²⁴⁹ Abdus Sobhan, “Bulgaristan’daki Etnik Türk Azınlığı Üzücü Olay”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu**, (129–140), İstanbul: Ufuk Matbaası, 1988, s. 138.

²⁵⁰ Cambazov, a.g.y.a.

İlk sayılarından itibaren, Bulgaristan'da Türklerin milli ve dini konularda bilinçlenmesine yönelik faaliyet gösteren gazete ve dergiler, her dönemde okuyucuların ilgisi ile karşılaşmış ve 1944 yılına kadar etkisini sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren yönetimde bulunan bazı etkili kişilerin Türkçe basından duydukları rahatsızlıklar üzerine Türkçe basına karşı hücumla geçilmiştir. Atatürk devrimlerini benimseyen bazı yazarlar “Kemalist” olarak suçlanmış ve işkence görerek hapse atılmışlardır. Bu gazetecilerin bir kısmı Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmışlardır. 1933 yılında 7, 1934 yılında 10 ve 1935 yılında da 4 Türk gazetesi kapatılmıştır. Arap harfleriyle yayın yapan Türk gazeteleri ise bir süre daha yayınlarına devam ettilerse de 1937 ile 1943 yılları arasında onlar da kapatılmıştır. Bu dönemde en son kapatılan gazete ise 1944 yılında yayınına son verilen “Medeniyet” gazetesidir.²⁵¹

Böylece 1878 tarihinde başlayan çok gazeteli devir kapanmış, 1944 yılındaki sosyalist devrim Bulgaristan'daki Türkleri gazetesiz olarak bulmuştur. Yeni rejim döneminde ise yeni bir gazetecilik anlayışı başlamıştır. Bu dönemde çıkarılan “Yeni Işık” gazetesinin Türkler üzerindeki etkisi demokrasi dönemine kadar sürmüştür.

3.1.2. Bulgaristan Türklerinin Kaderini En Çok Etkileyen Gazete: “Yeni Işık”

Bulgaristan'daki Türklerin bugünkü basın hayatının mihenk taşı Türklerin kaderinde en etkili olan “Nova Svetlina” yani “Yeni Işık” gazetesidir. 1945 yılından 1992 yılına kadar yayımlandığı dönemde, Türk aydınlarının birçoğunun çalıştığı bu gazeteden yetişenlerden bugün hâlâ gazeteciliğini devam ettirenler vardır. “Yeni Işık” yönetimin, yani komünist partinin bir yayın organı idi. Yayın politikasında da doğal olarak rejimin istediklerini yansıtmıştır. Demokrasinin yaşanmaya çalışıldığı günümüzde bu gazetede görev yapanlar eleştirilebilir ama dönemin şartları onu gerektiriyordu diye düşünülmemelidir. O dönemde gerçekler saptırıldı, yanlışlar yapıldı, günahlar işlendi. İnişli çıkışlı olan hayatlar bugünkü nesillerin ibret alacağı örneklerle doludur.²⁵² 17 yıl boyunca bu gazetede çalışan İsmail Cambazov sonraki yıllarda “Sofya-Press Ajansı” ve demokrasi döneminde de “Hak ve Özgürlük”, “Müslümanlar” gazeteleri ile “Ümit”, “Kaynak”,

---

²⁵¹ Cambazov, a.g.y.a.

²⁵² Cambazov, a.g.y.a.

“Müslümanlar” dergilerinde yazılarına devam etti, yazılarıyla bugün de okuyucularına hitap etmektedir.

3.2. Demokrasi Döneminde Türkçe Basın

Bulgaristan tarihinin dönüm noktalarını Türkler hep gazetesiz ve radyosuz karşıladılar. Türkler, gelişmeleri gecikmeli olarak sonradan öğrenebildi. Bulgar Prensiği'nin ilk yıllarında Türkçe gazete yoktu. 1944 yılındaki sosyalist devrim sırasında da Türkçe bir yayına rastlanmamaktadır. Rodoplarda yaşayanlar ise devrimden belediye memurlarının değişmesiyle haberdar oldular. 10 Kasım 1989 tarihindeki demokrasiye geçiş sürecinin başlaması da yine Türkleri gazete ve dergilerden yoksun olarak buldu. Ancak bu dönemde radyo ve televizyon, gelişmeleri duyurduğu için Todor Jivkov'un diktatörlüğünün bittiği öğrenildi ve Türkler kendi köklerinin peşine düştüler.

10 Kasım 1989 günü demokrasiye geçiş döneminde komünist kadronun çıkardığı “Nova Svetlina” yani “Yeni Işık” gazetesi dönüş yaparak kendini demokrat ilan etti. Gazete kaybettiği okuyucusunu tekrar kazanma çabası içine girdi. İlk başlarda eski dönemdeki gibi yayınlarında Türk düşmanlığına devam etti ise de tutunamadı. Türklerin baskısıyla gazete 1991 başlarında daha önceki adıyla “Işık (Svetlina)” olarak Türkçe çıkmaya başladı. İçeriğinde değişiklik yapan gazete Türklerin sorunlarını ele almaya başladı. Bütün bu değişikliklere rağmen gazete, önceki rejimden kalan yayın politikası yüzünden Türkler arasında itibar kazanamadı ve 1992 yılında yayın hayatına son verdi. Aynı ekip hemen akabinde “Güven” gazetesini çıkardılarsa da üç yıl sonra o da kapandı. Gazetecilerin ve basın dünyasının devletin belirli kesimleriyle sıkı irtibatının olduğu hemen her ülkede zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan'da da komünist rejimin sona ermesiyle eski dönemde ajanlık yapan 102 gazetecinin kimliklerinin açıklanması bunu göstermektedir.²⁵³

Parti gazeteciliği geleneği demokrasi döneminde HÖH tarafından çıkarılan “Hak ve Özgürlük” gazetesi ile devam etti. Haftalık olarak yayınlanan gazete 3 Aralık 1991 tarihinde başladığı yayın hayatını iki dilde sürdürdü. Gazete 2002 yılına kadar yayınlanabildi. Demokrasi döneminin ilk Türkçe gazetesi ise geçiş döneminin Başmüftüsü

---

²⁵³ “102 gazeteci eski ajan çıktı”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, Ağustos 2009, s. 2.

Nedim Gencev tarafından 26 Nisan 1990 tarihinde çıkarılan aylık “Müslümanlar” gazetesidir.

Başmüftülükten alındıktan sonra Gencev 1991 yılında yeşil renkte bir “Müslümanlar” gazetesi çıkarmaya başladı. Yeni Başmüftü Fikri Salih’in ekibi ise kara renkli “Müslümanlar” gazetesi çıkarmaya başladı. Böylece Müslümanlar kara ve yeşil diye ikiye ayrıldılar. Gencev yayınlarında Fikri Salih aleyhine ağır suçlamalarda bulundu. Bunu fırsat bilen ve Türklerin arasına fitne sokmak isteyen bazı Bulgar gazeteciler bu haberlerin peşine düştülerse de Gencev’in yayınlarının asılsız olduğu ortaya çıktı.

Kara “Müslümanlar” gazetesi daha sonra 2005 yılında yeni Başmüftü Mustafa Aliş Hacı’nın görüşleri doğrultusunda aylık dergiye dönüştürüldü ve hâlen yayın hayatına devam etmektedir.

Sofya’da Türk Kültür Merkezi adına Sabri Alagöz tarafından 2000 yılında çıkarılmaya başlanan ve iki ayda bir yayınlanan “Kaynak” dergisi de bütün zorluklara rağmen yayın hayatına devam etmektedir.

Türkiye’deki “Zaman” gazetesi grubunun çıkardığı ve 1992 yılından beri yayın hayatını devam ettiren “Bulgaria Zaman” gazetesi ile 1995 yılından beri yayınlanan “Ümit” dergisi de istikrarlı bir şekilde okuyucusuna ulaşmaktadır.

Demokrasi ile birlikte çok partili siyasi hayatın Türkleri iktidar ortağı yaptığı ve bakanlık koltuğuna oturan Türklerin olduğu Bulgaristan’da ne yazık ki bugün, günlük yayınlanan Türkçe bir gazete bulunmamaktadır.

Sofya Radyosu Türkçe yayınlarına 1993 yılında tekrar başladı. İnternetin en ücra yerlere ulaştığı teknoloji dünyasında Bulgaristan’da Türkçe yayın yapan televizyonlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Uydu yayınlarıyla Türk televizyonları seyredilmekle birlikte Bulgaristan Türklerine yönelik bir yayının Bulgaristan’da lüzumu hissedilmektedir. Bulgaristan’da ilk defa Türkçe bir televizyon programı ise “7 Gün” (7 Dni) adlı özel televizyon kanalında 20 Şubat 2000 tarihinde başladı. Pazar günleri 30 dakikalık “Beyaz

Güvercin” adlı bir program ile seyirciye merhaba denildi.²⁵⁴ Bu yayın da bir süre sonra televizyondan kaldırıldı. 2003 yılından itibaren Bulgar Devlet Televizyonu’nun Birinci Kanal’ında başlatılan 17.00 haberlerinden sonra 10 dakikalık Türkçe haber yayını devam etmektedir. Ancak bu durum milliyetçi Bulgarların sert tepkisini çekmektedir. Bulgar milliyetçileri bu yayının durdurulmasıyla ilgili çeşitli faaliyetler yapmaktadır.

Günlük yayınlanan Türkçe bir gazetenin olmadığı Bulgaristan’da bugün, ulusal olarak yayınlanan haftalık bir gazete, aylık yayınlanan üç dergi ve ilave yayınları dışında ara sıra çıkan yerel bir kaç gazete ya da dergi bulunmaktadır. 1989 sonrasında Bulgaristan Türklerine yönelik birçok gazete ve dergi çıkarılmış ancak bunlar uzun ömürlü olamamışlardır. Şu anda yayın hayatına devam edenler ve demokrasi döneminde yayına başlayıp kapanan gazete ve dergiler şunlardır:

Gazeteler: Müslümanlar (Kara), Müslümanlar (Yeşil), İslam Kültürü, Müslümanların Sesi, Işık-Svetlina, Güven, Cırcır, Hak ve Özgürlük, Filiz, Zaman, Yeni Sabah.

Dergiler: Ümit, Balon, Kaynak, Gönül, Kalem, Selam, Müsülmansko Obştestvo, İkra, Hoşgörü, Deliorman, Müslümanlar, Yeni Hayat, Mozaik.

Kitleleri sürükleyen, olumlu ya da olumsuz yayınlarla toplumların yapısına şekil veren ve etkili bir rol oynayan basın Bulgaristan Türkleri arasında ilgi görmemesi ve Türklere yönelik basın yayın organı sayısının bir elin parmaklarını geçmemesi düşündürücüdür. Bu durumun Bulgaristan’daki eski yönetimlerden kaynaklanan ve etkisinin devam ettiği anlaşılan, aydınlar arasındaki farklı düşüncelerden kaynaklandığı görülmektedir. Böylece Türkçe yayınların azlığı Bulgaristan Türklerini olumsuz etkilerken, aynı düşünceden insanların seslerini toplu olarak çıkaramamasına yol açmaktadır.

3.2.1. Bulgaria Zaman Gazetesi

Haftalık yayınlanan ve ilk olarak yayınlanmaya başladığı 1992 yılından beri istikrarlı bir şekilde aralıksız olarak okuyucularına ulaşmaya devam eden “Bulgaria

---

²⁵⁴ “Bulgaristan’da Türkçe televizyon yayını”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 22–28 Şubat 2000, s. 1.

Zaman” gazetesi, Türkçe ve Bulgarca olarak okuyucularına hitap etmektedir. Etkili haberleriyle Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bulgaristan’ın birçok şehrinde temsilciliği bulunan gazete yıl boyu yaptığı etkinliklerle de dikkat çekmektedir. Gazetenin baskı sayısı 5 bin ile 6 bin arasında değişmektedir.

3.2.2. Kaynak Dergisi

Bulgaristan’ın Türk aydınlarından gazeteci, yazar, şair Sabri Alagöz tarafından büyük bir özveri ve zor şartlar altında Sofya merkezli çıkarılan “Kaynak” dergisi iki ayda bir yayınlanmaktadır. Türk Kültür Merkezi adına çıkarılan derginin yurt içi ve dışında temsilcilikleri bulunmaktadır. Tarih, kültür, edebiyat ve sanat alanında yayınlanan derginin yazı kurulunda yer alan aydınlar Bulgaristan Türkleri arasında etkili olan kişilerden oluşmaktadır. 2000 yılının sonunda yayın hayatına başlayan dergi, bir kaç sayı haricinde aralıksız yayınlanmaya devam etmektedir. Dergi, ülke genelinde ve Türkiye’de ilgi ile takip edilmektedir. Sabri Alagöz tarafından zor şartlar altında, maddi sıkıntılar içinde çıkarılmaya çalışılan derginin her sayısı maddi destek alarak yayın hayatını sürdürmektedir. Bulgaristan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Ulusal Etnik ve Demograf Sorunları Müdürlüğü, İmir, Sofya Açık Toplum Vakfı dergiye maddi ve manevi destek vermektedir. “Kaynak” dergisi ilk çıktığı yıllarda Soros’un desteğini de aldı ve dergi adına yapılan röportajlara, araştırmalara, yazarlara belli miktarlarda ücret verildi.

3.2.3. Müslümanlar Dergisi

Bulgaristan Başmüftülüğü tarafından çıkarılan aylık “Müslümanlar” dergisi ilk önce gazete olarak yayınlanmaya başladı. Eski Başmüftü Nedim Gencev tarafından 1990 yılında çıkarılan demokrasi döneminin ilk Türkçe yayınıdır. Sonraki yıllarda yaşanan bazı olaylar neticesinde kara ve yeşil diye iki ayrı yayın olarak çıkarılan gazete, 2005 yılından itibaren dönemin başmüftüsü Mustafa Alish tarafından “Kara Müslümanlar” gazetesinin dergiye dönüştürülmesi ile yayın hayatına devam etmektedir. Bulgaristan Müslümanları ile ilgili haberler ve İslam dünyasındaki gelişmeleri Bulgarca ve Türkçe olarak okuyucularına ulaştırmaktadır. Dergi ayrıca çocuklara ve kadınlara yönelik ekler de vermektedir.

3.2.4. Ümit Dergisi

Derginin ilk çıkarılma kararı 1992 yılında alındı ise de Balkanlar Eğitim ve Kültür Vakfı adına sahibi İsmail Cambazov olarak yayın hayatına Haziran 1995 yılında başladı. Yazı İşleri Müdürü bugün hayatta olmayan Yusuf Kerim idi. 48 sayfa olan “Ümit” Bulgaristan’da çıkan çok renkli ilk Türkçe dergidir. Yayın programında birleştirici bir rol üstlenileceği ve her kesime eşit mesafede olunacağı belirtilen ilk sayının başmakalesinde nerden kaynaklanırsa kaynaklansın ırkçılık ve milliyetçilik akımlarına karşı mücadele verileceği vurgulanmaktadır.²⁵⁵ Yazar kadrosu zengin olan dergide Bulgaristan aydınlarının yazıları ilgiyle takip edilmektedir. Yusuf Kerim, Prof. Dr. İbrahim Tatarlı, Prof. Dr. Cengiz Hakov, Doç. Dr. İbrahim Yalımov, İsmail Çavuş, Sabri Alagöz, Muharrem Tahsin, Osman Aziz, Ahmet Tımış yazarlardan sadece bazılarıdır. “Ümit” Bulgaristan Türklerinin tarihiyle ilgili yazılarıyla da dikkat çekmektedir. İlginç konulara değinmektedir. Derginin redaktörlerinden Sabri Alagöz ilerleyen yıllarda Türkçe ve Bulgarca iki dergi çıkardı: “Kaynak” ve “Etnodialog”. İlk çıktığı Haziran 1995 tarihinden itibaren sayılarında haber ağırlıklı olan “Ümit” dergisi Bulgarca ve Türkçe olarak aylık yayınlanmaktadır. İlk zamanlarda haber ağırlıklı olan dergi daha sonra aile, çocuk ve kültür dergisi oldu ve iki dilde yayınlanmaya başladı. Son yıllardaki yayınlarında daha çok eğitim ve kültür alanındaki yazılarıyla aile, çocuk ve genç kesime hitap etmektedir. Dergi yayın hayatına devam etmektedir. Baskı sayısı 3 bin 500 civarındadır.

3.2.5 Radyo ve Televizyon

Sosyalist idarenin işbaşına gelmesiyle birlikte Bulgaristan’da Türkçe sözlü basın (radyo) ortaya çıktı. Türkçe radyo yayıncılığı Bulgaristan’da 9 Eylül 1944 devriminin ürünüdür. O zamana kadar kasabalarda yaşayan Türkler dahi bir ses aygıtı olarak radyonun ne olduğunu bilmiyorlardı. Ancak yeni dönem, Türk evlerine de radyo denen ve ses çıkararak kutuyu soktu. Halk bu kutudan çıkan sesin Türkçe olmasını istemeye başladı. Bu, partinin de işine geliyordu. Zaten ilk yıllarda Türkçe çıkarılan gazeteleri bir avuç aydından başka kimse okumuyordu; çünkü Türklerin, hele de köylülerin, yüzde 70’i, 80’i okuma yazma bilmiyordu. Parti, bu halka yazı ile değil, söz ile hitap etmeliydi.

---

²⁵⁵ “Hepimize Kutlu Olsun”, **Ümit Kültür ve Eğitim Dergisi**, 1, (1995), s. 1.

İlk Türkçe radyo yayını 1945 yılında Eski-Zağara (Stara Zagora) radyosunda başladı. Trakya Ovası köylerine, Rodoplara yönelik bu yayınların Türkler tarafından sevinçle karşılandığını gören Sofya Radyosu da Türkçe yayına geçti. Varna Radyosu da mikrofonlarını Türklere açmakta geri kalmadı. Yayınlar yarımşar saatlik yapıyordu. Yayınların üçte birinin Türkiye'ye hitap etmesine karşın, halk Türkçe haber bültenleri, şarkılar, türküler dinleyebiliyordu. Radyonun etkisini gören Parti yetkilileri, 1950 göçünden sonra Türkler lehine bazı kararlar aldı. Türkçe radyo yayınlarını bir buçuk saate çıkarmak kararı da bu sırada alındı. Fakat, bu kararın uygulanmasını takip eden süreçte Eski-Zağara (Stara Zagora) ve Varna radyolarının Türkçe yayınları durduruldu. 1953 yılında Sofya Radyosu'nda "Türkçe Yayınlar Müdürlüğü" kuruldu, iki saat Türkçe yayına geçildi. 1964'te yayın süresi dört buçuk saate çıkarıldı.

Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınları halk arasında çok rağbet gördü. Gazeteleri sadece entelektüel takımı okuyordu, ama radyo yayınlarını o kadar okuma alışkanlığı olmayan bütün halk dinliyordu. Hele de köylüler, tarlada çalışma saatlerini Türkçe yayın saatlerine göre ayarlıyorlar, vakit gelince hemen eve koşuyorlardı. Vericileri ve alıcıları uygun olmadığından öyle dağda bayırda radyo dinleme imkânı yoktu. Türkiye radyolarının dinlenmesi zaten yasak olduğu için halkın tek haber kaynağı Sofya Radyosu idi. Kadriye Lâtifova, Ulviye Ahmedova, Osman Azizov ve diğer şarkıcılar artık her eve girmiş, dinleyicilere kendilerini sevdirmişlerdi. 1960'lı yıllarda Sofya Radyosu Bulgaristan'da konuşulan Türkçenin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Dinleyiciler radyodan duyup öğrendikleri birçok edebî sözcüğü günlük konuşmalarına katmışlar, dil kültürlerini geliştirmişlerdir. Ne yazık ki, Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınlarının bu olumlu dönemi de fazla sürmemiştir.

Bulgaristan Komünist Partisi, 25 Şubat 1969 tarihinde aldığı "Türk ahalisi arasındaki çalışmaları daha da iyileştirmek, onu, sosyalizm savaşında Bulgar halkına tamamıyla katmak" başlıklı kararı ile Türklere verdiği birçok olumlu kültürel hakları birer birer geri aldı. "Yeni Işık", "Yeni Hayat" dışında tüm süreli Türkçe basın yok edildi. Türk tiyatroları, okulları, devlet yayınevindeki Türkçe kitaplar şubesi kapatıldı. Okumaevleri ve kültürevlerinin çalışmalarında Bulgarcaya geçildi. Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınları da bu dönemde olumsuz bakımdan çok etkilendi. Türkçe Yayınlar Müdürlüğü'nün yönetimi ve programların içeriği tamamen değiştirildi. Asimilasyon siyaseti anlatılmaya başlandı.

Her gün radyodan kulakları okşayan Türk nağmelerinin yerini, Bulgarca şarkılar aldı. Yayın saatleri de yavaş yavaş azaltıldı ve zorla isim değiştirme kampanyasının başlarında (1985) tamamen durduruldu.²⁵⁶

Demokratik Bulgaristan'da Türk sözlü basınının yeniden toparlanmaya başlamasıyla Sofya Radyosu da Bulgaristan Türklerine yönelik Türkçe yayınlarına Mart 1993'te tekrar başladı.

Demokrasi farklı kesimlere de haklarını tanıma imkânı getiriyordu. Türkler, bunu değerlendirerek kendilerine hitap edecek yayınlar istiyorlardı. Uydu yayınları sayesinde Türk televizyonlarını izleyen yeni nesil Türk gençlerinin bu yayınlardan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Türkçelerine bile etki eden bu durum çocukları Türkiye Türkçesine daha yatkın bir hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Bulgaristan'da Türkçe bir televizyon kanalına ihtiyaç olmadığı düşünülebilir. Nitekim Bulgaristan'ın HÖH partili AB Milletvekili Metin Kazak da bu şekilde düşünmektedir.²⁵⁷ Ancak yayınların Bulgaristan Türklerine yönelik olmadığı ve buradaki Türklerin olumsuz etkilendiği programların olduğu da aydınlar tarafından dile getirilmektedir.

Bulgaristan televizyonlarında ilk Türkçe programın özel bir televizyon kanalında 20 Şubat 2000 tarihinde yayına başlaması ve²⁵⁸ bu yayının bir süre sonra kaldırılmasına rağmen 2003 yılından itibaren Bulgar Devlet Televizyonu'nun Birinci Kanal'ında 17.00 haberlerinden sonra 10 dakikalık Türkçe haber yayını devam etmektedir. Bu yayını durdurmak için milliyetçi Bulgarlar bazı faaliyetler içine girmiştir. İrkçı ATAKA partisi lideri Volen Siderov Başbakan'dan istediği desteği alarak Türkçe yayının kaldırılması için referanduma gidilmesini istemektedir. GERB lideri Başbakan Boyko Borisov referandum sonucunun halkın istediğini ortaya koyacağını söyleyerek bu isteğe, bir bakıma, olumlu cevap vermiştir.²⁵⁹ AP ise buna tepki göstermektedir.

Bugün Bulgaristan'da yerel bazda bazı şehirlerde Türkçe radyo yayınları yapılmaktadır. Ulusal olarak da yayın saatlerinin artmasını isteyen Türkler, şimdilik bu

---

²⁵⁶ Cambazov, a.g.y.a.

²⁵⁷ Metin Kazak ile kişisel görüşme, 10 Ağustos 2009.

²⁵⁸ "Bulgaristan'da Türkçe televizyon yayını", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 22-28 Şubat 2000, s. 1.

²⁵⁹ "Bulgaristan'da Türkçe bülteni için referandum", **Milliyet Gazetesi**, 16 Aralık 2009, s. 18.

haktan kısıtlı olarak yararlanmaktadır. Diğer etnik azınlıklar da demokrasinin getirdiği bu haklardan faydalanmak isterlerken Vidin’de ilk ingene radyosu da yayın yapmaya başlamıştır.²⁶⁰ Balkanların ilk Türk Televizyonu ise Kosova’da “Yeni Dönem TV” adıyla 16 Kasım 2005 tarihinde yayın hayatına başladı.

---

²⁶⁰ “İlk ingene radyosu yayında”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 20–26 Aralık 2002, s. 2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK AZINLIĞIN BULGARİSTAN SİYASETİNDEKİ YERİ

4.1. Demokrasi Dönemi ve Çok partili Hayat

Bulgaristan'ın demokrasiye geçişiyle birlikte bu ülkede Türklerin kurduğu birçok parti ortaya çıkmıştır. Bu partilerin çoğunluğu tabela partisi olmaktan öteye gidememiştir. Ancak bu partilerin dışında Türklerin çoğunluğunun desteklediği HÖH (Hak ve Özgürlükler Hareketi)'ü ayrı tutmak gerekir. Kurucu genel başkanının Ahmet Doğan olduğu HÖH kurulduğu günden bu yana girdiği seçimlerde, bir ikisi hariç, oy oranını devamlı yükseltmiştir. Bu parti, kurulan koalisyon hükümetlerinde hep kilit rolü oynamış, ülkede hükümet kurulamama kargaşasını önlemiştir. Partinin zaman zaman yaptığı açıklamalar, ülkede gündemi belirlemiş ve Bulgaristan kamuoyunu şaşkına çeviren bazı gerçekler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) isminden de anlaşılacağı gibi ülkenin içinde bulunduğu demokratik ortamdan azami ölçüde yararlanarak alınacak hak ve özgürlükleri savunmaktadır.

Asırlarca aslı unsur olarak kaldığı Balkanlarda etnik azınlık olarak geri plana atılan ve dışlanan Türklerin, demokrasinin getirdiği serbestlikle seçimlerde destek verdikleri parti ve partilerce güçlerinin farkına varılmaya başlandı.

Ancak bazı Bulgarlar bu hareketin bölücü, etnik ayrımcı olduğu tezini savunmaktadır. Buna rağmen HÖH parlamentodaki yüzde 30'u Bulgar kökenli milletvekilleriyle girdiği seçimlerde ülkenin hemen her bölgesinden oy alan bir parti konumundadır. Bu sebeple bazı Bulgarların HÖH'e yakıştırdığı bölücü ve etnik ayrımcı sıfatları havada kalmaktadır.

4.2. Türklerin Siyasi Faaliyetleri ve Etkileri

Demokrasiye geçişle birlikte Türkler, siyaset sahnesinde yerini almaya başladılar. Eski dönemin tecrübeli Bulgar devlet adamları, yeni dönemde de etkilerini göstererek demokrasinin getireceği yenilikleri önceden görüp oy potansiyeli yüksek olan Türklere yönelik siyaset yapmaya başladılar.

Sadece günümüzde değil komünist yönetim döneminde de üst düzey görevler yapan Türkler, demokrasi döneminde siyasetin sağlayacağı gücün farkında olarak devlet kademelerinde layık oldukları yere gelebileceklerini düşünmektedirler. 2009 seçimi ile iktidara gelen GERB partisinden Kırcalı milletvekili seçilen ve daha sonra Kültür Bakanı olan Vejdi Raşitov, “Sadece şimdi değil, komünizm döneminde de üst düzey Türk yöneticiler vardı. Sanki demokrasi ile Türkler bazı haklar elde etmiş gibi bir anlama yanlıştır.”²⁶¹ demektedir.

Türkler gerek kendi kurdukları partilerde gerekse Bulgar partilerinde siyaset yapmaktadır. Birçok partide aday gösterilen Türk olmasına rağmen bir kaç kişiyi geçmeyen bu adaylar, göstermelik olmaktan öteye gitmemektedir. Son seçimle iktidara gelen GERB, Kırcalı HÖH’ün adaylarının karşısına koyduğu Vecdi Raşidov’u milletvekili seçti ve kültür bakanlığına getirerek Türklerin verdiği oyların topluca bir partiye gitmesini engellediği gibi, partisine verilen oyların ödüllendirildiğini de gösterdi.

Türklerin hemen her bölgede seçimlere katılma oranları yüksektir. Bulgarlarda ise seçimlere katılım oranı düşüktür. Son milletvekilliği seçimlerinde yapılan propagandaların etkisiyle Bulgarlarda da seçime katılım oranı yükselmiştir. Bulgar milliyetçiliğinin artması ve propaganda yapılması ile halkın seçimlerde oy kullanmaya teşvik edildiği gözlenmiştir. Aslında bu durum sadece Bulgarları değil Türkleri ve diğer etnik grupları da teşvik etmektedir. Bulgar milliyetçiliğinin ırkçı yaklaşımının siyasette yer alması ülke içinde gruplaşmaların artmasına ve bu grupların kesin çizgilerle ayrışmasına sebep olmaktadır.

---

²⁶¹ Ahmet Albayrak (Yönetmen), **Balkan Ekspresi**, Ankara: TRT Türk, 13 Temmuz 2010.

Demokrasiye geçiş sürecinde Türkler, geçmiş dönemlerin acısını çıkarırcasına, siyaset sahnesinde yerlerini almaya başladılar ve kurdukları partilerle siyasi mücadelelerini yapmaktadırlar.

4.2.1. Türk Partileri

Demokrasi ile birlikte Türkler Bulgarların ağırlıklı olduğu değişik partilerde de siyaset yaparken bazı Türkler de kurdukları partilerle Bulgaristan siyasetinde yerlerini aldılar. Birkaçının faaliyete geçmeden kapatıldığı Türk partilerinin hemen hepsi Türklerin ve Müslümanların oylarına talip olarak siyaset yapmaktadırlar. Bu partiler içerisinde Türklerin oyunu en çok alan HH’n aldığı oyları bölmeye yönelik bir siyaset izleyenler de görülmektedir. Bu partiler arasında en dikkat çekeni ise genel başkanlığını tanıdık bir ismin, Bulgaristan başmüftülük tarihinin en ilginç kiőilerinden biri olan eski baőmftlerden Nedim Gencev’in yaptığı “Demokratik Adalet Partisi”dir. İlk nce “Müslüman Demokratik Partisi”ni kuran Gencev, Müslüman adının iptali ile “Demokratik Adalet Partisi”ni kurmuştur. Yine dikkat çeken bir husus ise bu partinin Bulgarca adının “Demokratieska Partiya na Spravedlivosta” kısaltılmıőı ile (DPS), HH’n Bulgarca adının “Dvijenie za Prava i Svobodi” kısaltılmıőı olan (DPS) ile aynı olmasıdır.²⁶² HH dışındaki Türk partilerinin marjinal olmaktan öteye gidemedikleri ve bir iki seçimde aldıkları bazı kayda değer oylarla da Türk oylarını böldükleri görülmüştür. Bu durum 1991 seçiminde 7.54 oy oranıyla 24 milletvekili çıkaran HH’n 1994 seçiminde oy oranını 5.44’e, milletvekili sayısını da 15’e düőürmesine sebep olmuştur. Bugün çoğu siyaset sahnesinden silinen Türk partileri Şunlardır:

- Birleőme Partisi
- Demokratik Adalet Partisi
- Demokratik Deėiőimler Partisi
- Hak ve zgrlkler Hareketi
- Milli Hak ve zgrlkler Hareketi
- Müslüman Demokrat Parti
- Türk Demokratik Partisi

---

²⁶² Nurcan zgr, **Etnik Sorunların özmnde Etnik Parti, Hak ve zgrlkler Hareketi 1989 – 1995**, İstanbul: Der Yayınları, 1999, s. 231.

4.2.2. Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)

Komünizm döneminde Türklere uygulanan baskı ve asimilasyon politikalarına karşı oluşan teşkilatların ve grupların içinde yer alan Ahmet Doğan, geçiş döneminde hapis cezasını çektikten sonra, arkadaşları ile yürüttükleri Hak ve Özgürlük Hareketini siyasi partiye dönüştürme kararı aldılar ve HÖH'ü kurdular. Bulgarca adı “Dvijenie za Prava i Svobodi” olan Hak ve Özgürlük Hareketi girdikleri seçimlerde oy oranını sürekli yükselterek Bulgaristan'da koalisyon hükümetlerinin kilidi rolünü üstlenmektedir. Bazı kesimlerce ayrılıkçı, bölücü, Türk partisi gibi eleştirilere maruz kalan hareket, Bulgar milliyetçilerinin de hedefi haline gelmiştir. Bulgar milliyetçiliği yapan partiler bu durumdan faydalanırken Bulgarların bu tepkisi, Türklerin de daha sıkı kenetlenmesine sebep olmaktadır.

Hak ve Özgürlükler Hareketi, kuruluşundan (4 Ocak 1990) bu yana Bulgaristan Cumhuriyeti'nin siyasi yaşamının önemli figürlerinden birisi olmuştur. Liberal demokrat bir parti olan HÖH, Avrupa Liberal Demokrat ve Reform Partisi'nin (ELDR) “tam haklı” üyesi olan ilk Bulgar partisidir. HÖH 28 Ekim 2003 tarihinden itibaren Liberal Enternasyonal'in de üyesidir.²⁶³ Tüm meclislerde değişmez unsur olarak karşımıza çıkan HÖH, liberal değerleri ilke edinmiştir. Liberal değerler sistemine koşulsuz şartsız bağlıdır. Sahip olduğu bu konulardan hareketle uluslar arası liberal yapılarla aktif işbirliğini devam ettirmektedir ve bunun eşliğinde liberal görüşün ülkedeki siyasi alanda yayılmasına yönelik politika izlemektedir. HÖH, Balkanlar ve Avrupa açısından eşsiz bir “hoşgörü modeli” için çalışmaktadır. Bu modelin özü, azınlıkların ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamının tüm alanlarıyla bütünleşmesi prensiplerinin, azınlıkların etnik – dini kimliğinin korunması ve geliştirilmesine dair prensiplerle dengelenmesine dayanmaktadır.²⁶⁴

²⁶³ HÖH parti tüzüğü madde 1.2. Ayrıca parti tüzüğünün tam metni için bkz. <http://www.dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0319&n=&vis=> (11.07.2010).

²⁶⁴ HÖH Program Beyannamesi 2006. Ayrıca parti program beyannamesinin tam metni için bkz. <http://www.dps.bg/>

4 Ocak 1990 yılında kurulan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin kurucusu Ahmet Doğan'dır ve kurulduğu günden bu yana hareketin genel başkanlığını yürütmektedir. Partinin görevleri arasında, azınlık haklarını ve insan haklarını garanti etmek ve korumak, bölgesel ve global güvenliği sağlamak ve korumak, öncü olan uluslararası organizasyonlar ile işbirliği yapmak ve bunlara iştirak etmek vardır.²⁶⁵ HÖH'ün temel amaçlarından biri de, tüm toplulukların özgürlükler ve sosyal güvenlik, hak eşitliği, etnik ve dini nefret ve ayrımcılığın oluşmaması için sosyal garanti ve hakların oluşturulmasıdır.²⁶⁶

Türk seçmenlerin büyük çoğunluğunun oyunu alan HÖH, Türklerin etkili bir kesimi tarafından eleştirilmektedir. Aydın kesim ve sıradan vatandaşlar, HÖH lideri Ahmet Doğan'ı eleştirirken Türklerin haklarını yeterince savunmadığını söylemekle birlikte bu hareketi mecburen desteklediklerini söylemektedirler.

4.2.2.1. HÖH Lideri Ahmet Doğan

HÖH lideri Ahmet Doğan, 1954 yılında Varna iline bağlı Pçelarovo köyünde doğdu. Üniversitede Felsefe eğitimi aldı. 1985 yılında Türklere yönelik baskıların arttığı ve isimlerinin zorla değiştirildiği dönemde mücadele amacıyla illegal bir teşkilat kurdu. Bununla ilgili olarak 1986 yılında tutuklandı ve mahkûm edildi. 1989 yılında totaliter rejimin sona ermesiyle çıkan genel af ile serbest bırakıldı. 4 Ocak 1990 yılında kurulan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin kurucusu olan Ahmet Doğan, kurulduğu günden bu yana hareketin genel başkanlığını yürütmektedir. 36, 37, 38, 39 ve 40. dönem parlamentoda parti grubu başkanı ve milletvekili idi. Halen 41. dönem parlamentoda da milletvekilliği devam etmektedir. Doğan'ın başkanlığında HÖH, 2001 – 2005 yılları arasında ülke yönetiminde Simeon II – Milli Hareketi ile koalisyon ortaklığı, 2009 yılından önceki son parlamento seçimlerinden sonra ise HÖH üçüncü politik güç olarak, BSP ve NDSV ile beraber üç partili koalisyonu oluşturdu. Ahmet Doğan Bulgarcanın yanı sıra İngilizce, Rusça ve Türkçe dillerini de bilmektedir.²⁶⁷

Özel hayatıyla da dikkat çeken ve zaman zaman basında yer alan Ahmet Doğan ikinci evliliğini yaptı. Kendisinden 20 yaş küçük ilk eşiyle bir yıl (1994–95) süren

²⁶⁵ HÖH parti tüzüğü madde 3.3.

²⁶⁶ HÖH parti tüzüğü madde 2.3.

²⁶⁷ HÖH resmi sitesi, <http://www.dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0279&n=&vis=> (15.07.2010).

evliliğinin ayrılıkla neticelenmesinin ardından 21 yaşındaki sekreteri ile evlendi.²⁶⁸ Bu evliliği de 2002 yılında yine ayrılıkla sona erdi.

Doğan'ın Bulgar siyaset terminolojisine geçen birkaç ünlü sözü vardır. Bunlardan biri demokrasinin ilk günlerinde söylediği “Bulgaristan'ın Avrupa yolu Boğaz'dan geçer.” sözü, diğeri ise 2005 genel seçimlerinden önce söylediği “Her parti bir firma çemberi tarafından finanse edilmektedir. DPS (HÖH)' de bu prensipten ayrı durmamaktadır.”²⁶⁹

4.2.2.2. Aldığı Oylarla Devamlı Yükselen Bir Parti: HÖH

Demokrasinin getirdiği avantajlar ile partililerine hizmet götürün ve ezilmiş kesimlerin temsilcisi olarak siyaset alanında kendini gösteren HÖH, ilk girdiği seçimlerden itibaren aldığı oy oranlarıyla ve çıkardığı milletvekilleri sayısı ile yükselen bir seyir göstermektedir. Bir ara diğer Türk partilerine giden oylar sebebiyle HÖH'ün gücünün zayıfladığı görülmüşse de Türklerin büyük çoğunluğu tekrar HÖH'e destek vermeye başlamıştır.

HÖH'ün 2009 yılındaki yapılan son Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aldığı yüzde 14.14 oy oranı da bunu göstermektedir. Kilit parti olarak yer aldığı koalisyon hükümetlerinde, yapıcı bir tutum sergileyen HÖH, 1989 öncesi ezilmiş, işkence görmüş, isimleri değiştirilerek yok edilmeye çalışılmış bir kesimin sesi olarak siyasette bugünkü noktaya gelmiştir.

Demokrasinin nimeti olarak 2001 seçimi sonucuyla elde ettikleri başarı ve koalisyon ortaklığı Başkent Sofya'nın Valisini atama yetkisini getirmiştir. Valinin ataması HÖH tarafından yapılmıştır. HÖH'ün girdiği genel seçimlerde oy oranlarını arttırması ve çıkardığı milletvekili sayılarını bir önceki seçimlere göre daha da arttırması başarısını göstermektedir.²⁷⁰

²⁶⁸ “Ahmet Doğan 2. defa evleniyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 15–21 Kasım 1995, s. 2.

²⁶⁹ Beynur Süleyman ile kişisel görüşme, 15 Ekim 2010, ayrıca Ahmet Doğan hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. İvan Palçev, **Ahmed Dogan Opit za Politiceski Portret**, Sofya: Rik Slavyani 2001.

²⁷⁰ www.cik-bg.org/ (13.08.2010) ve Beynur Süleyman ile kişisel görüşme, 15 Ekim 2010.

Tablo 7: HÖH'ün Genel Seçimlerde Çıkardığı Milletvekili Sayısı ve Aldığı Oy Oranı

HÖH'ün Girdiği Seçimler	Milletvekili Sayısı	Oy Yüzdesi
1990	23	6,03
1991	24	7,54
1994	15	5,44
1997	19	7,5
2001	21	7,45
2005	34	12,81
2009	38	14,45

Kaynak: www.cik-bg.org/ (13.08.2010) ve Süleyman, 15 Ekim 2010

HÖH, 1990 yılındaki genel seçimde aldığı yüzde 6.03'lük oy oranını 2009 yılındaki genel seçimde yüzde 14.45'e çıkarmıştır. Girdiği seçimlerde oy yüzdesini 1994 yılında aldığı yüzde 5.44 lük seçim dışında artıran bir parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki oy kaybını diğer Türk partilerine ve gizli göçe bağlayanlar vardır.²⁷¹

Tablo 8: HÖH'ün AP Seçimlerinde Çıkardığı Milletvekili Sayısı ve Aldığı Oy Oranı

HÖH'ün AP seçimleri	Milletvekili Sayısı	Oy Yüzdesi
2007	4	20,26
2009	3	14,14

Kaynak: <http://rezultati.cikep2009.eu/> (13.08.2010) ve Kırcaali Haber Gazetesi, Temmuz 2009: 1–8

AP seçimlerinde ise oy oranını yüzde 20'lere çıkaran HÖH, 2007 yılında 4 milletvekili çıkartırken bu sayı 2009 yılında 3 olmuştur. Türkiye'de ikamet eden çifte vatandaşlar Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olmaması sebebiyle Türkiye'de oy kullanamamışlardır.

²⁷¹ <http://rezultati.cikep2009.eu/> (13.08.2010) ve Sami Yavrucuk, "Bulgaristan Türklerine çağrımız", **Kırcaali Haber Gazetesi**, Temmuz 2009, s. 1–8.

2001 yılında aldığı oy oranı ile 3. parti olan HÖH, koalisyon hükümetinde yer aldı ve 2 bakanlık ve değişik bakanlıklarda 6 bakan yardımcılığı elde etti. Mehmet Dikme Tarım ve Ormancılık Bakanı, Nejdet Mollov Devlet Bakanı oldu. Ayrıca Rosen Vladimirov'u Sofya şehir valiliğine, Behçet Rıfat Süleyman'ı Razgrad Bölge Valiliğine, Behçet Kerim'i ise Tırgovişte Bölge Valiliğine atadı. Bunlara ilaveten farklı yerlerde 7 tane vali yardımcılığı aldı. Meclis ve bakanlıklarda çok sayıda üst düzey görevlere atamalar yaptı.²⁷²

25 Haziran 2005'te yapılan genel seçimlerde yine 3. parti olan HÖH, yeni hükümette de üç bakanlık aldı. Başbakan Yardımcısı ve Doğal Afetler Bakanı Emel Ethem, Çevre Bakanı Cevdet Çakırov ve Tarım Bakanı Nihat Kabil. HÖH, önceki dönemde olduğu gibi üst düzey atamalar yaptı. Bulgaristan Anayasa Mahkemesi 7 Temmuz 2009 tarihinde yapılan genel seçimlerde Türkiye'de kullanılan 93 bin oyun yaklaşık 18 binini usulsüzlük gerekçesiyle iptal etti. Bu sebeple HÖH'ün milletvekili sayısı da 38'den 37'ye düştü. Parti yetkilileri AIHM'e müracaatta bulundu. GERB'in milletvekili sayısı ise 116'dan 117'ye çıktı.²⁷³

4.2.2.3. HÖH Ayrılkçı Bir Parti mi?

Türk partisi olarak adlandırılan ve zaman zaman bölücü olmakla suçlanan HÖH, yaptığı siyasetle bölücü olmadığını göstermektedir. Koalisyon hükümetlerinin kurulmasını sağlayarak istikrarlı bir siyaset izlemektedir. Son seçimlerde (2009) elde ettiği 38 (bir milletvekili düşürülerek 37 oldu) milletvekili ile 3. parti konumunda olan ve oy oranını yükselten HÖH'ün milletvekillerinden neredeyse üçte biri Bulgar kökenlidir. Genel Başkan Ahmet Doğan'ın 5 yardımcısından ikisi aynı zamanda milletvekili Kamen Kostov Kostadinov ve Yordan Kirilov Tsonev'dir. Ayrıca Georgi Velkov Kolev, Delyan Slavçev Peevski, Elin Elinov Andreev, Emil Kirilov İvanov, İskra Dimitrova Mihaylova – Koparova, Petya Nikolova Raeva, Hristo Damyanov Biserov, Yanko Aleksandrov Yankov milletvekili olarak görev yapmaktadırlar. Avrupa Birliği seçimlerinde (2007) kazanılan 4 milletvekilinden ikisi de Bulgar kökenlidir. Aldığı oyların çoğunluğu Türk

²⁷² “Bulgaristan Türklerinin Devlet İdaresine Gerçek Katılımı” (2001), **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 5, s. 2–3.

²⁷³ “18 bin oyu iptal edilen HÖH AIHM'e gidiyor”, **Zaman Gazetesi Gazetesi**, 18.2.2010, s. 19.

bölgelerindedir ancak Bulgarların olduğu bölgelerden de HÖH az sayıda da olsa oy almaktadır. HÖH parti tüzüğünde belirttiği gibi hareket etmekte ve Bulgaristan Devleti vatandaşlarının eşit haklardan yararlanmasına çalışmaktadır. Avrupa standartlarına ulaşmada çaba sarf etmektedir.

Türkiye ile ilişkilerde zaman zaman sert çıkışlarda bulunan bazı Bulgar yöneticiler sözde Ermenilerin iddia ettikleri soykırımı destek amacıyla Bulgar soykırımı teklifi gündeme getirmektedirler. ATAKA partisinin Bulgar soykırımı günü ilan edilmesi teklifine Başbakan Borisov'un olumlu yaklaşması²⁷⁴ sanki Türkiye Türklerini soykırım yapan, terörü destekleyen bir kesim olarak göstermek ve Bulgaristan Türklerinin de böylelikle ayrılıkçı, terör yanlısı olmaları yönünde olduklarını savunarak kamuoyunu bunlara karşı kışkırtma amacı taşımaktadır.

Türk kökenli olmadıkları daha sonra anlaşılan ve kışkırtma amaçlı olduğu belirlenen bir olayda bazı sarhoş gençlerin Kırcaali'deki Hıristiyan mezarlığını tahrip ettikleri görülmüştür. Görüntülerin internette yayınlanması ile fırsat kollayan ATAKA partisi Kırcaali'de protesto mitingi düzenlemiş ve bazı taşkınlıklar yapmıştır. Belediye önündeki, aralarında T.C. bayrağının da bulunduğu, farklı ülkelere ait bayrakları indirmeye çalışan gruba müdahale edilmemesi²⁷⁵ şaşkınlıkla karşılanmıştır. Daha sonraki günlerde olaya karışanların yakalanmasıyla gerçekler ortaya çıkmış olayın amacının tahriklerle insanların birbirlerine saldırması olduğu görülmüştür. Bu durum ATAKA'nın ırkçı siyasetine dikkat çekilmesi açısından önemli görülmektedir.

Türklerin en kötü şartları yaşadığı dönemlerde bile terör olaylarına meyil etmedikleri ve bölücü propaganda yapmadıkları, ayrılıktan yana hiçbir zaman tavır almadıkları Bulgaristan yönetimleri tarafından bilinmektedir. Irkçı ve kışkırtıcı eylemlerin Bulgarlar tarafından yapıldığı ise açıkça görülmektedir. Bu durumda HÖH'ün ayrılıkçı, ırkçı ve etnik bir azınlığın temsilcisi olduğunu söylemek doğru değildir. HÖH, etnik azınlık olan Türklerin seslerini demokratik bir hak olarak duyurmaya çalışmaktadır.

---

²⁷⁴ “Başbakan Borisov ‘Bulgar Soykırımı Günü’ teklifine sıcak bakıyor”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, Ağustos 2009, s. 1.

²⁷⁵ “ATAKA Türklere karşı yine nefret püskürdü”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, Şubat 2009, s. 5.

4.2.2.4. HÖH, ATAKA ve Irkçı Siyaset

Bulgaristan siyasetinde Türklerin oy potansiyeli birçok kesimin dikkatini çekmektedir. Bu amaçla hemen her parti seçimlerde Türk kökenli adayları seçilemeyecek yerlerde, göstermelik de olsa vitrinlerine koymaktadır. Bir ya da iki parti seçilebilecek sıralara aday olarak Türk kökenlilere yer verirken oy potansiyelinin büyük olduğu bu kesim doğal olarak Türk karşıtlarını da harekete geçirmektedir. Türk karşıtı siyaset ırkçılığa kadar varırken bu durumun sadece ırkçı bir siyaset izleyen ATAKA (saldırı, hücum) partisi ile sınırlı kalmadığı görülüyor. Amerika’da yaptığı bir konuşmada “Emekliler, Türkler ve Çingenerler Bulgaristan’ın kötü malzemesidir.” diyen GERB lideri Boyko Borisov etnik milliyetçilik yapmaktadır.²⁷⁶ 2009 yılındaki seçim sonucunda aldığı başarıyla Boyko Borisov bugün Bulgaristan’ın başbakanı olarak görev yapmaktadır. Azınlık hükümeti kurarken aşırı milliyetçi ATAKA’nın koşulsuz desteğini de alan Başbakan Boyko Borisov “Bulgar Soykırımı Günü” teklifine sıcak bakmaktadır.²⁷⁷

Milliyetçi Bulgarlar HÖH’e Türkiye’nin Bulgar siyasetindeki Truva atı demektedir. ATAKA ayrıca Trakya’dan göç eden Bulgarlara Türkiye’nin tazminat ödemesini istemekte, Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesine karşı çıkmaktadır.²⁷⁸

Bulgarlar da Türkler de, ATAKA’nın müdahalelerinin etnik barış için tehlikeli ve yetersiz olduğunun farkındadırlar.²⁷⁹ ATAKA’nın yaptığı siyaset, azınlık kesimlerinin daha sıkı kenetlenmesine sebep olurken bu durum ATAKA’nın el altından azınlık kesimlerince desteklendiği şeklinde yorumlara da yol açmaktadır. ATAKA’nın yaptığı saldırılar ve kışkırtıcı eylemler onun beklediği tarzda azınlıkları kışkırtıcı ve tehlikeli sonuçlara yol açacak olaylarla sonuçlanmamaktadır. Olaylar HÖH yetkilileri ve zaten terör ve şiddet yanlısı olmayan Türkler tarafından sabırla ve dikkatle izlenmektedir.

---

²⁷⁶ Durmuş Arda, “Kültür bakanı Vecdi Raşidov?!” , **Kırcaali Haber Gazetesi**, Ağustos 2009, s. 2.

²⁷⁷ “Başbakan Borisov ‘Bulgar Soykırımı Günü’ Teklifine Sıcak bakıyor”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, Ağustos 2009, s. 1.

²⁷⁸ Antony Todorov, “Turkey, The EU, and the Bulgarian Debates”, **Critique & Humanism**, (ed.) Dimitar Vatsov, vol. 27, (157-171), Sofia: Human and Social Studies Foundation, 2/2008, s. 168.

²⁷⁹ **Minority Rights, Inter-Ethnic And Inter-Religious Relations in Municipalities With Diverse Population**, Sofia: imir 2008, s. 118.

Bulgar basınında çıkan bazı yanlış bilgiler de milliyetçi Bulgarları Türklere karşı kışkırtmaktadır.²⁸⁰ ATAKA'nın kışkırtıcı tutumu hemen her an görülebilmektedir. Cuma namazı vaktinde cami yanında çadır kurup Müslümanları tahrik edici eylemler yapması, Türklerin en yoğun olduğu Kırcaali'de belediye önünde yaptığı kışkırtıcı eylemler eşitlik karşıtı olduğu düşüncesi ile kendi partisi içinden de tepki almış ve partiden istifalara sebep olmuştur. Mecliste yapılan konuşmalarda cumhurbaşkanının Türklerin kuklası olduğunun söylenmesi ve buna karşılık cumhurbaşkanının bu durumu holiganlık olarak belirtmesi ATAKA ve liderinin saldırgan bir politika izlediğini göstermektedir.²⁸¹ ATAKA'nın izlediği politikanın son derece tehlikeli olduğu gözlenirken Bulgar kökenli siyasetçiler ATAKA'nın ahlaksız bir durum sergilediğini ifade etmektedirler.²⁸² ATAKA'nın güçlü olduğu Burgaz'da Bulgarların son seçimlere yüksek oranda bir katılımı ile iştirak etmesi ise ATAKA'nın faaliyetlerinin sınırlı da olsa sonuçlarını göstermektedir. Burgaz Belediye Meclisi'nin "sözde Ermeni soykırımını" kabul etmesi yönündeki kararı ile Türkiye ve Bulgaristan arasında bazı anlaşmaların askıya alınması gelinen noktayı göstermektedir.²⁸³ Bulgaristan'da bazı basın yayın organlarının azınlıklara karşı kışkırtıcı yayınlar yapması ATAKA'yı ön plana çıkarmaktadır.²⁸⁴

4.2.2.5. Yerel Yönetimlerde HÖH'ün Elde Ettiği Başarılar

Bulgaristan Devletinin kanunlarına göre iktidardaki hükümet vali ve yardımcılarını da atayabildikleri için, HÖH, koalisyon ortağı olduğu dönemlerde bazı illerde Türk ve Bulgar kökenli vali ve vali yardımcılarını atadı. Öyle ki komünizm döneminde her türlü işkenceye maruz kalan Türkler demokrasi ile birlikte siyaset sahnesinde varlıklarını gösterdiler ve partilerinin 2001 genel seçimleri sonucunda iktidar ortağı olmasıyla başkent Sofya'nın Valiliğini elde ettiler.

Koalisyon ortağı olarak hükümette yer alan HÖH, elde ettiği bakanlıklar sayesinde çok sayıda Türk ve Bulgar'ı devlet kadrolarına yerleştirdi. Elde edilen belediyeler ile Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde partililer etkili ve icraa makamlarına gelmeye

²⁸⁰ İbrahim Tatarlı, **Turski Kultovi Sgradi i Nadpisi v Bilgariya**, I Çast, Blagoevgrad: Bon, 2003, s. 76.

²⁸¹ "Bulgaristan istenilen güçlü hükümete kavuştu", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 22-28 Ağustos 2005, s. 2.

²⁸² Şevket Şevket, "Ataka hareketi Bulgaristan'daki etnik hoşgörü için tehlikeli", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 27 Haziran - 3 Temmuz 2005, s. 3.

²⁸³ "Bulgaristan'la araya soykırım iddiası girdi", **Sabah Gazetesi**, 28 Mart 2010, s. 16.

²⁸⁴ İbrahim Tatarlı ile kişisel görüşme, 16 Ağustos 2009.

başladılar. Belediyelerin aracılığıyla birçok cami ve okula yardım yapılırken kültürel faaliyetlerde önemli bir görev üstlenen okuma evleri de desteklenmektedir. Yine yerel yönetimlerin yaptıkları yardımlarla Türk bölgelerinde yaptırılan anıtlar ve çeşmeler dikkat çekmektedir.

Komünizm döneminde Türklerden çok az sayıda ve partili üyelerin alındığı yerel memurluklara, HÖH'ün elde ettiği başarılarla bölgedeki vatandaşların istihdam edilmesi sağlanmıştır. Türkiye'den kardeş belediye faaliyetleriyle birçok bölgede, karşılıklı ziyaretlerle yapılan görüşmelerde Türk bölgelerindeki belediyelere Türkiye'deki meslektaşlarının tecrübeleri aktarılmaktadır. Kültürel faaliyetlerde kardeş belediyecilik etkili bir rol oynamaktadır. Türkiye'den birçok belediye zaman zaman yaptıkları yardımları Bulgaristan'ın farklı bölgelerine ulaştırmaktadır. Bu yardımlar sadece Türk bölgelerine değil aynı zamanda Bulgarların olduğu bölgelere de yapılmaktadır. Kriz döneminde ve Ramazan aylarında yapılan yardımlar bölge halkını sevindirmektedir.

HÖH, girdiği yerel seçimlerin hepsinde yaklaşık olarak 700 civarında muhtarlık ve belediye başkanlığını elde etmiştir. Belediye başkanlığı sayısı her seçimde artmaktadır. 2007 yerel seçimlerinde elde edilen başarılarla belediye başkanlığını 41'e çıkarmıştır. Başarıları dikkatlerden kaçmayan HÖH'ün kazandığı Kırcaali Belediye Başkanlığının mahkeme tarafından iptal edilmesiyle Genel Başkan Ahmet Doğan'ın katıldığı mitinge 15 bin kişi katılarak partilerine destek verirlerken mitingde konuşan Ahmet Doğan, komünizm dönemini özleyenlerin başarılarını kıskandıklarını belirtmiştir.²⁸⁵

4.2.2.6. HÖH ve Yazılı ve Görüntülü Basın

HÖH, parti yayın organı olarak kendi adını taşıyan Hak ve Özgürlük gazetesini 1991 yılından 2002 yılına kadar çıkardı. Günümüz dünyasında demokratik ülkelerin hemen hepsinde, siyasi partilerin, doğrudan ya da dolaylı olarak, sahip oldukları görüntülü veya yazılı basın organlarına rastlamaktayız. Bulgaristan Türkleri basın alanında bir gazete veya dergiye sahip çıkma konusunda oldukça duyarsız kalmaktadırlar. Birçok Türkçe gazetenin yayın hayatına başlayıp kapandığı ve ciddi bir Türk nüfusunun yaşadığı Bulgaristan'da

---

²⁸⁵ <http://izbori2003.is-bg.net/> ve "Kırcaali Türk'ün sesiyle inledi", **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 21-27 Şubat 1996, s. 2.

günlük olarak yayın yapan Türkçe bir gazetenin bile olmadığı düşünülürse ülkedeki Türklerin bu konuya yaklaşımı kolaylıkla tahmin edilebilir.

HÖH'ün AP milletvekili Metin Kazak, partilerinin görüntülü ya da yazılı bir yayın ile ilgili herhangi bir çalışması olmadığını belirtirken günümüzde uydu yayını ile dünyanın her tarafının rahatlıkla izlendiğini söylemektedir. Basın yayın organlarının etkisinin ne derece olduğu artık hemen her kesim tarafından bilinirken AP milletvekilliğine seçilmiş biri olarak Metin Kazak'ın uydu yayınlarında kendi düşünceleri ile benzer yayın yapan ya da doğrudan kendi düşüncelerini halka ayrıntılı bir şekilde yansıtacak yayın yapan bir televizyonun olup olmadığını bilmesi gerekir diye düşünüyoruz. Uydu yayınlarındaki televizyonların Bulgaristan Türklerinin gelenek ve göreneklerine uygun, günlük hayat tarzlarını yansıtan yayınlar olup olmadığı tartışmalı bir durumdur. Balkanlara yönelik Türkiye merkezli birçok yayın kuruluşu uydu aracılığıyla yayın yapmaktadır. Ancak bu yayınlar bölge halkları tarafından eleştirilmektedir. Bulgaristan Türklerine yönelik Türkçe bir kanalın ihtiyacı hissedilmektedir.

Uydu yayınları ile Türk televizyonlarının izlendiği Bulgaristan'da, aydınlar eğitici programların olmamasından yakınırken izdivaç programlarının ilgiyle takip edildiğini hatta programlara katılımların olduğunu üzülen söylemektedirler.²⁸⁶

Yerel radyo ve televizyonlarda kısıtlı da olsa Türkçe yayınlar yapılmaktadır; ancak programların daha etkili ve kaliteli olması için siyasi ve maddi destek sağlanarak profesyonelce yapılacak ulusal yayınların etkili olacağı düşünülmektedir.

4.2.2.7. Türklerin HÖH Sayesinde Elde Ettikleri

Bulgaristan'da 10 Kasım 1989 tarihinde Todor Jivkov'un devrilmesi ile gelen demokrasi, Türkler kadar Bulgarları da sevindirdi. O güne kadar insanlık tarihinin belki de en acımasız saldırılarına maruz kalanlar özgürlük sarhoşluğu içinde sevinç gösterilerini meydanlara taşıdılar. Demokrasi ile birlikte çok partili hayat ile tanışan Türkler kendi partilerini de kurmaya başladılar. Birçok parti kuruldu ve kapandı. Türklerin büyük çoğunluğunun desteğini alan Hak ve Özgürlükler Hareketi girdiği seçimlerin hep kilit

---

²⁸⁶ Sabri Alagöz ile kişisel görüşme, 28 Temmuz 2010.

partisi oldu. Seslerini çıkaramayan, her on yılda bir zorunlu sürgüne giden ve aydınları sürülen Türkler, kendi özgür iradeleri ile destek verdikleri siyaset adamlarını Bulgaristan Meclisine göndermeye başladı. Totaliter rejimde ise Türklerin polis teşkilatı ve orduya girmesi yasaklanmıştı.²⁸⁷ Kapısına bile gelmekten korkulan devlet dairelerinde Türkler görülmeye başlandı. Öyle ki günümüzde güvenlik güçlerinde ve istihbaratta bile azınlıkların yer almaları gerektiği ifade edilmektedir. HÖH'ün AP milletvekili Metin Kazak, ordu ve istihbaratta daha fazla sayıda azınlık olması gerektiğini belirtirken resmi olmayan rakamlara göre bunun yüzde 1 bile olmadığını vurgulamaktadır.²⁸⁸ 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulunca kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beynamesi”nin 2. Maddesi'ne göre azınlıklarla ilgili olarak, herkesin, ırk, renk, dil, din, düşünce, servet, doğuş veya başka bir ayırım olmaksızın bu beynamede belirtilen tüm haklardan yararlanabileceği²⁸⁹ belirtilmektedir. Ancak bunun günümüzde bile yeteri kadar göz önünde bulundurulmadığı görülmektedir.

Artık Bulgaristan Meclisi'nde azınlık Türklerini temsil eden ve isteklerini gündeme ve uluslararası platforma taşıyan destek verdikleri bir partileri, HÖH vardır. HÖH iktidar ortaklığı dönemlerinde sadece Türklerden değil, partili Bulgar kökenlilerden aldığı desteği de karşılıksız bırakmayarak elde ettiği bakanlıklarda Türk ve Bulgar ayrımı yapmadan birçok kişiyi istihdam etti. Komünizm döneminde insan yerine konulmayanlar artık devlet dairelerinde çalışmaya başladı. Elde edilen yerel yönetimlerde de Türk kökenliler işe yerleşerek demokrasinin nimetlerinden faydalanmaya başladı. AB ile birlikte tarım kesimi ve diğer kesimdekiler fonlarla tanıştı. Çoğunluğu kırsal kesimden olan Türkler, tarıma verilen desteklerle projeler ürettiler. Gerçi bu avantajlardan büyük çiftçilerin yararlandıkları bir gerçek ise de, serbestliğin Türk kesimin varlığını hissettirmesine sebep olduğu da bir gerçektir. HÖH, devlet kurumlarına yerleştirdiği bürokrat ve memurların büyük şehirlere yönlendirilmesiyle merkezi bölgelerin etkisini de kullanmaya başladı. Bugün on binlerce Türk bu sayede büyük şehirlere taşındı. Bunlar memurluk dışında da özel sektör ve kendi işlerinde Bulgaristan yönetimine katkıda bulunmaktadır. Seçtikleri milletvekilleri ile AP'de temsil edilen ve uluslararası platformlarda seslerini duyuran bir kitle olarak Türkler, komünizm sonrası demokrasinin getirdiği haklarını, destek verdikleri HÖH ile her alana yaymaktadırlar. HÖH, Türklerin yoğun yaşadıkları yerlerde onlara

²⁸⁷ Grieve a.g.m., s. 10-11.

²⁸⁸ “HÖH ordu ve istihbaratta daha fazla azınlık istiyor”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, Nisan 2009, s. 8.

²⁸⁹ Poix a.g.m., s. 79.

verdiği destek ile geleneksel ve kültürel değerlerin yaşanmasına katkı sağlamış, cami, okul, çeşme ve anıt gibi değişik alanlarda ihtiyaç olan yerlere hizmet götürmüştür. Önceki rejimde katledilen insanların adına diktirdiği anıtlarla, yaşanan zulüm ve işkencelerin hatırlanması sağlanırken demokrasiyle verilen desteğin karşılıksız olmadığını da göstermektedir. Komünizmin hep aldığı, hiç vermediği bir dönemden sonra, çok partili dönemde seçmenin oylarına talip olan partilerin hizmet vaatleri ve icraatları ile Türkler oylarının karşılığını alabilmektedirler. Bu bilincin yerleşmesinde Türk aydınlarının da desteğini alan HÖH, Türklerin ulusal ve uluslararası sesi-soluğu olmaktadır. HÖH, yaptığı etkinliklerde, devletçi kimliğini de gösterirken Türklerin hiçbir dönem bölücü faaliyetlerde bulunmadıklarının altını da çizmektedir. Türkler de bu olumlu gelişmelere, bütün tahriklere rağmen, katkı vermeye devam etmektedirler.

4.2.2.8. HÖH Karşıtı Türkler

HÖH'ün Bulgaristan'ın çok partili siyasi hayatında ortaya çıkmasıyla birlikte demokrasinin nimetlerinden yararlanmaya başlayan Türklerin büyük bir çoğunluğu bu partiye destek vermektedir. Bulgaristan'ın bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla başlayan Türklere yönelik baskı, asimilasyon, zorunlu göç ve işkenceler Türklerin demokratik bir çözüm olarak gördükleri siyasete daha fazla ilgi göstermelerine sebep olmaktadır. Kendisi de acı dolu bir geçmişten gelen HÖH lideri Ahmet Doğan, partisinin Türk partisi olarak anılmasını istememektedir. Doğan'ın bu durumun bölücü, terör estiren bir ön yargı oluşturabileceğini ve bir kısım insanın bu durumdan yararlanabileceği düşüncesi, Türklerin bazı kesimleri tarafından da kabul görmektedir.

Seçimlerde yüzde 4 ülke barajının olduğu, 240 üyeli parlamento için Bulgaristan'da her seçimde iktidarlar değişmiştir. HÖH ise girdiği seçimlerde kilit parti konumuna gelerek Bulgaristan'ın hükümet kurma krizlerini önleyen bir siyaset izleyerek koalisyon ortağı olarak olumlu adımlar atmıştır. Eski milletvekillerinden Hüseyin Karamolla, HÖH'ün iktidarlara destek vererek bunalımları önleyen bir parti olduğunu söylemektedir.²⁹⁰ Parti içindeki bazı çekişmeler sonucu partiden uzaklaşan bazı siyasetçiler, HÖH liderini şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Aslında eleştiriler seçmen kitlesinin azımsanmayacak bir kesiminden de yapılmaktadır. Türkler partiye mecburen destek verdiklerini belirtirken,

---

²⁹⁰ Hüseyin Karamolla ile kişisel görüşme, 3 Ağustos 2009.

HÖH yönetiminin azınlıklara, Türkçe eğitime gereken ilgiyi göstermediğini ısrarla ifade etmektedirler.

Seçimlerde alınan başarılarla bakanlık koltuğuna oturan Türkler, bürokraside de önemli makamlara geldiler. Tarih alanında doktora yapan, televizyon ve yazılı basında fikirlerini açıklamaktan çekinmeyen Mümün İsov, Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan adına savaşan ve şehit düşen 11 bin Türk kökenli askerin olduğunu araştırmaları sonucunda tespit etmiştir. HÖH yetkililerine buna benzer birçok olayın gün yüzüne çıkarılması gerektiğini belirttiğini ve bu tür araştırmaların propaganda olarak iyi kullanılırsa Bulgarların Türklere bakışında olumlu değişiklikler meydana getirebileceğini belirtirken HÖH'ün Türkler adına önemli bir gelişme kaydedemediğini anlatan İsov, açık bir şekilde son seçimde oy kullanmadığını söylemektedir. HÖH lideri Doğan'ın hep komünistleri desteklediğini belirten İsmail Cambazov ise komünistlerin ilk defa son seçimde kaybettiklerini açıklamaktadır.

HÖH içindeki çekişmeler ve halkın Genel Başkan Ahmet Doğan'a yönelik eleştirileri Türk bölgelerinde sıkça gündeme getirilmektedir. Partinin kurucularından ve 1993 yılından itibaren HÖH Genel Başkan yardımcılığı yapan Kasım Dal'ın Şubat 2011 tarihinde yönetimden istifa etmesi de parti içinde bazı huzursuzluklar olduğunu göstermektedir.

4.3. Siyasette AB Etkisi ve Türkler

1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla AB'nin resmi üyesi olan Bulgaristan'da Türkler demokratik haklarını daha fazla kullanmaya başladılar. HÖH'ün Avrupa Parlamentosu'na gönderdiği milletvekilleri ile seslerini dış dünyaya daha fazla duyurdular. 2009 yılında yapılan AP seçiminde Bulgaristan'dan üç HÖH üyesi milletvekili Avrupa Parlamentosunda HÖH temsilcisi olarak görev yapmaktadır. Bulgaristan'daki azınlıkların haklarını sırası geldiğinde gündeme getiren üyelerin siyaseti ses getirmektedir. Birlik üyeleri, Bulgaristan'ın etnik azınlıklara karşı baskı politikası izlediği şeklinde yaptığı açıklamalarla da Türklerin üzerindeki baskıların devam ettiğini belirtmektedir.

HÖH savunduğu NATO ve AB politikasıyla aldığı oyların geniş bir coğrafyada kabul görmeye başladığını görmektedir. 2003 yılındaki NATO üyeliği ve ardından 2007 başındaki AB üyeliği, HÖH'ün açılım ve ulusal öncelik politikasının doğruluğunu göstermiştir. AB üyeliği ile ülke yönetimi ve vatandaşlarının yeni sorumluluklar alacağı ve bazı imkânlarla kavuşacağı bilinmektedir.

AB ile birlikte Türkler Batı'nın azınlıklara verdiği desteklerden de yararlanmaya başlarken üyeliğin verdiği güven duygusuyla üzerlerindeki baskının tedirginliğinden az da olsa kurtulmuş gözükmektedirler. 19. yüzyıl sonlarından beri genlerine işleyen endişe ve korku bugün bile Türklerin bir kesiminde gözlenmektedir. AB olmasa Bulgarların yine eski günlerdeki gibi zulüm ve işkencelerinin devam edeceği düşüncesi hâlâ zihinlerde kendini hissettirmektedir.

Ekonomik anlamda da AB fonlarından yararlanan kırsal kesimdeki bazı Türkler, HÖH'ün bu fonların alınmasında etkin rol oynadığını savunmaktadır. Tarım, orman, inşaat alanında ülkenin etkili bir kesimini oluşturan Türkler, farklı alanlarda büyük ticaret yapmak istediklerini de belirtmektedir. AB fonlarının tarım kesimindeki herkese verilmediği, sadece proje hazırlayanlara verildiği anlatılırken bu durumun nerdeyse tamamına yakını küçük çiftçi konumundaki Türklerin memnuniyetsizliğini ortaya koymakta, bu durumu çözecek formüllerin bulunması istenmektedir.

Vizesiz seyahat ve çalışma imkânı da sunan AB üyeliği, Bulgaristan vatandaşlarının önemli bir kesimini batılı ülkelere çekerken Bulgaristan'ın demografik yapısı da olumsuz etkilenmektedir. Çingenelerin bir kısmının serbest dolaşım ve çalışma imkânı ile batılı ülkelere gitmesi, bazı üye ülkelerde, son zamanlarda sınır dışı olaylarının yaşanmasına da yol açmıştır. Bu duruma tepki gösteren üye ülkeler olsa da istenmeyen kişilerin üye ülke vatandaşı bile olsa sınır dışı edilebileceğini göstermektedir.

HÖH'ün ilerleyen dönemlerde uluslararası panel ve konferanslarla AB üyesi ülkelerde ezilen ve baskı gören azınlıkların problemlerini dile getirmesi, demokrasi ortamında eşit haklarla yaşama yollarının bulunması faaliyetlerine girişmesi beklenmektedir. Bu konuda parti üyelerinin bazı düşünceleri olduğu da ifade edilmektedir.

SONUÇ

Bulgaristan Türkleri, Balkan topraklarının en önemli yerinde bulunmaktadır. Bölgedeki Türk toplulukları içinde en kalabalık oldukları Bulgaristan'da bütün olumsuzluklara rağmen varlıklarını devam ettirmektedirler. Demokrasi dönemine kadar gelen zaman içerisinde çok zorluklar geçiren ve kendi kimliklerinden uzaklaştırılmak istenen Türkler, Bulgaristan'ın çok partili hayatında demokratik haklarını alma noktasına geldiler. 1989 yılının ilk aylarında yaşanan zorunlu göçün sonrası gelişen olaylar neticesinde komünizm sona erdi. Ülkede, ilk başlarda yaşanan şaşkınlık ve kargaşa yerini ekonomik sıkıntıların çözülmesi yönünde arayışlara itti. Totaliter rejimde hemen herkesin iyi veya kötü bir işi olduğu ve çalışmak zorunda kalındığı bilinmektedir. Demokrasi ile gelen özgürlük devlet tekelinin sona ermesi ve özel iş yerlerinin açılmasını sağladıysa da tecrübesi olmayan bir kesim için bu durum hiç de kolay olmadı. Bu yüzden Bulgaristan'da demokrasi sürecinde ardı ardına gelen ekonomik krizler yaşandı.

Bulgaristan Türkleri, genelde kırsal kesimde yaşadıkları için ekonomik krizlerden çok büyük ölçüde etkilenmedi. Geçim kaynakları tarım ve ormancılığa dayandığı için ülkede oluşan ekonomik sıkıntıları, şehirlerde yaşayan insanlardan daha az hissettiler. Türkiye ile bağlantıları, bavul ticareti ile farklı bir ticaret anlayışı geliştirdi. O dönemde Türkiye'de sadece Doğu Bloku ülkelerine yönelik çok sayıda imalat yapan firmaların ortaya çıkması ve İstanbul'un Bulgaristan'ın en ücra köşesine bile araçla 8-10 saatlik bir mesafede olması bu ülkedeki birçok kesim için de bir avantaj olarak değerlendirildi.

Zorunlu göç sonrası demokrasi rüzgârlarının estiği Bulgaristan'da Türklerin Türkiye'ye girişleri sınırlandırıldı ve göçün önüne geçilmek istendi. Bu durum, komünist rejimin zaten değiştirmiş olduğu Türklerin isimlerinin Bulgarca olarak kullanılmasını vize aşamasında bir kolaylık olarak ortaya çıkardı. Bu arada ekonomik krizler, ülkeden gönüllü göçleri arttırdı ve başka ülkelerle birlikte en çok da Türkiye'ye doğru gizli bir göç süreci başlattı. Bu durum, gizli göç ile çoğunluğu Türk asıllı yüz binin üzerinde Bulgaristan vatandaşının çalışma amacıyla Türkiye'ye giriş yapmalarına sebep olmuştur. Daha önce

zihinlere Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olduğu işlenen yüz binlerce Bulgaristan vatandaşı günümüzde zengin ülke dedikleri Türkiye'de çalışmaktadır.

Bulgaristan'ın özelleştirme kapsamında yabancı şirketlere kapılarını açması, eğitim alanında farklı ülkelerin öğrencilerine kontenjan ayırması ise hemen yanı başındaki Türkiye'nin bu alanda potansiyel bir yer olduğunu gösterdi. Küçük büyük birçok Türk firması bu ülkede faaliyete başlarken günümüzde sayıları on bin civarında olan bir üniversite gençliği de Bulgaristan üniversitelerinde okumaya başladı. Bu vesileyle Bulgarlarla Türkiye Türklerinin birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı doğdu. Böylece iki ülke vatandaşlarının birbirlerine karşı oluşan ön yargıları bu ilişkilerin de etkisiyle ortadan kalkmaya başladı.

Türklerin tarihleri boyunca buldukları hiçbir ülkede etnik ayrımcılık adı altında terör yaptıkları ve terörist eylemleri destekleyerek, buldukları ülkeden ayrılma siyaseti güttükleri görülmemiştir. Bu durum Bulgaristan için de geçerlidir. Bugün hemen her kesime kolaylıkla ulaşabilen bir konumda bulunan HÖH'ün bunu ince bir siyasetle Bulgarlara anlatması beklenmektedir. Bununla birlikte Türklerin, Bulgar devleti adına yaptıkları birçok hizmetin akademisyenlerce araştırılarak ortaya çıkarılması, yapılacak çalışmaların desteklenmesi, parti adına da ülke adına da faydalı olabilir.

Demokrasi ile birlikte isimlerini tekrar almaya başlayan Türkler, Bulgar isimleri ile defnedilmek zorunda kalan ölülerinin isimlerini bile günümüzde alabilmektedirler. Ancak, ekonomik gerçeklerin ve çıkarların ağır bastığı bir dünyada, Bulgar isimlerini değiştirmeyen yüz binlerce insanın olması ise şaşkınlık yaratmaktadır. İsim baskısının kısmen de olsa devam ettiği ülkede, ATAKA taraftarları başta olmak üzere azınlık bir kesimin çıkarı uğruna, Bulgar milliyetçiliğinin ön plana çıkarılmasının ve Müslümanlara yapılan saldırıların bir kısım basın yayın organlarınca eleştirilmeyip sanki teşvik edilmesi ise ilerde kötü sonuçlar doğuracak olaylarla neticelenebilir. Bu durum karşılıklı endişe ve korkuyu da tetiklemektedir.

Bulgarların gün geçtikçe Türkiye'yi ve Türkleri tanınması bazı olumsuz görüşleri de değiştirmeye başlamıştır. Türkçenin öğrenilmesinin Bulgarlarca maddi bir getiri unsuru olması, bu ülkede birçok dil merkezinde Türkçe kurslarının açılmasını sağlamıştır. Türk

dizilerinin Bulgar televizyonlarında ilgi görmesi ise Türkiye'ye bakışı değiştiren olumlu etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgarların, Türk komşularına Türkiye'nin bu kadar modern bir ülke olduğunu bilmediklerini söylemeleri ve dizilerde ortak yönlerini görmeleri karşılıklı iletişimin sonucudur. Dizilerdeki oyuncu isimlerini çocuklarına vermeleri ise basın yayın organlarının etkisinin açık bir göstergesidir.

Doğu Bloku'nun genelinde görülen ahlakî bozulma, karma evlilikler sonucu farklı kültürlere uyum sağlayamayan çocukların problemlerinin Bulgaristan'da da olması ve buradaki Türkleri olumsuz etkilemesi, ülkenin başmftlğnn ve aydınlarının ortaklaşa alacağı bir dizi tedbirlerle halledilebilir.

Eğitim amacıyla Bulgaristan'a giden öğrencilerin problemleriyle doğrudan ilgilenemeyen Türk konsolosluklarında eğitim müşavirliğinin olmaması büyük bir eksikliklerdir. 1989 yılında demokrasiye geçen Bulgaristan'da T.C. Dışışleri Bakanlığı tarafından din ataşeliğinin 2008 yılında açılabilmesi ise ayrıca düşündürücüdür.

Uyuşturucu, insan kaçakçılığı ve diğer hukuk dışı yöntemleri kullanan insanları etkisizleştirmek için Türk ve Bulgar hükümetlerinin ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Gurbetçi Türklerle yönelik saldırıların önlenmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Türk Kızılayı ve Bulgaristan Kızılaı'nın ortak projesi neticesinde yol gzerghlarında açtıkları yardım noktaları ise olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.

Bulgaristan Türklerinin eğitime önem vermeleri ve azınlık kompleksinden kurtularak Bulgarcaıyı iyi öğrenmeleri, büyük Őehirlerdeki imknlardan yararlanmalarını sağlayacaktır. Merkez Şehirlerde yaşayamama, ülke adına söz sahibi olamama anlamına gelmektedir. Ülkenin siyasetinde ve idaresinde etkili olmanın yolunun merkezi Şehirlerde yaşamaktan geçtiği, bu yollarla yapılacak hizmetlerin aidiyet duygusunu güçlendireceği fikri Türk azınlığa anlatılmalıdır. Gerçi birçok Türk gencinin kaliteli eğitim alarak kendi işlerini kurdukları, uluslararası Şirketlerde iyi konumda çalıştıkları gözlenmektedir. Bu durum Bulgarcanın iyi öğrenilmesi ile daha da kolaylaşmakta, Bulgarların Türklerle bakışını da olumlu yönde değiştirmektedir.

Dinî alanda başmüftülük, Türkiye ile ilişkilerini devam ettirerek, yılın belirli dönemlerinde Bulgaristan'da görev yapmak üzere Türkiye'den kaliteli eğitim verebilecek seviyede personelin getirilmesini sağlamalıdır. Arap dünyasında yaşanan son olaylar, dinî yönde Türkiye'nin daha avantajlı bir konuma geldiğini düşündürmektedir.

Bulgaristan'daki Türk aydınlarının, kendi alanlarında Bulgarca eser verememesi onların ülke genelinde tanınmasını engellemektedir. Bu durum Türk aydınlarının düşüncelerini ülke insanının tamamıyla paylaşamaması anlamına gelmektedir. Çok az sayıda Türk aydınının Bulgarca esere imza attığı gözlenirken, bu durumun eğitimle ilgili alınacak bir dizi tedbirlerle düzeltilebileceği düşünülmektedir.

Basının çok önemli olduğu günümüz dünyasında Bulgaristan Türklerine yönelik günlük bir gazetenin olmaması, ulusal bazda sadece bir tane haftalık gazete ve birkaç tane de aylık derginin yayınlanması, nüfusu 2 milyon civarında olduğu tahmin edilen Bulgaristan Türkleri için izah edilecek bir durum değildir. Uydu yayınlarını artık herkesin seyredebildiği dünyada, kendi bölgesine yönelik yayınların bir ihtiyaç olduğu Bulgaristan'da, HÖH bu konuda da ön ayak olabilir.

Ezilen bir kesim iken demokrasinin getirdiği özgürlük ve çok partili hayatla tanışan Türkler, kurdukları partilerle siyaset dünyasına girdiler. Kendilerini bir anda kilit parti olarak iktidarda gördüler. Türklerin büyük çoğunluğunun desteklediği HÖH, Bulgaristan'ın üçüncü büyük partisi olarak mecliste azınlıkların ve ülke insanının haklarını savunmaktadır. "Kardeş Belediye" projeleriyle Türkiye'deki belediyelerle birçok tecrübeyi paylaşan HÖH'lü belediyeler, yaptıkları hizmetler ve istihdam ettikleri insanlarla olumlu adımlar atmaktadır. HÖH, parti içindeki iç çekişmeler, HÖH lideri Ahmet Doğan hakkındaki yolsuzluk iddialarıyla ilgili dedikodular ve Türklerin haklarının yeterince savunulmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bazı Türklerin kerhen desteklediği HÖH, her kesime ulaşmak için gayret göstermelidir.

Türklerin bir araya gelip gerek kendi toplulukları için gerekse ülke genelini ilgilendiren konularda olsun seslerini duyurabilecekleri sivil toplum kuruluşlarının olmaması Bulgaristan Türkleri için en büyük eksikliktir. Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerde etkin rol oynayan "Burgaz Recep Küpçü Kültür Derneği", "Kırcaali Ömer Lütfi

Derneği”, “Razgrad Deliorman Edebiyat Derneği”, “Rusçuk Türkiye ile Kùltùrel İlişkiler Derneği: Güneş”, “Varna Türk Kùltür Merkezi” gibi birkaç kuruluşun dışında etkili bir kuruluşun olması için gerekli çalışmaların yapılması gerekir. Birçok yerde tabela kuruluşu olarak varlıklarını sürdüren ve kişisel gayretlerle adı duyurulabilen sivil toplum kuruluşlarının aydınlar arasındaki çekememezlik, geçmişten gelen farklı düşünceler yüzünden Türkler adına seslerini çıkarabilecekleri bir yer olması engellenmektedir. Tarım, orman, hayvancılık, inşaat, azınlık hakları gibi birçok konuda ÷lke gündemini belirleyecek malzemenin olduğu Bulgaristan’da Türkler, sivil toplum kuruluşları ile Bulgarların haklarını da savunabilecek ve ayrılıkçı düşüncelerinin olmadığını rahatlıkla gösterebileceklerdir.

Türkiye’de çok sayıda iş adamının Bulgaristan göçmeni olduğu bilinen bir gerçektir. Bu kişilerin Bulgaristan genelinde istihdam edici ticari faaliyetlere girişmesi hem ÷lkedeki Türkler adına hem de Bulgaristan devleti adına olumlu adımlar atılmasını sağlayacaktır.

Araştırmam neticesinde elde ettiğim bilgilerin ışığında, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin daha iyi şartlar altında ve buldukları ÷lkeye daha faydalı olabilmeleri adına kaygılarımı ve çözümlerimi dile getirmeye çalıştığım bu tezde, Türkiye’nin ve Bulgaristan’ın ortak projelerle bölgede geliştirecekleri faaliyetler, iki ÷lke insanını daha da yakınlaştırabilir. Bulgarların, nüfusu ve ekonomik gücü devamlı yükselen Türkiye’nin kendilerini yutacağı endişesi böylece kafalardan silinebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Acaroğlu, M. Türker (2007), **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- “Ahmet Doğan 2. defa evleniyor” (15–21 Kasım 1995), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Ahmedov, Tarık (4–10 Temmuz 2005), “Gazi Baba’daki muhteşem şölen misafirleri coşturdu”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Akgündüz, Ahmet (1997), **Arşiv Belgeleri Işığında, Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Albayrak, Ahmet (Yönetmen) (13 Temmuz 2010), **Balkan Ekspresi**, Ankara: TRT Türk.
- Ali Osman, Halil (1995), “Medresetün Nüvvab”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 10, 6–9.
- Altaylı, Fatih (Yapımcı) (31 Ocak 2010), **Teke Tek**, İstanbul: HaberTürk.
- Aptişev, Aptikadir (8–14 Ağustos 2000), “İnsanın adı şeref meselesidir”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 5.
- “Araba hırsızları başkanın keyfini kaçırdı” (20–26 Ağustos 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- Arda, Durmuş (Ağustos 2009), “Kültür bakanı Vecdi Raşidov?!”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, 2.
- Arslan, Seyit (5 Mayıs 2011), “Türkiye’de televizyon var mı?”, **Zaman Gazetesi**, 21.
- “ATAKA Türklere karşı yine nefret püskürdü” (şubat 2009), **Kırcaali Haber Gazetesi**, 5.
- Aziz, Osman (2004), “Sofya Radyosu Türkçe Yayınlarından Dil İncileri”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 22, 26.
- Balcı, Mehmet (15–21 Ocak 1997), “Gebze’den Bulgaristan’a yardım”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Barth, Fredrik (Der.) (2001), **Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu**, (Çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- “Başbakan Borisov ‘Bulgar Soykırımı Günü’ teklifine sıcak bakıyor” (Ağustos 2009), **Kırcaali Haber Gazetesi**, 1.
- “Başbakan Kostov: Mafyaya haraç vermeyin, devlete verginizi verin” (2 – 8 Temmuz 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.

- Bayram, Ali (1995), **Konca Gülüm**, Sofya: Güven.
- “Bizi Öğrencilerimize Sorun” (2000), **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 31, s. 13.
- “Boşalan Türk köylerini jandarmalar koruyacak” (26 Mart–1 Nisan 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Böken, Ahmet (Yayın Yönetmeni) (13 Mart 2010), **23.00 Haberleri**, Ankara: TRT Türk.
- “Brüksel’den Sofya’ya Türk azınlığı eleştirisi” (1 Mayıs 2010), **Sabah Gazetesi**, 16.
- Bulgaristan Parlamentosu resmi sitesi, “Anayasa”, <http://www.parliament.bg/en/const>
- “Bulgaristan azınlık haklarını tanıdı” (15–21 Ekim 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Bulgaristan Başmüftülüğü resmi sitesi (2010), “Vakıf Malları”, <http://www.genmufti.net/tr/component/content/article/926-2010-06-11-08-15-46.html> (11.06.2010).
- “Bulgaristan’da her iki çocuktan biri sigara bağımlısı” (6–12 Eylül 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- “Bulgaristan’da Mimar Sinan sergisi” (10 Mart 2010), **Zaman Gazetesi**, 13.
- Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü Faaliyet Bülteni 2008**, Vedat Ahmed (Ed.), (2009), Sofya.
- “Bulgaristan’da Türk aileye polis şiddeti” (29 Temmuz 2010), **Zaman Gazetesi**, 17.
- “Bulgaristan’da Türkçe bülteni için referandum” (16 Aralık 2009), **Milliyet Gazetesi**, 18.
- “Bulgaristan’da Türkçe televizyon yayını” (22–28 Şubat 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- “Bulgaristan Diyanet görevlisini sınır dışı etti!” (Ocak 2009), **Kırcaali Haber Gazetesi**, 1.
- “Bulgaristan istenilen güçlü hükümete kavuştu” (22–28 Ağustos 2005), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “Bulgaristan komşularına karşı eylem düzenlenen toprak haline gelmemeli” (22–28 Mart 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- “Bulgaristan’la araya soykırım iddiası girdi” (28 Mart 2010), **Sabah Gazetesi**, 16.
- “Bulgaristan Türkleri İçin Eski Kâbus Canlanıyor” (Haziran 2009), **Kırcaali Haber Gazetesi**, 6.
- “Bulgaristan Türklerinin Devlet İdaresine Gerçek Katılımı” (2001), **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 5, 2–3.
- “Bulgar mafyasının saldırısına uğrayan Türk gurbetçi konuştu” (28 Ekim 2009), **Milliyet Gazetesi**, 12.
- “Burgas’da 17 okul kapatılıyor” (29 Mart–4Nisan 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, s. 3.

- Cambazov, İsmail (1995), “Bulgaristan’da Başmüftülük Sorunu”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 1, 20–23.
- _____ (1995), “Bulgaristan Tarihinde Başmüftüler”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 2, 7–10.
- _____ (1995), “Bulgaristan Tarihinde Başmüftülüğün Statüsü”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 3, 8–10.
- _____ (1995), “Bulgaristan’da Başmüftülük Tüzükleri”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 4, 6–8.
- _____ (2005), **Medresetü’n Nüvvâb**, Sofya: Ahmet Davutoğlu Vakfı Yayınları.
- _____ (2005), **Sofya İslam Enstitüsü**, Blagoevgrad: Davutoğlu Yayınları.
- _____ Yayınlanmamış **Bulgaristan’daki Türkçe Basın Tarihi Anıları**.
- Cesur, Kadriye (1997), “Çağdaş Bulgar Şiirinde Türkçe Unsurlar”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 13, 27–28.
- Çakır, Süzan (2001), “Türkçe’nin Anadil veya Yabancı Dil Olarak Eğitilmesi”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 7, 5–6.
- Çalışkan, Selami (Haziran 2009), “Başmüftü Mustafa Hacı: Yönetim Müslümanlara Baskı Uyguluyor”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, s. 2.
- Çauşev, İsmail A. (2005), **Kendi Kendine Türkçe**, Sofya: Brother.
- Dimitrova, Donka (1998), “Bulgarian Turkish Immigrants Of 1989 In The Republic Of Turkey”, Antonina Zhelyazkova (Ed.), **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey** içinde (76–139), Sofia: İmir.
- Doğu, Nahit (Ağustos 2009), “Bulgaristan’ın Otoyol Gaspçıları”, **Kırcaali Haber**, 4.
- Duvaklı, Melik (23 Mayıs 2010), “Kürtler Sofya’da yürüdü”, **Zaman Gazetesi**, 4.
- Elibol, Kamil (24 Eylül 2010), “Türk erkeklerine Bulgar gelin tuzağı”, **Bugün Gazetesi**, 4.
- Eren, Hasan (1992), “Bulgarlar ve Türk Dili”, **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, 3. Baskı içinde (1–14), Ankara: TTK Yayınları.
- Eroğlu, Hamza (1992), “Bulgaristan’da Türk Azınlığı Sorunu” **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, 3. Baskı içinde (15–46), Ankara: TTK Yayınları.
- Feher, Geza (1999), **Bulgar Türkleri Tarihi**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.
- “Gençler ülkeyi terk ediyor” (23–29 Ağustos 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, s. 1.

- Georgieva, Tsvetana (1998), “The Motivation of Bulgarian Turks to Migration”, Antonina Zhelyazkova (Ed.), **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey** içinde (45–75), Sofia: Imir.
- Gorçeva, Daniela (2009), “1989 Mayısı’nda Türklerin Direnişi ve Aydınların Başkaldırışı”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 39, s. 9–10
- Göka, Erol (2008), **Türklerin Psikolojisi, Tarihin Ruhumuzda Bıraktığı İzler**, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gözen, Turgut (Haber Müdürü) (27 Nisan 2010), **Ana Haber**, İstanbul: Cine5.
- Grieve, W. Percy (1988), “Türlere Yönelik Bulgar Zulmünün Milletlerarası İnsan Hakları Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (9–18), İstanbul: Ufuk Matbaası.
- Grouev, Ivaylo (2004), **Why Bulgaria Did Not Explode?**, Ottawa: Hermes Publishing Ltd.
- “Gurbetçiler bayramda Kırcaali’ye bir milyon Euro döviz getirdi” (31 Ocak -6 Şubat 2005), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4.
- Güvenç, Duygu (21 Mart 2010), “Atina’dan sonra Sofya ile de stratejik ittifak”, **Sabah Gazetesi**, 1.
- Hakov, Cengiz (1996), “Bulgaristan Türklerinin Eğitim Davası”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 10, 10–11.
- _____ (2009), “Bulgaristan Türklerinin Eğitiminde Türkiye ve Azerbaycan’ın Rolü”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 38, 7–11.
- Halaç, İsmail (1997), “2. Bulgaristan, Uydurma Dinlerin-Mezheplerin Kıskacında”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 14, 10–12.
- Hasan, Hasan (14–20 Haziran 2002), “Nazım Hikmet anıldı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- “Hepimize Kutlu Olsun” (1995), **Ümit Kültür ve Eğitim Dergisi**, 1, 1.
- “HÖH ordu ve istihbaratta daha fazla azınlık istiyor” (Nisan 2009), **Kırcaali Haber Gazetesi**, 8.
- HÖH resmi sitesi (2010), “Parti Tüzüğü”, <http://www.dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0319&n=&vis=> (11.07.2010).
- HÖH resmi sitesi (2010), “HÖH Genel Başkanı Ahmet Doğan”, <http://www.dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0279&n=&vis=> (15.07.2010).

- Iqbal, Javid (1988), “İkili Anlaşmalar Işığında, Bulgaristan’daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (25–34), İstanbul: Ufuk Matbaası.
- Iqbal, Nasira (1988), “Bulgaristandaki Türk Azınlığı Sorununun İnsan Haklarına Ve Hürriyetlerine İlişkin Milletlerarası Belgeler Açısından İncelenmesi”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (107–120), İstanbul: Ufuk Matbaası.
- “İçişleri Bakanlığı: Bizde PKK kampları yok” (25 Haziran-1Temmuz 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “İl İl Bulgaristan, Silistra Sancağı” (1997), **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 13, 30–33.
- “İlk Çingene radyosu yayında” (20–26 Aralık 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “İmam-hatipler’de değişiklik” (1–7 Temmuz 1998), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- İsov, Mümün (2005), **Nay-Razlıçniyat Sised**, Sofia: İmir.
- “Jivkov’un Türklerle ilgili sözleri iki ciltlik kitap oldu” (27 Şubat 2010), **Hürriyet Gazetesi**, 13.
- Kafesoğlu, İbrahim (2005), **Türk Milli Kültürü**, 26. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Kamil, İbrahim (1989), **Bulgaristan’daki Türklerin Hakları**, Ankara: YÖK Matbaası.
- Kanev, Krasimir (2007), “Muslim Minorities and the Democratisation Process in Bulgaria”, Mehmet Hacısalıhoğlu and Fuat Aksu (ed.), **Minority Issues In The Balkans And The EU** içinde (79–88), İstanbul: OBİV.
- “Kapıkule’de kaçakçıya geçit yok” (29 Ocak–4 Şubat 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Kaya, Ayhan ve Kentel Ferhat (2005), **Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- “Kırcaali bölgesinde aile yapısı dağılıyor” (17–23 Mayıs 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- “Kırcaali Türk’ün sesiyle inledi” (21–27 Şubat 1996), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Koral, Şevket (14–20 Kasım 2000), “Gençlere sahip çıkalım”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- _____ (1–7 Şubat 2002), “Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yeni dönem”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.

- _____ (11–17 Ocak 2002), “Başmüftülük merkez binasını satın aldı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Kuşat, Nedim (28 Şubat–5 Mart 1996), “Toprak iadesine Jelev çağrısı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- _____ (26 Haziran-2 Temmuz 1996), “Bulgaristan’da tören sevinci”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Küçük, Niyazi (2000), “Tarımsal Problemler ve Çözüm Yolları”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 31, s. 4–12.
- “Levski’nin sahibi Rus işadamı Çorni Bulgaristan’dan kovuldu” (15–21 Ağustos 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4.
- Lewis, Bernard (2008), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), III. Edisyon, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- “Mafya babasına altı yıl hapis” (15–21 Şubat 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Manov, Atanas (2001), **Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)**, (Çev. Türker Acaroğlu), Ankara: TTK Yayınları.
- Mehmedov, İzzet (1–7 Nisan 1998), “Yüksek İslam Enstitüsü açıldı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Mehmet, Taner (20–26 Aralık 2002), “Dinimizi bilinçli yaşayalım”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 6.
- _____ (20–26 Aralık 2002), “Yeni din yasası tartışmalara yol açtı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- _____ (26 Temmuz 2010), “Rahovsite’de rahmet duası”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4.
- Memişoğlu, Hüseyin (1995), **Bulgaristan’da Türk Kültürü**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Merkez Seçim Kurulu, “Seçim Sonuçları”, <http://www.cik-bg.org/> (23.07.2010).
- Merkez Seçim Kurulu, “Seçim Sonuçları”, <http://www.izbori2003.is-bg.net/> (23.07.2010).
- Merkez Seçim Kurulu, “Seçim Sonuçları”, <http://www.rezultati.cikep2009.eu/> (23.07.2010).
- Minority Rights, Inter-Ethnic And Inter-Religious Relationsin Municipalities With Diverse Population** (2008), Sofia: İmir.
- Naim, İzzet (1–7 Şubat 2002), “Bulgaristan’ın tersine Kırçali’de doğum oranı artıyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.

- “14 yaş üzeri vatandaşların yarısı sigara kullanıyor” (4–10 Nisan 2011), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4.
- “18 bin oyu iptal edilen HÖH AİHM’e gidiyor” (18 Mart 2010), **Zaman Gazetesi**, 19.
- “Otobanlarda denetimler başladı” (11–17 Ocak 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4.
- Özçelik, Selahittin (2006), **Balkanlarda Kimlik Arayışı ve Bir Bulgar Terör Örgütünün Anatomisi**, İstanbul: İlgı yayınları.
- “Özel Drujba okulu Plovdiv’de şube açıyor” (5 -11 Eylül, 2005), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- Özgür, Nurcan (1999), **Etnik Sorunların Çözümünde Etnik Parti, Hak ve Özgürlükler Hareketi 1989 – 1995**, İstanbul: Der yayınları.
- Palçev, İvan (2001), **Ahmed Dogan Opit za Politiçeski Portret**, Sofya: Rik Slavyani.
- Poix, Giles de (1988), “Bulgaristan’daki Müslüman-Türk Azınlıklar Sorunu Üzerine”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (77–84), İstanbul: Ufuk Matbaası.
- “Polis kıyafetli kişiler otobüs soydular” (20–26 Haziran 2000), **Bulgaria Zaman**, 1.
- “Poliste köstebek avı” (25 Haziran–1 Temmuz 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Rasiev, Turhan (t.y.), **Bulgarski Familni İmena ot Turski, Arabski i Persiyski Proizhod**, Varna: Knigoizdatelectvo Zograf.
- Rubin, Seymour J. (1988), “İnsan hakları ve Bulgaristan’daki Türk Etnik Azınlık”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (71–76), İstanbul: Ufuk Matbaası.
- “Saldırıya uğrayan Burgas konsolos’u” (14–20 Kasım 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “Satış yapamayan mağazalar kapanıyor”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 29 Ocak–4 Şubat 1997, 3.
- Serbest, Mehmet (Şubat 2009), “İstemediğimiz adların tutsağı olmayalım”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, 2.
- Shestack, Jerome J. (1988), “Bulgaristan’ın Türk-İslam Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlali”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (91–106), İstanbul: Ufuk Matbaası.

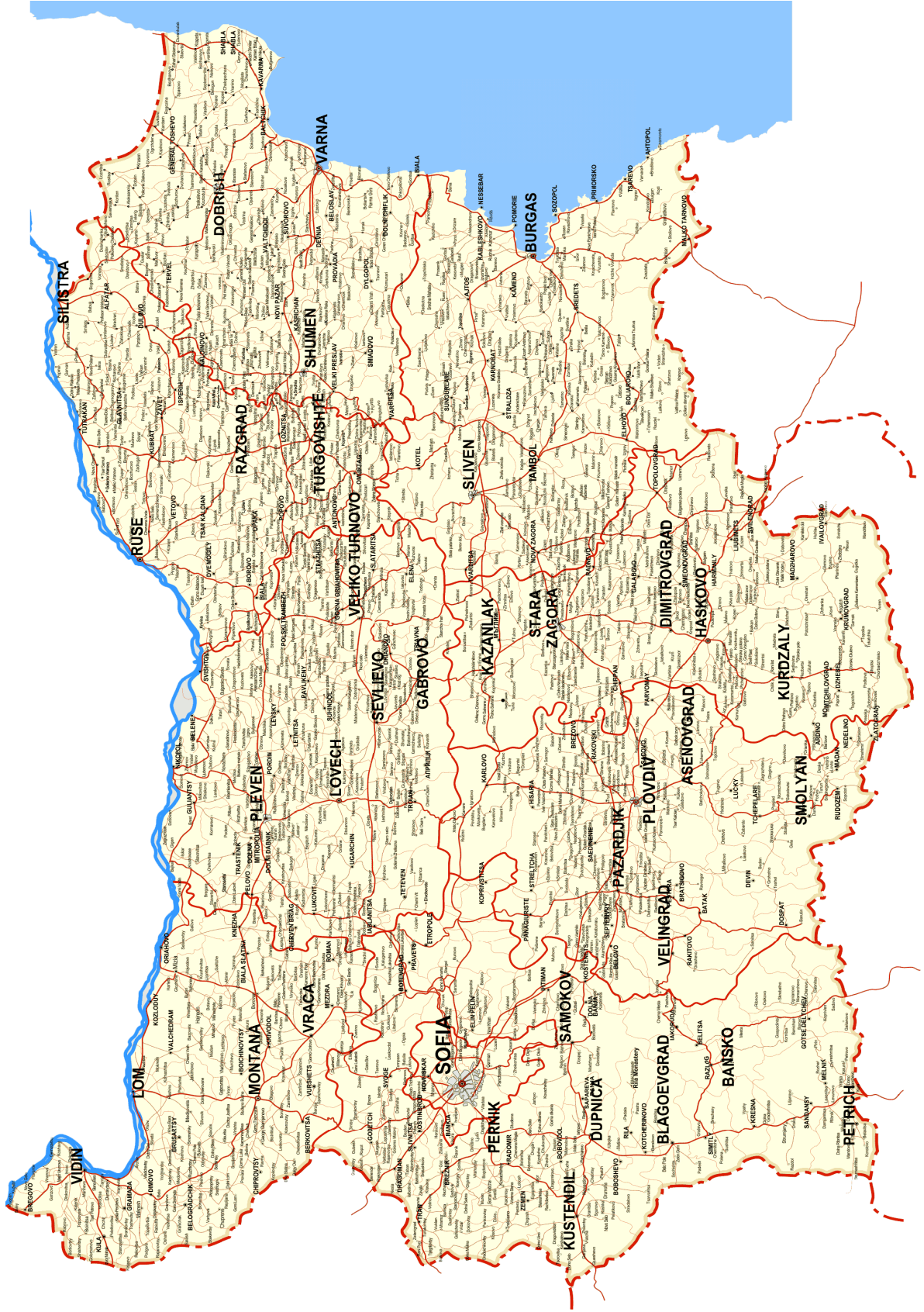
- Sobhan, Abdus (1988), “Bulgaristan’daki Etnik Türk Azınlığı Üzücü Olay”, **Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu** içinde (129–140), İstanbul: Ufuk Matbaası.
- “Sofya’dan Atina’ya Pomakça Tepkisi” (12–18 Şubat 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “Soydaşlara geri dönün çağrısı” (19–25 Şubat 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- “Soydaş krizinde mutlu son” (5–11 Mart 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- Stoyanov, Valeri (1998), **Turskoto Naselenie V Bilgariya Mejdu Polüsitate Na Etničeskata Politika**, Sofiya:
- “Süleyman Ağa Türk medyasında” (25–31 Ocak 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Süleyman, Beynur (16–22 Kasım 2009), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 5.
- Şahan, Mehmet (13–19 Aralık 2002), “Devletin zirvesi başmüftülüğün bayram resepsiyonundaydı”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- Şevket, Şevket (27 Haziran - 3 Temmuz 2005), “Ataka hareketi Bulgaristan’daki etnik hoşgörü için tehlikeli”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- Şimşir, Bilal N. (1992), “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, 3. Baskı içinde (47–66), Ankara: TTK Yayınları.
- Tekin, Talat (1987), **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Ankara: TDK Yayınları.
- “Televizyon yayınlarının Türkçe’ye etkileri” (1999), **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 27, 27–28.
- Tatarlı, İbrahim (2001), “Bulgaristan Türklerinin Öğretim Davası”, **Kaynak Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Dergisi**, 2, 4.
- _____ (2003), **Bulgaristan’da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Ana Sorunları. Türk Varlığı.**, Sofya.
- _____ (2003), **Turski Kultovi Sgradi i Nadpisi v Bilgariya**, I Çast, Blagoevgrad: Bon.
- _____ (2009), **İnsan, Ulus ve Azınlıklar Hakları, Onların Yurtiçi ve Uluslararası Hukuksal Düzeni ve Bulgaristan’da Uygulanmalarının Sorunları**, Sofya: Viktoriya Drug.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı (2007), **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Ana Dilde Eğitim Hakkı**, Ankara: Alp yayınevi.

- Todorov, Antony (2008), “Turkey, The EU, and the Bulgarian Debates”, Stilian Yotov (Ed.), **Critique & Humanism**, Vol. 27, 2/2008 içinde (157-171), Sofia: Human and Social Studies Foundation.
- Tunca, Erkan (26 Temmuz 2010), “Kızılay’ın Bulgaristan’da gurbetçiye hizmeti”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- _____ (10–16 Ocak 2005), “Tekneyle Bulgaristan’a geçen Demirel yakalanıp Türkiye’ye iade edildi”, **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1–2.
- Turan, Osman (2005), **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi**, 15. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- “Türk-Bulgar arşiv protokolü” (13–19 Aralık 1996), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “Türkçe dersinin mecburi olması isteniyor” (21 – 27 Mayıs 1997), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- Türkdoğan, Orhan (1998), **Etnik Sosyoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____ (2007), **Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri**, 1. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- “Türkiye’de ilk Bulgarca gazete” (13–19 Eylül 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- Türkiye İstatistik Yılığ 1995** (Ocak 1996), Ankara: DİE Matbaası.
- “Türkiye’ye gizli göç boyutları her geçen gün artıyor” (4–10 Nisan 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 1.
- “Türk öğretmene Bulgaristan izni” (15–21 Kasım1995), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.
- “Türk tiyatrocular Sofya’da” (15–21 Nisan 1998), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 2.
- “Ülkede nüfus yaşlanmaya ve azalmaya devam ediyor” (29 Mart–3 Nisan 2010), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 6.
- “Ülkemizde yabancı öğrenciler şikâyetçi” (8–14 Ağustos 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 4.
- “Üniversite mezunlarının yüzde 65’i Bulgaristan’ı terk etti” (18–24 Ekim 2002), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, s. 1.
- Yalimov, İbrahim (1998), “Bulgaristan Türklerinin Eğitim Düzeni–2”, **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 17, 7–9.
- Yavrucuk, Sami (Temmuz 2009), “Bulgaristan Türklerine çağrımız”, **Kırcaali Haber Gazetesi**, 1–8.
- “Yeni camiler çoğaldı” (21–27 Kasım 2000), **Bulgaria Zaman Gazetesi**, 3.

- Yenisey, Gülara (2008), **İran’da Etnopolitik Hareketler (1922–2004)**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yerinde, Adem (2009), “Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Bulgaristan Müslümanları Arasında Dağıtılan Dini Yayınlar ve Muhtevaları”, İbrahim Yalimov (Redaktör), **Godışnik na Vışşiyalslyammcki İnstitut**, YİE Yıllığı Broy 1 içinde (53–76), Sofya.
- Yıldız, Hakkı Dursun (Redaktör) (1993), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, 12, İstanbul: Çağ yayınları.
- “21. Yüzyıla Girerken Türk-Bulgar Dostluğu Gelişiyor” (1999), **Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi**, 23, s. 5.
- Yücel, Yaşar (Çev.) (1991), **Macaristan ve Bulgaristan’daki Türk Sanat Eserleri**, Ankara: TTK Yayınları.
- “102 gazeteci eski ajan çıktı” (Ağustos 2009), **Kırcaali Haber Gazetesi**, 2.
- Zhelyazkova, Antonina (1998), “The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey”, Antonina Zhelyazkova (Ed.), **Between Adaptation And Nostalgia, The Bulgarian Turks in Turkey** içinde (11–44), Sofia: Imir.
- _____ (July 2001), “Bulgaria in Transition: the Muslim Minorities”, **Islam and Christian-Muslim Relations** Vol. 12, No. 3 içinde (283–301), Sofia: Carfax Publishing.

EKLER

EK 1: Bulgaristan haritası (www.orsam.org.tr adresinden alınmıştır)

EK 2: Sofya Banyabaşı Camisi'nin bugünkü görünüşü

EK 3: Günümüz Sofya'sında ibadete açık tek yer olan Banyabaşı Camisi'nin etrafında kurulan pazarın, Sofya'nın eski günlerinden bir görünüşü (www.stara-sofia.com adresinden alınmıştır)

EK 4: Yetiştirdiği aydınlarla Bulgaristan Türklerinin hayatında önemli bir yeri olan Nüvvab Mektebi (şumnu İmam-Hatip Lisesi)

EK 5: Komünist dönemin son, demokrasi döneminin ilk başmüftüsü Nedim Gencev'i başmüftülük önünde protesto eden bir grup
(<http://www.genmuftibg.net/tr/duyurular/916-2010-06-02-10-47-38.html> adresinden alınmıştır.)

EK 6: Günümüzde turistlerin yoğun ilgi gösterdikleri Filibe'deki eski Osmanlı evleri

EK 7: İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2008 yılında restore edilerek yıkılmaktan kurtarılan Filibe'deki Murat Hüdavendigâr (Cuma) Camisi

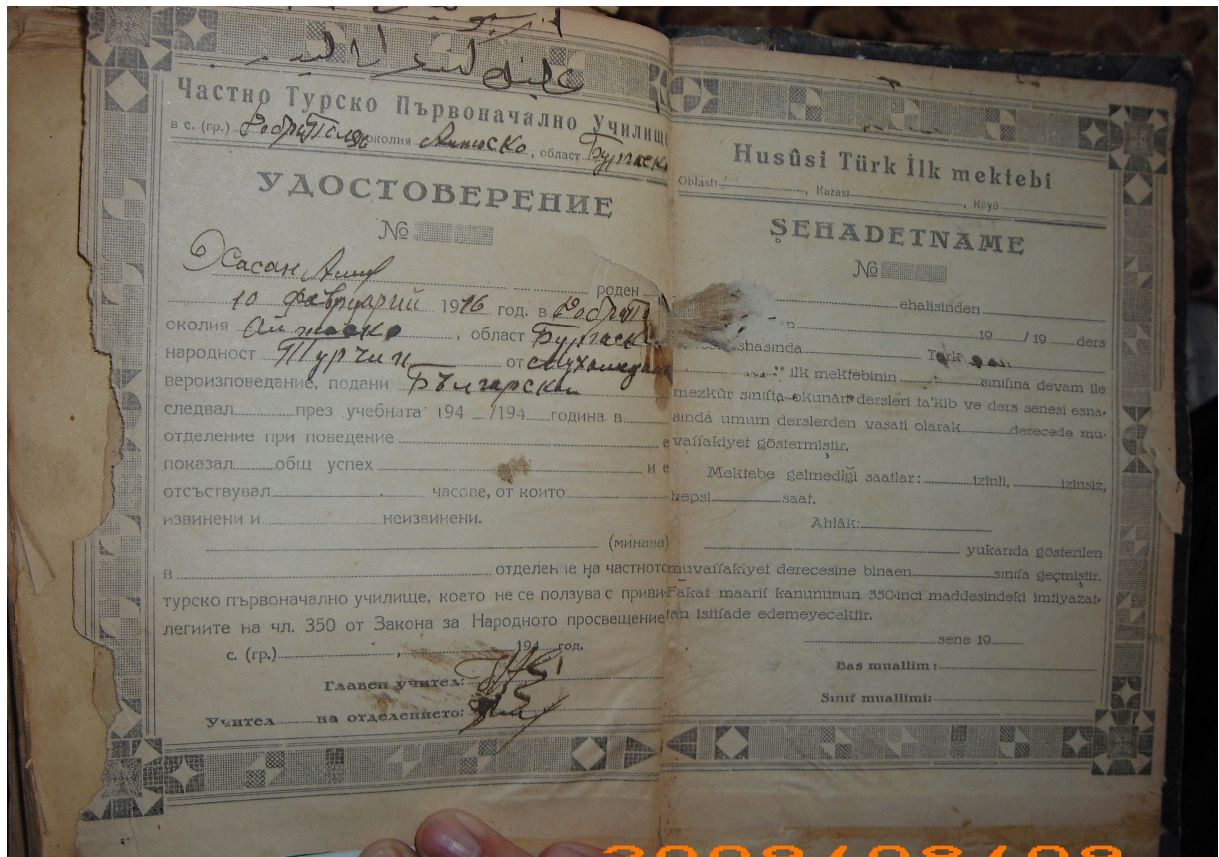
EK 8: Filibe'deki Murat Hüdavendigâr Camisi'ne cuma namazına gelenler

EK 9: Restorasyonu devam eden Tombul Camisi (Şumen)

EK 10: Bir şahadetname

EK 11: Dünyaca ünlü Deliorman Bölgesinin Türk güreşçisi Koca Yusuf adına kendi köyünde yapılan anıt

EK 12: Balkanlar'daki Türk kültürünün mimarlarından “Demir Baba Türbesi”

EK 13: Alevi Köylerinden birindeki “Birlik Tekkesi” (Karalar Köyü)

**EK 14: Bulgaristan'daki Türk aydınlarından İsmail Cambazov ve İsmail Çauş
Bulgaristan Başmüftülüğü'nde çalışmalarını değerlendirirken görülüyor**

EK 15: T.C. Eski Bakanlarından Bülent Ecevit'in CHP Genel Sekreteri iken Bulgaristan'a yaptığı bir gezide görüştüğü Türk çiftçisi Niyazi İsmail Mehmet ve Ecevit'in el yazısı ile ismi ve görevini yazdığı kağıt

EK 16: Kırcaali'de bulunan "Ömer Lütfi Kültür Derneği"

EK 17: Şumen’de müftülük ve HÖH’ün Tombul Cami’sinde düzenleyecekleri sünnet şöleninin ilanı

РАЙОННО МЮФТИЙСТВО
ГР. ШУМЕН

СЪВМЕСТНО С
ОБЛАСТНИЯ СЪВЕТ НА ДПС - ШУМЕН
ОРГАНИЗИРАТ

БЕЗПЛАТЕН СЮННЕТ
ОБРЯЗВАНЕ
ПО БЕЗКРЪВЕН МЕТОД

2009/08/10

Място: **Томбул джамия**
Дата: **27. 05. 2009 г.** (сряда)
Час: **09:00** часа
Записването ще започне на **07. 05. 2009 г.**
(четвъртък) в **Томбул джамия**

Телефони
за контакти:
054/ 802 875
054/ 860 636

EK 18: Tombul Camisi'nde kıyılan bir nikah töreni (Şumen)

EK 19: HÖH’lü Kırcaali Belediyesi’nin yaptırdığı ve bölge halkının, Bulgaristan’ın en modern pazarı dediği “Kırcaali Kapalı Gıda Pazarı”

ÖZGEÇMİŞ

Süleyman Köksal, 29 Ocak 1963 yılında Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde doğdu. 1969 yılında başladığı eğitim hayatı boyunca sırasıyla Kadirli Fatih Mehmet İlkokulu'nu, TED Kayseri Koleji'ni, Kadirli Lisesini bitirdi. Lisans eğitimini 1982 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında yaptı. Eğitim hayatı boyunca turizme, farklı kültür ve coğrafyalara ilgi duydu. Bu amaçla turizm ile ilgilendi. Başta turizm olmak üzere değişik alanlarda çalıştı. İş, gezi ve araştırma amacıyla birçok ülkede bulundu. 30 Eylül 2000 tarihinde Edirne iline bağlı Keşan ilçesinde İlhami Ertem Ticaret Meslek Lisesi'ne İngilizce öğretmeni olarak ataması yapıldı. 2000 yılının sonunda Karadeniz Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü'nün açtığı İngilizce Okutmanlığı sınavlarını kazanarak 1 Temmuz 2001 tarihinde muvafakatla buraya geçti. 2007 yılının Eylül ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Programı'na girdi. Halen yüksek lisansına devam etmekte ve aynı zamanda Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Modern Diller Bölümü'nün Öğretim Elemanı olarak İngilizce Okutmanlığı devam etmektedir. Süleyman Köksal, İngilizce ve Kazakça dillerini iyi derecede, Bulgarca ve Rusça dillerini ise iletişim kurabilecek seviyede bilmektedir.